

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ ผู้วิจัยได้ร่วมกับทีมวิจัยและชาวบ้าน ร่วมกันเรียนรู้และดำเนินงานตามแผนงาน ตั้งแต่ วันที่ 1 กรกฎาคม 2551 ถึง 31 มิถุนายน 2552 ได้แบ่งการวิจัยออกเป็น 2 ระยะ คือ ระยะการเก็บข้อมูลชุมชน และระยะการปฏิบัติการทดลองตามแผนการดำเนินงาน โดยมีผลการวิจัยดังนี้

1. บริบทชุมชน
2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรของชุมชน ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน
3. ศึกษาและค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรของชุมชน
4. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน

บริบทชุมชน

ผู้วิจัยได้ศึกษาสภาพทั่วไป และข้อมูลพื้นฐานของชุมชนท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิจัย การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพึ่งตนเองด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน ดังนี้

1. ที่ตั้ง และอาณาเขต ตำบลท่ามะไฟหวาน

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลธาตุทอง	อำเภอภูเขียว
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลโลกภูง	อำเภอแก่งคร้อ
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลเก่าย่ำดี	อำเภอแก่งคร้อ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลท่าหินโงม	อำเภอเมือง

2. ลักษณะทางภูมิศาสตร์

ตำบลท่ามะไฟหวานมีพื้นที่ทั้งหมด 51,701 ไร่ ตั้งอยู่บนเทือกเขาแลนคา

สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 600 เมตร ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ สภาพพื้นดินเป็นภูเขา มีความลาดชัน มีป่าธรรมชาติและสวนป่าขององค์การป่าไม้ประเทศ 26,212 ไร่ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของอำเภอ ห่างจากตัวอำเภอ 36 กิโลเมตร

3. สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

3.1 ประชากร จำนวนประชากรทั้งหมด 6,467 คน แยกเป็น ชาย 3,215 คน หญิง 3,252 คน จำนวนครัวเรือน 1,235 หลังคาเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน. 2550 : 40)

ตารางที่ 1 แสดงจำนวนประชากรตำบลท่ามะไฟหวาน

หมู่ที่	ชื่อบ้าน	จำนวน ครัวเรือน	จำนวนประชากร		รวม
			ชาย	หญิง	
1	ท่ามะไฟหวาน	274	763	735	1,498
2	ทุ่งคำหลวง	105	250	265	515
3	กุดโจ้ง	99	279	316	595
4	ยางคำ	123	311	306	617
5	ท่าทางเกวียน	65	171	144	315
6	ป่าขุ่น	76	214	201	415
7	ท่าเว่อ	90	210	246	435
8	ใหม่ไทยเจริญ	97	245	244	489
9	วังเข้	44	116	120	236
10	ไทรทอง	131	302	335	637
11	ท่ามะไฟพัฒนา	124	354	340	694
รวม		1,235	3,215	3,252	6,467

ที่มา : องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน. (2550 : 40)

3.2 การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน มีการอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านในพื้นที่ที่อพยพขึ้นมาด้วยกัน เมื่อมีการแต่งงานจะแยกบ้านออกไปอยู่อีกที่หนึ่ง ซึ่งแต่เดิมบ้านท่ามะไฟหวานมีเพียงหมู่ที่ 1 เมื่อประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงมีการขยายออกไป ชาวบ้านบางส่วนไปอยู่ใกล้กับที่ไร่ ที่นา จนเกิดเป็นบ้านท่ามะไฟพัฒนาหมู่ที่ 11 บ้านป่าขุ่น หมู่.6 บ้านไทรทอง หมู่ที่ 10 เป็นหมู่บ้าน

ที่เกิดจากการขยายตัวของชาวบ้านท่ามะไฟหวาน เพื่อให้ง่ายต่อการปกครอง แต่ในระบบความสัมพันธ์ยังเป็นกลุ่มเครือญาติที่เชื่อมโยงทั้ง 4 หมู่บ้านเข้าด้วยกัน

3.3 เส้นทางกรมคมนาคม การติดต่อจากภายนอก การเดินทางของชาวบ้าน
 ในสมัยก่อน ต้องเดินฝ่าป่าดงที่มีความลาดชัน การเดินทางมีความยากลำบาก จึงมีการรวมตัวกันของผู้เฒ่า และชาวบ้านในหลายหมู่บ้านไปที่ท่าเทียบรัฐบาล เพื่อขอให้ช่วยทำถนนขึ้นมายังบ้านท่ามะไฟหวาน เพื่อความสะดวกในการคมนาคมของชาวบ้าน และได้มีการทำทางขึ้นเขาเป็นทางลูกรังแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2526 ต่อมาในปี พ.ศ. 2536 กรมทางหลวงก็ได้มีการทำถนนลาดยางตั้งแต่อำเภอแก่งศรีภูมิ จนมาถึงบ้านท่ามะไฟหวาน และในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวานเป็นผู้รับผิดชอบ เส้นทางกรมคมนาคมระหว่างหมู่บ้านต่างๆภายในตำบลให้เป็นถนนลาดยางเกือบทุกสาย ทำให้การคมนาคมติดต่อกับภายนอกมีความสะดวกมากยิ่งขึ้น

3.4 การศึกษา ภายหมู่บ้านท่ามะไฟหวาน มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ชื่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก วัดภูเขาทองบ้านท่ามะไฟหวาน เป็นศูนย์เด็กเล็กที่จัดตั้งขึ้นโดยการนำของหลวงพ่อกำเขียน สุวัฒน์ โธ และชาวบ้าน เนื่องจากในอดีต เด็กๆต้องติดตามผู้ปกครองเข้าไปทำไร่ ได้รับความลำบาก และเสี่ยงต่อการเจ็บป่วย จึงได้อนุเคราะห์พื้นที่ในวัดให้เป็นสถานที่สอนหนังสือ และดูแลเด็กเล็กก่อนวัยเรียน โรงเรียนประถมบ้านท่ามะไฟหวาน เปิดทำการเรียนการสอน ตั้งแต่ระดับ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 มีเด็กจากหมู่บ้านท่ามะไฟหวาน หมู่ที่ 1 บ้านท่ามะไฟพัฒนา หมู่ที่ 11 บ้านป่าขุ่น หมู่ที่ 6 บ้านไทรทองหมู่ที่ 10 โรงเรียนมัธยมประจำตำบลท่ามะไฟหวาน 1 แห่ง เปิดทำการเรียนการสอน ในระดับ มัธยมศึกษาปีที่ 1 - 6

3.5 สาธารณสุขภายในชุมชน ในอดีตเมื่อชาวบ้านมีการเจ็บป่วย จะรักษาด้วยวิธีการของหมอสมุนไพรพื้นบ้าน และมีการรักษาโดยการใช้น้ำคั้นฟ้า ถ้าไม่หายจึงจะไปหาหมอเพราะอยู่ห่างจากโรงพยาบาลและการเดินทางก็ไม่สะดวก ในปี 2521 ได้มีสถานีอนามัยประจำตำบลท่ามะไฟหวาน ทำให้ชาวบ้านได้รับบริการทางด้านสาธารณสุขทั่วถึงมากขึ้น

3.6 วัฒนธรรมและประเพณี ชาวบ้านท่ามะไฟหวาน มีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชาวอีสาน แต่ไม่มีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เนื่องจากชาวบ้านมีการอพยพมาจากหลายพื้นที่ แต่ยังมีการรักษาฮีต 12 คอง 14 ไว้อย่างดี เพราะเป็นประเพณีที่มีความสัมพันธ์กับการดำรงชีวิต และการเกษตรของชุมชน โดยประเพณีทั้ง 12 เดือน มีดังนี้

1. เดือนเจียง (เดือนอ้าย) บุญเข้ากรรม บุญเข้ากรรมเป็นกิจกรรมของสงฆ์ เรียกว่า เข้าปริวาสกรรม พิธีทำบุญเข้ากรรมเป็นการปวารณาตนว่าจะไม่กระทำผิดอีก ชาวบ้านท่ามะไฟหวาน ก็จะจัดหาข้าวของเครื่องใช้เครื่องอุปโภค บริโภคถวายพระ

2. เดือนยี่ บุญคุณลาน การทำบุญคุณลานจะทำเมื่อเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ในพิธีนี้จะมีการทำบุญตักบาตร เลี้ยงพระประเพณีพระพุทธรูปแก่น้ำบ้าน ลานข้าว ที่นา และต่อข้าวบริเวณใกล้ลานข้าว ถือว่าเป็นสิริมงคล ทำให้ข้าวในนาอุดมสมบูรณ์ เจ้าของนาจะอยู่เป็นสุข ฝนตกต้องตามฤดูกาลข้าวกล้าจะงอกงามและได้ผลดีในปีต่อไป เมื่อเสร็จพิธีทำบุญคุณลานแล้วชาวบ้านจึงจะขนข้าวใส่ยุ้งและเชิญขวัญข้าวคือแม่โพสพไปยังยุ้งข้าวและทำพิธีสู่ขวัญกับสู่ข้าวเล่า(ยุ้ง)ข้าวเพื่อเป็นสิริมงคลต่อไป ในปัจจุบันพิธีกรรมนี้ไม่ค่อยนิยมปฏิบัติกันเท่าใด ส่วนใหญ่จะนำข้าวส่วนหนึ่งที่เก็บเกี่ยวได้ไปถวายที่วัด เพื่อความสะดวกและประหยัดเวลา

3. เดือนสาม บุญข้าวจี เป็นการทำบุญในช่วงเทศกาลวันมาฆบูชา ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญตักบาตรในตอนเช้า ตอนค่ำจะมีการเวียนเทียนรอบพระอุโบสถ ชาวบ้านจัดเตรียมข้าวจีแล้วนำไปถวายพระภิกษุสามเณรที่วัด เมื่อพระฉันเสร็จแล้วมีการฟังเทศน์ฉลองข้าวจีและรับพร

4. เดือนสี่ บุญพระเวส (บุญพระเวสสังครหรือบุญมหาชาติ) คำนี้ออกเสียงว่า สะเหวด เป็นคำเนียงของชาวอีสานที่มาจากคำว่า พระเวส ซึ่งหมายถึงพระเวสสังคร การทำบุญสะเหวด เป็นการทำบุญและฟังเทศน์เรื่องพระเวสสังครชาดก หรือเทศน์มหาชาติ ซึ่งมีจำนวน 13 กัณฑ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นการรำลึกถึงพระเวสสังคร ผู้ซึ่งบำเพ็ญบารมีอันยิ่งใหญ่ด้วยการให้ทานหรือทานบารมีในชาติ บุญพระเวสเป็นงานบุญที่ยิ่งใหญ่ของชาวท่ามะไฟหวาน จะมีการทอดผ้าป่าถวายยังวัดในหมู่บ้าน และมีการทำอาหาร ทำโรงทานเลี้ยงญาติพี่น้องจากต่างหมู่บ้านที่มาเยี่ยมเยือน

5. เดือนห้า บุญสงกรานต์ (บุญสงรงน้ำ) เป็นการทำบุญวันขึ้นปีใหม่ของไทยแต่โบราณ นิยมทำในเดือนห้าเริ่มตั้งแต่วันที่ 13 เมษายนถึงวันที่ 15 เมษายน การทำบุญสงกรานต์จะมีพิธีสงรงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่าผู้แก่ นอกจากนี้ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรก่อพระเจดีย์ทรายและมีการเล่นสาดน้ำกันอย่างสนุกสนานนานตลอดทั้ง 3 วัน อีกทั้งจะมีญาติพี่น้อง ลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัด หรืออยู่ไกลบ้านจะกลับบ้านเยี่ยมบ้าน ในช่วงสงกรานต์ ในชาวบ้านท่ามะไฟหวานจะงดการทำไร่ที่เหน็ดเหนื่อยมาตลอดทั้งปี และหลังจากวันที่ 16 ชาวบ้านจึงจะกลับไปทำไร่กันอีกครั้ง

6. เดือนหก บุญบั้งไฟ บุญบั้งไฟเป็นงานสำคัญของชาวบ้านก่อนลงมือทำนา ด้วยความเชื่อว่าเป็นการขอฝนเพื่อให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ข้าวกล้าในนาอุดมสมบูรณ์ แต่บ้านท่ามะไฟหวานในปัจจุบันไม่มีการสืบต่อประเพณีนี้ เนื่องจากบุญบั้งไฟ ต้องใช้เวลา

ในการเตรียมอุปกรณ์ และใช้เวลานานในการจัดเตรียมงาน อีกทั้งชาวบ้านล้วนแต่ใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่กับการทำไร่ ทำนา

7. เดือนเจ็ด การทำพิธีบูชาผีบรรพบุรุษ ชาวบ้าน ทามะไฟหวานรวมถึงชุมชนที่อยู่หลังเขาภูแล่นคาจะทำพิธีเช่นไหว้ บวงสรวงศาลปู่ด้วง ย่าดี เป็นที่เคารพสักการะของผู้คนบนหลังเขา เพื่อให้ช่วยปกป้องคุ้มครองชุมชน รวมถึงผีบ้าน ผีเมือง ผีปู่ตา ผีตาแฮก (ผีประจำไร่นา) และเช่นสรวงหลักเมืองเพื่อเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณเพื่อให้บ้านเมืองสงบสุข

8. เดือนแปด บุญเข้าพรรษา การเข้าพรรษาเป็นกิจของภิกษุสามเณรที่จะต้องอยู่เป็นประจำในวัดใดวัดหนึ่งตลอด 3 เดือน กำหนดเอาตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 ห้ามมิให้พระภิกษุสามเณรไปพักแรมคืนที่อื่น การทำบุญเข้าพรรษาเป็นประเพณีทางศาสนาโดยตรง จึงคล้ายกับที่อื่นๆ ในประเทศไทย ในพิธีจะมีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุ สามเณร มีการฟังธรรมเทศนา ชาวบ้านจะหล่อเทียนขนาดใหญ่ ถวายวัดเป็นพุทธบูชาและเก็บไว้ตลอดพรรษา การทำเทียนถวายวัดในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา มีความเชื่อแต่โบราณว่า หากใครทำเทียน ไปถวายวัด เมื่อเกิดชาติใหม่ ผู้นั้นจะได้มีความสุข หากมิได้ขึ้นสวรรค์แต่เกิดบน โลกมนุษย์ผู้นั้นจะมีความเฉลียวฉลาด มีสติปัญญาไหวพริบเป็นเลิศ ประจักษ์แสงเทียนอันสว่างไสว

9. เดือนเก้า บุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้ว เมื่อถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 9 ชาวบ้านจะพากันทำข้าวปลาอาหารหวานพร้อมหมากพลูตั้งแต่เช้ามีดห่อใส่ใบตอง เรียกว่า ข้าวประดับดิน นำไปวางไว้ตามโคนต้นไม้ในบริเวณวัด เพื่อให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วนั้นมากิน เพราะเชื่อว่าในช่วงเดือนเก้าผู้ที่ล่วงลับแล้วจะได้รับการปลดปล่อยให้ออกมาท่องเที่ยวได้ ในพิธีบุญข้าวประดับดิน ชาวบ้านจะวางข้าวประดับดิน ไว้พร้อมจุดเทียนบอกกล่าวให้มารับเอาอาหารและส่วนบุญนี้ จากนั้นชาวบ้านจะเอาอาหารไปทำบุญตักบาตรถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร สมาทานศีล ฟังเทศน์และกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้ว

10. เดือนสิบ บุญข้าวสาก เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย โดยมีการทำสลากให้พระจับ เพื่อที่จะได้ถวายของตามสลากนั้น เป็นการทำบุญที่ต่อเนื่องจากพิธีในเดือนเก้าเพราะถือว่าเป็นการทำบุญส่งล่วงลับไปแล้วที่ได้ออกมาท่องเที่ยว ให้กลับสู่แดนของตน ในเดือนสิบนี้ชาวบ้านจะนำห่อข้าวสากไปวางไว้บริเวณวัดพร้อมจุดเทียนและบอกให้ญาติมิตรที่ล่วงลับไปแล้วมารับอาหารและผลบุญที่อุทิศให้

11. เดือนสิบเอ็ด บุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 เป็นการ

ทำบุญที่สืบเนื่องมาจากบุญเข้าพรรษาในเดือนแปด ที่พระภิกษุสามเณรได้เข้าพรรษาเป็นเวลานานถึง 3 เดือน ดังนั้น ในวันที่ครบกำหนดพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นจะมารวมกันทำพิธีออกวัสสาปวารณา วันนี้เป็นวันที่ภิกษุสามเณรมีโอกาสมาชุมนุมกันอย่างพร้อมเพรียงกันที่วัด ชาวบ้านถือว่าเป็นวันสำคัญและเป็นระยะที่ชาวบ้านหมกภาระในการทำนาไร้อากาศในช่วงนี้ จะเย็นสบายจึงถือโอกาสมาร่วมกันทำบุญ มีการตัดบาตรถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุ สามเณร มีการรับศีลสวดมนต์ฟังเทศน์และถวายผ้าจ่านำพรรษา ตอนค่ำจะมีการจุดประทีปโคมไฟในบริเวณวัดและหน้าบ้าน

12. เดือนสิบสอง บุญกฐิน เป็นการถวายผ้าจีวรแด่พระสงฆ์ที่จำพรรษาครบ 3 เดือน งานบุญนี้มีระยะเวลาทำตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 จนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 ก่อนการทำกฐินเจ้าภาพจะต้องจองวัดและกำหนดวันทอดกฐินล่วงหน้า เตรียมผ้าไตรจีวรพร้อมอัฐบริวารและเครื่องไทยทาน มีการบอกบุญแก่ญาติมิตร ตอนเช้าในพิธีจะแห่ขบวนกฐินเพื่อนำไปทอดที่วัดและแห่กฐินเวียนประทักษิณรอบอุโบสถ 3 รอบ จึงทำพิธีถวายผ้ากฐินจากปูยฝ้ายจนสามารถนำไปทอดให้เสร็จภายใน 24 ชั่วโมง นับแต่เวลาเริ่มทำเชื่อว่าจะได้บุญมากกว่าอย่างอื่น

3.7 ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ บ้านท่ามะไฟหวานมีวัดประจำหมู่บ้านคือ วัดกุฎเขาทอง หรือวัดบ้านท่ามะไฟหวาน มีเจ้าอาวาส คือ หลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ และมีวัดป่าสุคะโต เป็นวัดที่อยู่ในหมู่บ้านใหม่ไทยเจริญ ทั้ง 2 วัดมีความสัมพันธ์กัน บางครั้งเจ้าอาวาสวัดกุฎเขาทองก็จะไปจำวัดอยู่ที่วัดป่าสุคะโต และเจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต คือ หลวงพ่อไพศาล วิสาโล ก็จะไปจำวัดอยู่ที่วัดป่ามหาวัน หรือวัดกุฎหลง ชาวบ้านท่ามะไฟหวาน ทั้ง 2 หมู่บ้าน มีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจและเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมทางศาสนา

3.8 ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และกลุ่มชุมชน ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน เป็นระบบเครือญาติ เป็นแบบระนาบ ไม่มีความซับซ้อน ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนจะสะท้อนออกมาในรูปแบบการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระหว่างเครือญาติในสายตระกูลและความเกี่ยวข้องกันทางการแต่งงาน ในชุมชนจะมีสายตระกูลใหญ่ๆแยกตามกลุ่มวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะมีความเชื่อมโยงกันทางการแต่งงาน

4. สภาพทางเศรษฐกิจ

4.1 การประกอบอาชีพ

4.1.1 ภาคการเกษตร ชาวบ้านท่ามะไฟหวานมีรายได้จากการปลูกพืชไร่

เป็นหลัก คือ มันสำปะหลัง และ ไม้ผล ไม้ยืนต้น มีการปลูกยางพารา และมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น โคและกระบือ การเลี้ยงโคกระบือเป็นการเลี้ยงเพื่อเก็งกำไร แบบซื้อมาแล้วขายไปเป็นส่วนใหญ่ จะมีเกษตรกรเลี้ยงโค กระบือแบบการผลิตลูกจำหน่ายเพียง 4-5 รายเท่านั้น เพราะมีปัญหาเรื่องทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ และมีการเลี้ยงสุกร เป็ด และ ไก่ เป็นการเลี้ยงแบบสวนหลังบ้าน เพื่อเป็นกระดูกอมลิน ไก่ เป็น ไก่พันธุ์พื้นเมือง เลี้ยงไก่เพื่อการบริโภค

4.1.2 นอกภาคการเกษตร ชาวบ้านมีรายได้จากการรับจ้าง และการค้าขาย

4.2 การลงทุน (ต้นทุน,ผลตอบแทน) การลงทุนของชาวบ้านส่วนมาก จะใช้ไปกับการทำการเกษตร การคิดต้นทุนผลผลิตจากการผลิตต่อไร่ เช่น ต้นทุนการผลิตมันสำปะหลังต่อไร่ (เวทีนาเสนอข้อมูลชุมชน. ธันวาคม : 2551)

1. ไถยกร่อง	500	บาท
2. ข้างปลูก	300	บาท
3. ฉีดยาคุมหญ้า	400	บาท
4. ใส่ปุ๋ย	1,380	บาท
5. คายหญ้า	450	บาท
6. ฉีดยาฆ่าหญ้า	300	บาท
7. ค่าถอน	1,050	บาท
8. ค่ารถขนส่ง	350	บาท
รวม	4,730	บาท

ผลผลิตที่ได้เฉลี่ย 3.5 ตัน ต่อไร่ โดยมีราคาขายในราคาตันละ 1,400 บาท ซึ่งใน 1 ตัน ทางลานมันจะหักค่าความชื้นออกไป 100 กิโลกรัม รวมจำนวนเงินที่ขายได้หลังจากถูกหักค่าความชื้นเป็นเงินจำนวน 1,260 บาท เมื่อนำมาคิดกำไร และขาดทุนจากการปลูกมันสำปะหลังได้ดังนี้

ต้นทุน ต่อไร่ 4,730 บาท รายได้ ต่อไร่ $3.5 \times 1,260$ รวมจำนวนเงิน 4,410 บาท จากนั้นนำรายได้มาหักลบต้นทุน 4,410 – 4,730 พบว่าขาดทุน 320 บาท จากตัวเลขกำไรขาดทุนที่แสดงให้เห็นชัดเจน ชาวบ้านส่วนมากยอมรับถึงสภาพการขาดทุนที่เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นอาชีพหลักของครอบครัว และเปรียบเหมือนกระดูกอมลินของครอบครัว เมื่อถึงเวลาจำเป็นที่ชาวบ้านมีค่าใช้จ่าย เช่น ค่าเล่าเรียนบุตรหลาน ค่าใช้จ่ายในการทำนา ชาวบ้านสามารถไปขูดมันสำปะหลังมาขายได้ตลอดทั้งปี เนื่องจากมันสำปะหลังชาวบ้านเริ่มขูดได้ตั้งแต่มันสำปะหลังมีอายุ 10 เดือน ถึง 2 ปี

4.3 การจัดการปัจจัยการผลิต

ปัจจัยการผลิตที่ซื้อจากภายนอก เช่น น้ำมัน เครื่องจักร ปุ๋ย ยา สารเคมี แรงงาน เป็นปัจจัยการผลิตที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาทันทีจากภายนอกแทบทั้งสิ้น ราคาของปัจจัยการผลิตจะขึ้นลงตามกลไกการตลาด ชาวบ้านคนใดที่ไม่มีเงินทุน ก็ต้องไปหาแหล่งทุนเพื่อกู้ยืมมาลงทุน และเมื่อทำการเก็บเกี่ยวเสร็จขายผลผลิตได้ก็จะต้องนำไปใช้หนี้แหล่งทุน โดยชาวบ้านมีแหล่งเงินทุนนำมาประกอบอาชีพ พอสรุปได้ดังนี้

1. ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์
2. โรงงานน้ำตาล อ.อุทัย
3. โรงงานน้ำตาล อ.แก่งสันนาง
4. กองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน)
5. สหกรณ์การเกษตร
6. กองทุน กขคจ.

ปัจจัยการผลิตที่ทำตัวเอง ได้แก่ แรงงาน เมล็ดพันธุ์ และปุ๋ย ซึ่งมีการใช้แรงงานภายในครอบครัว แต่ถ้าพื้นที่ทำเกษตรมาก ต้องใช้การจ้างแรงงาน และชาวบ้านมีการรวมกลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ และมีการเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้เอง

4.4 การจัดการผลผลิต และการตลาด การจัดการผลผลิตของชาวบ้านท่ามะไฟ เมื่อทำการเก็บเกี่ยวผลผลิต ได้นำไปขายให้กับลานมันในตัวอำเภอแก่งคร้อ หรือที่อำเภอแก่งสันนาง จังหวัดนครราชสีมา ส่วนอ้อย จะนำไปขายที่โรงงานน้ำตาล อำเภออุทัย จังหวัดชัยภูมิ โดยใช้การขนส่งทางรถยนต์ ถ้าไม่มีรถสำหรับบรรทุกผลผลิตจะต้องจ้างรถจากเพื่อนบ้าน ถ้าหากทำการขนมันสำปะหลัง เจ้าของรถจะคิดค่าขนส่ง กิโลกรัมละ 13-25 สตางค์ ตามระยะทางการเข้าไปขนมันสำปะหลัง ชาวบ้านมีการเก็บพันธุ์ไว้ใช้เองในปีถัดไป

4.5 การใช้แรงงาน การใช้แรงงานในการผลิตของชาวบ้าน ใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก หรือมีการจ้างแรงงานจากภายนอกในชุมชนเอง เฉลี่ยวันละ 200 -250 บาท ต่อวัน และมีการจ้างเหมือนกันในราคาไร่ละ 300 บาท ราคาแล้วแต่ตกลงกันได้กับเจ้าของไร่ โดยการรับเหมามีการตั้งกลุ่มขึ้น มีหัวหน้ากลุ่มคอยควบคุมดูแลการรับเหมา คนที่อยู่ในกลุ่มส่วนมากเป็นพี่น้องกัน

4.6 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ศูนย์บริการและถ่ายทอดเทคโนโลยี การเกษตรประจำตำบลท่ามะไฟหวาน สำนักงานเกษตรอำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวานเป็นหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนการทำกิจกรรมของชุมชน

4.7 กลุ่มภายในชุมชนท่ามะไฟหวาน มีกลุ่มแม่บ้าน และกลุ่มฟื้นฟูภูมิปัญญา เพื่อการพัฒนาชุมชน หรือ กลุ่มปฎิชีวนภาพ มีการจัดการความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม โดยใช้รูปแบบของคณะกรรมการกลุ่มในการบริหารงานกลุ่ม ส่วนกลุ่มปฎิ ในระยะก่อตั้งกลุ่ม มีเครือข่ายของตระกูลมะชิโต เป็นสมาชิกกลุ่มอยู่ถึง 6 ครอบครัว จาก 4 ชุมชน เนื่องจากในระยะแรกของการตั้งกลุ่ม พ่อไสวได้ชักชวนญาติพี่น้อง ลูกหลาน ของตนมาร่วมทำกิจกรรม และเมื่อรวมตัวกันได้แล้วจึงจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารงานภายในกลุ่ม โดยในปัจจุบันมีสมาชิกกลุ่มทั้งหมด 30 คน

5. การจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ

5.1 พื้นดิน

5.1.1 ลักษณะของพื้นดินและความเปลี่ยนแปลง พื้นดินบนเทือกเขา มีพื้นที่ลาดชันสูงต่ำสลับกันไป เนื้อดินเป็นดินร่วนปนทราย ส่วนดินล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย ในอดีต ตั้งแต่ก่อนปี พ.ศ. 2510 จนถึง ปี พ.ศ. 2520 พื้นดินบริเวณภูแลนคา มีความอุดมสมบูรณ์ ดินมีธาตุอาหารจากการทับถมของซากพืช ซากสัตว์ ทำการเพาะปลูกได้ดี ได้ผลผลิตจำนวนมาก จนมีคนกล่าวว่า ดินภูแลนคาดี จนปลูกมัน ได้หัวมันเท่ากับหัวตึก ปลูกข้าวก็งาม ทำให้ผู้คนจากที่ต่างๆ อพยพขึ้นมาจับจองที่ทำกินบนภูแลนคา ทำการปลูกพืชไร่ เช่น มัน ข้าวโพด ปลูกเคื่อย พักทอง พริก ชาวบ้านทำการถากถางพื้นที่ป่าทำไร่เพิ่มมากขึ้น มีการเผาหน้าดิน เพื่อเตรียมปลูกพืช การปลูกพืชชนิดเดิมซ้ำต่อเนื่องหลายปี ทำให้ความสมบูรณ์ของดินลดลง ดินเริ่มจืด ปุ๋ยเคมีเริ่มเข้ามา พืชตัวใหม่ คือ อ้อย และยางพารา เริ่มเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านหันมานิยมใช้ปุ๋ยเคมีในการเพาะปลูกมากขึ้น ทำให้สภาพของดินเสื่อมโทรมเร็วยิ่งขึ้น ทำให้ดินบนภูแลนคา มีความแข็งไม่ร่วนซุยเหมือนในอดีต

5.1.2 การใช้ประโยชน์ และความเหมาะสม ชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากพื้นดิน โดยแบ่งเป็นการปลูกสร้างที่อยู่อาศัย เป็นชุมชน และใช้สำหรับทำการเกษตร ปลูกพืชไร่ พืชสวน ทำนา เลี้ยงสัตว์

5.1.3 ความเสื่อมโทรม สาเหตุ และผลกระทบ พื้นดินบริเวณเทือกเขาภูแลนคาจากที่เคยมีความอุดมสมบูรณ์ ก็ได้เปลี่ยนแปลงไป มีความเสื่อมโทรมมากขึ้น จากการใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน โดยไม่มีการอนุรักษ์การปลูกพืชชนิดเดิม การใช้ปุ๋ย ยา สารเคมีต่างๆ หรือการเผาทำลายหน้าดิน ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้ดินเกิดความเสื่อมโทรม ทำให้การเพาะปลูกของชาวบ้านไม่ได้ผลผลิตดีเหมือนในอดีต ต้องอาศัยปุ๋ยเคมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ

5.1.4 การถือครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ เนื่องจากบ้านท่ามะไฟหวาน ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ การถือครองที่ดินของชาวบ้าน จึงไม่มีเอกสารสิทธิ์ เช่น นส.3 แต่มีกรรมสิทธิ์ในการถือครอง คือ ใบ ภบท.5 หรือการเสียภาษีบำรุงที่ดินต่อปี ซึ่งต้องเสียภาษีในอัตราร้อยละ 5 ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ในการจัดเก็บภาษี และที่ดินบางส่วนของชาวบ้านที่อยู่อาศัยมาหลาย 10 ปี ก็ได้ขึ้น สปก. ในปัจจุบันเริ่มมีนายทุนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินภายในตำบลเพื่อทำสวนยางพารา แล้วขายต่อ ในราคาที่สูงขึ้น เป็นการขายที่ดินพร้อมสวนยางพารา

จากการสำรวจข้อมูลการถือครองที่ทำกินของตำบลท่ามะไฟหวาน เกี่ยวกับการใช้ที่ดินในการปลูกพืช และพื้นที่ป่า ตำบลท่ามะไฟหวาน โดยกรมพัฒนาที่ดินแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ดังนี้ (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน. 2551 : 6)

1. พืชไร่ผสม	จำนวน	939	ไร่
2. พืชไร่ผสม หรือทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ สลับกับไม้พุ่ม	จำนวน	2,958	ไร่
3. อ้อยโรงงาน	จำนวน	5,010	ไร่
4. สวนยางพารา	จำนวน	5,779	ไร่
5. ป่าเบญจพรรณ	จำนวน	21,025	ไร่
6. ยูคาลิปตัส	จำนวน	5,187	ไร่
7. ไม้พุ่มหรือทุ่งหญ้าสลับไม้พุ่มพืชไร่ผสม	จำนวน	6,573	ไร่
8. หมู่บ้านบนพื้นที่ราบ	จำนวน	1,318	ไร่
9. หมู่บ้านบนพื้นที่ราบ ไม้ผลผสม	จำนวน	786	ไร่
10. อ่างเก็บน้ำ	จำนวน	2,164	ไร่
รวมพื้นที่ทั้งหมด	จำนวน	51,701	ไร่

5.2 พื้นที่แหล่งน้ำและการใช้ประโยชน์ภายในชุมชน มีแหล่งน้ำที่ใช้ในการอุปโภค บริโภค ดังนี้ มีบ่อน้ำบาดาล 1 บ่อ บ่อน้ำตื้นสาธารณะ 2 บ่อ มีบ่อน้ำสำหรับผลิตน้ำประปา 2 บ่อ แหล่งน้ำที่ใช้ในการเกษตร ฝายคลองน้อย (ฝายหลวง) 1 แห่ง ห้วยลำปะทาว 1 แห่ง ส่วนการทำไร่ อาศัยน้ำฝน

การจัดการน้ำ ภายในชุมชน มีฝายกั้นน้ำ ชาวบ้านเรียกว่าฝายหลวง ซึ่งไว้ใช้ผลิตน้ำประปาเป็นฝายกั้นน้ำลำปะทาว มีคณะกรรมการภายในหมู่บ้านเป็นคนจัดการน้ำ

ความเปลี่ยนแปลง ความเสื่อมโทรม การสูญเสียดิน และผลกระทบ แหล่งน้ำที่สำคัญสำหรับชุมชน คือน้ำลำปะทาว ในอดีตลำปะทาวมีน้ำไหลผ่านให้ชาวบ้านได้ใช้

ประโยชน์ตลอดปี แต่หลังจากที่มีการตัดไม้ ทำลายต้นน้ำของลำปะทาว ทำให้ลำปะทาวตื้นเขิน ในช่วงหน้าแล้ง และมีสารพิษเจือปนในแหล่งน้ำอยู่มาก จากการที่ชาวบ้านใช้ปุ๋ย ยามาแมลง สารเคมี ทำให้เกิดการไหลไปปนเปื้อนในแหล่งน้ำ เป็นผลให้ชาวบ้านไม่มีน้ำใช้ในหน้าแล้ง ไม่สามารถทำการเกษตร ได้ดังเดิม

การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ จากการที่แหล่งน้ำถูกทำลาย เกิดการปนเปื้อนสารเคมี น้ำไม่พอใช้ตลอดปี ระบบนิเวศน้ำในแหล่งน้ำเสียสมดุล ได้มีการจัด โครงการธรรมชาติฟื้นคืนชีวิตลำปะทาว โดยมีการจัดกิจกรรมในการกระตุ้นจิตสำนึกของชาวบ้านที่อยู่รอบๆลำปะทาวให้หันมาเห็นความสำคัญ และช่วยกันอนุรักษ์ ไม่ทำลายด้วยการใช้สารเคมี หันกลับมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพื่อไม่ให้ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ที่อยู่บนภูแลนคา โดยการนำของหลวงพ่อคำเขียน สุวณ โณ และพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล เจ้าอาวาสวัดป่าสุคะโต

5.3 ป่าไม้ ป่าไม้ในชุมชนท่ามะไฟหวาน เป็นเขตของป่าสงวนแห่งชาติ ที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐทำการดูแลและจัดการป่า ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากป่า ได้โดยเป็นแหล่งอาหารและรายได้ รวมถึงการเก็บสมุนไพร

6. สภาพปัญหาของชุมชน / สังคม

6.1 ปัญหาด้านเศรษฐกิจ

- 6.1.1 ราคาผลผลิตไม่แน่นอน และผลิตผลการเกษตรต่อไร่ต่ำ
- 6.1.2 ผลผลิตขาดคุณภาพ โรคศัตรูพืช แมลงระบาด
- 6.1.3 เกษตรกรนิยมการจ้างงานเกินความจำเป็น
- 6.1.4 ชาวบ้านมีการใช้สารเคมี เกินความจำเป็น
- 6.1.5 ชาวบ้านต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก จนทำให้เกิดภาระหนี้สิน

6.2 ปัญหาด้านสังคม

- 6.2.1 ภาระหนี้สินทั้งนอกและในระบบ
- 6.2.2 การอพยพโดยการย้ายแรงงาน ทำให้เด็กขาดความอบอุ่น และมีปัญหาเรื่องยาเสพติด และการทะเลาะวิวาท
- 6.2.3 การรวมกลุ่มภายในชุมชนขาดเสถียรภาพ

6.3 ปัญหาทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

- 6.3.1 ดิน สภาพพื้นที่ของตำบลท่ามะไฟหวาน เป็นพื้นที่ลาดชันตามหุบเขา มีปัญหาเรื่องความอุดมสมบูรณ์ต่ำและยังเกิดการชะล้างพังทลายของหน้าดิน ทำให้ดินเสื่อม

โทรม มีหน้าดินตื้น ซึ่งจะทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการผลิตในอนาคตถ้าไม่ได้รับการจัดการการใช้ประโยชน์จากที่ดินให้ดี และดินขาดการปรับปรุงบำรุงดิน

6.3.2 น้ำ การปลูกพืชอาศัยน้ำฝนเป็นส่วนใหญ่ในขณะภายในตำบลมีแหล่งน้ำเพียงพอที่จะนำมาใช้ประโยชน์ทางการเกษตรได้ แต่ลำน้ำ ลำห้วย อยู่ในระดับต่ำ และพื้นที่ปลูกพืชอยู่ตามหุบเขา จึงมีปัญหาการนำน้ำขึ้นมาใช้ ขาดระบบชลประทาน

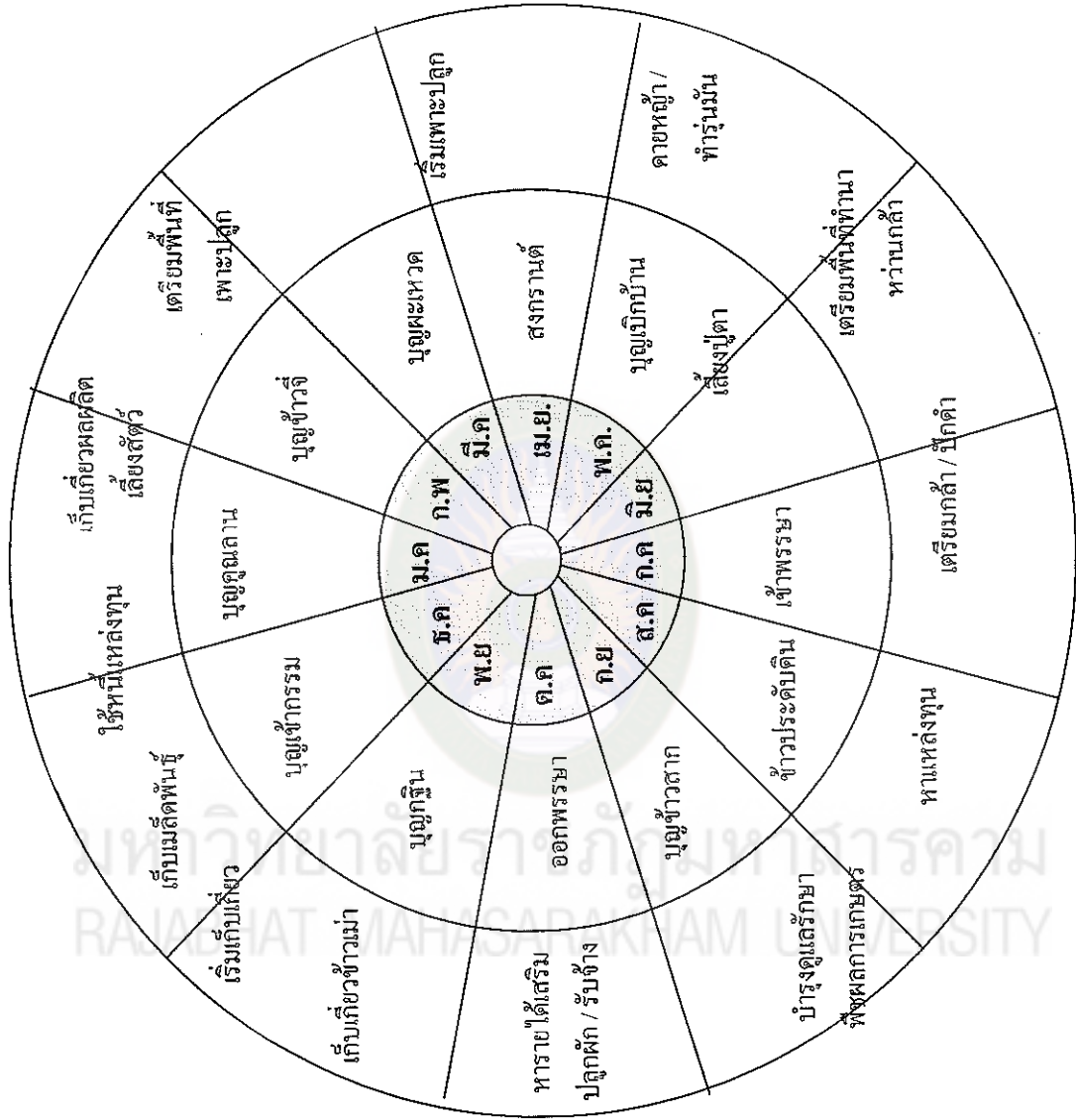
6.3.3 ป่าไม้ สภาพป่าไม้ในพื้นที่ภูแลนคา ความอุดมสมบูรณ์ลดลง อาหารจากป่าหายากขึ้น จนทำให้ทางการต้องปิดป่าในบางฤดู เพื่อฟื้นฟูสภาพป่า

7. ระบบการผลิตทางการเกษตรและวิถีชุมชน

จากการศึกษารวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตทางการเกษตรของชุมชนพบว่า ระบบความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับวิถีการเกษตร ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชนจะสอดคล้องกับระบบผลิตอย่างมีความเชื่อมโยงกันในมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจ โดยสามารถสรุปเป็นฤดูกาลชุมชนได้ดังนี้

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพที่ 3 แสดงฤดูกาลผลิต และวัฒนธรรมชุมชนทำมะนาวหวาน

ศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรของชุมชน ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงวิถีทางการเกษตรของชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการเก็บ ข้อมูลศึกษาวิจัยในด้านของวิถีคิด รูปแบบวิถีการทางการเกษตร ลักษณะของความรู้ภูมิปัญญาที่ นำมาใช้ในการเกษตร ผู้วิจัยได้แบ่งการเปลี่ยนแปลงของชุมชนออกเป็น 5 ระยะ โดยใช้ เครื่องมือในการศึกษาข้อมูลชุมชน คือ เส้นประวัติศาสตร์ชุมชน ในการศึกษาการเปลี่ยนแปลง และแบ่งการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรของชุมชน ตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบ วิถีการผลิตทางการเกษตร และวิถีคิดของชาวบ้านภายใต้โครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคม และ สิ่งแวดล้อม จากทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยมีผลการวิจัยดังนี้

1. ระยะการหาอยู่หากิน ในช่วงปี พ.ศ. 2496 ถึง พ.ศ. 2510

ภูโค้ง หรือที่ทางการเรียกว่า “ภูแลนคา” เป็นจุดเริ่มต้นของขุนเขา ซึ่งทอดยาว ออกไปจรดเขตแดนจังหวัดเพชรบูรณ์ และทอดเป็นทิวยาวลงใต้ต่อแนววงพญาเย็น เป็น เทือกเขากั้นระหว่างภาคอีสานออกจากภาคกลาง แบ่งลุ่มน้ำโขงออกจากเจ้าพระยา ความเก่าแก่ ของขุนเขาทำให้ยอดเขาสีกร่อนกลายเป็นที่ราบสูงๆ ต่ำๆ แผ่เป็นบริเวณกว้าง คลุมยอดเขานับ หมื่นนับพันไร่ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าหลังเขานี้ คล้ายกับเป็นพรหมป่าไม้หนาที่บ ความเยือก เย็นของผืนพรหมป่าไม้นี้ได้ดูดซับความชุ่มชื้นของเมฆฝน ไร่อย่างเต็มอิม และนี่ก็คือจุดเริ่มต้น ของลำน้ำปะทาว ซึ่งไหลลงป่าหลังเขา ไปทางตะวันออก และเป็นหนึ่งในสายน้ำต้นกำเนิด ของลำชีอันหล่อเลี้ยงอีสานตอนบน ผืนป่าหลังเขามีความสมบูรณ์มากชนิดที่ไม่มีคนกล้าเข้าไป ในป่าลึก แม้แต่ตอนกลางวันก็ยากที่แสงตะวันจะส่องผ่านต้นไม้เข้ามาถึงผืนดินไม่ว่าใครเข้ามา ก็จะเป็นไข้ป่ากลับออกไปทุกราย (เอกสารตำนานวัดป่าสุคะโต. มปป. : 2)

พ่อโสว มะริโต ปราชญ์ชาวบ้าน ได้เล่าประวัติศาสตร์อันยาวนานของภูโค้งแห่งนี้ เมื่อครั้งที่ยังไม่มีใครกล้าขึ้นมามาอาศัยบนป่าผืนใหญ่แห่งนี้ ได้มีครอบครัวของปู่ด้วงซึ่งท่านมี ชีวิตอยู่ในสมัยเจ้าพ่อพระยาแล ประมาณ ปี พ.ศ. 2369 ปู่ด้วงเป็นอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาท วิชาอาคมให้กับพระยาแล ทำให้มีชีวิตรอยู่ยงคงกระพัน ครั้นเมื่อพระยาแลถูกหลาวของเจ้า อนุวงศ์ แห่งนครเวียงจันทร์แทงจนเสียชีวิตในโทยฐานที่แข็งข้อต่อลาว หลังการสิ้นชีวิตของ พระยาแล ปู่ด้วงกลัวเจ้านครเวียงจันทร์จะตามมาเอาผิดกับตนผู้เป็นอาจารย์ของพระยาแล จึงได้ พาลูกเมียหนีออกจากหมู่บ้านตาดโตน เข้าป่าลึกทำหิน โงมเพื่อความปลอดภัย หลังจากเข้ามาอยู่ ในป่าท่านก็ได้ถือศีลกินเจไม่กินอาหารที่ปรุงด้วยเลือดเนื้อ ท่านเป็นผู้ที่มีภูมิจิตภูมิธรรม มี เมตตาบารมีสูง ท่านชอบเดินทาง ไปร่อนภูแลนคาสะแสวงหาสมุนไพรรักษา

ชาวบ้านที่เจ็บไข้ได้ป่วยที่เดินทางขึ้นมากลางป่าให้ท่านช่วยรักษา ประกอบกับท่านใช้ความรู้ในทางเวทย์มนต์คาถา จนเป็นที่เลื่องลือ และชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธาเป็นอย่างมาก ต่อมาได้มีญาติ ชาวบ้านจากอำเภอเกษตรสมบูรณ์ป่วยใกล้ตาย ญาติพี่น้องได้พามารักษากับปู่ด้วงจนหาย แล้วเกิดความเคารพศรัทธา จึงอยู่รับใช้พี่น้องสาวของปู่ด้วง จำศีลภาวนา และช่วยรักษาคนเจ็บคนป่วย บารมีของปู่ด้วงและยาคีนันแม่แต่สัตว์ที่ดุร้าย เช่น ช้าง เสือ ท่านยังสามารถโน้มน้าวจิตวิญญาณให้มาเป็นบริวารห้อมล้อมท่านได้ ว่ากันว่าถ้าพรานป่าคนใดเดินทางขึ้นมาหลังจากเขาแห่งนี้จะต้องไปบอกกล่าวปู่ด้วง และยาคีนันเสียก่อน ท่านก็จะเมตตาโดยขอชีวิตสัตว์ใหญ่ไว้ให้ล่าเอาเฉพาะที่จะกินเป็นอาหารเท่านั้นอย่าล่าสัตว์เพราะความคะนอง แต่ถ้าหากใครขึ้นมาล่าสัตว์โดยไม่บอกกล่าวถือเป็นการล่วงเกินท่าน ก็จะได้ไม่ได้สัตว์หรือของป่ากลับไป และอาจได้รับอันตรายจากสิ่งต่างๆ ในป่าได้ หลังจากที่สิ้นบุญปู่ด้วงยาคีนันไปแล้ว ชาวบ้านก็ได้จัดทำศาลขึ้นมาเพื่อทำการเคารพสักการะ ในคุณความดีที่ท่านทั้งสองได้ให้ไว้กับชาวบ้านบนหลังเขาและชาวชัยภูมิ โดยศาลจะจัดตั้งขึ้นทุกทางขึ้นภูแลนคา โดยชาวบ้านเชื่อว่าท่านจะได้คุ้มครองลูกหลาน และปกป้องสัตว์ป่าน้อยใหญ่ที่อยู่บนหลังเขา ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่างๆ (ประวัติปู่ด้วงยาคีนัน เอกสารการท่องเที่ยวเมืองชัยภูมิ. มปป. : 5)

ภายหลังจากสิ้นบุญปู่ด้วง ยาคีนัน ได้เริ่มมีผู้คนขึ้นมาอยู่บนภูแลนคาบ้างแล้วแต่ไม่ได้มาอยู่แบบถาวรแต่จะมาสร้างกระท่อมอยู่บริเวณชายป่าบ้านโป่งช้างที่เป็นบริเวณตำบลเก่ายาคีนันในปัจจุบัน เอาไว้พักอาศัยเวลาเข้าป่าล่าสัตว์หรือหาของป่า จะเป็นการขึ้นๆลงๆระหว่างหลังเขาและข้างล่าง และในปี พ.ศ. 2496 ได้มีพรานกลุ่มแรกคือ พรานเพ็ง พรานแพง และพรานเลียบ ที่เข้ามาสร้างกระท่อมเอาไว้พักอาศัยเวลาเข้าป่า อยู่บริเวณป่าลึกเข้ามาจากบริเวณโป่งช้างใกล้กับริมฝั่งลำปะทาว ในบริเวณนั้นมีต้นมะไฟป่าขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก มีรสชาติหวานอร่อย จึงพากันเรียกกันว่าท่ามะไฟหวาน และต่อมาก็ได้พาครอบครัวขึ้นมาตั้งรกรากอยู่บนหลังเขา และได้ทำการชักชวนญาติพี่น้องขึ้นมาอยู่ด้วย อีกประมาณ 4-5 ครอบครัว

มีการดำรงชีพด้วยการหาขุดเห็ดออกขุดมัน หาของป่าล่าสัตว์ มาทำกินเป็นอาหาร โดยยึดหลักคำสอนของปู่ด้วงยาคีนันให้พอปากพอท้อง ไม่ฆ่าหรือรบกวนสัตว์ใหญ่

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านในการจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม 2551 โดยมีผู้เฒ่า ผู้แก่ และทีมวิจัยร่วมกันสนทนาถึงความเป็นมาของบ้านท่ามะไฟหวาน เมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2500 ได้มีกลุ่มคนเข้ามาสำรวจพื้นที่ป่าบนภูแลนคา โดยสำรวจมาจากฝั่งทางบ้านท่าหินโงมขึ้นมา ถึงบ้านท่ามะไฟหวานและไปสุดเขตที่บริเวณบ้านท่าเว่อในปัจจุบัน ชาวบ้านก็เกิดความแปลกใจที่เห็นกลุ่มคนแปลกหน้าขึ้นมา จึงสอบถามและรู้ว่าเป็นคนจาก

บริษัทชัยภูมิทำไม้ ที่รับสัมปทานไม้จากรัฐบาล ขึ้นมาสำรวจและตีตราไม้เพื่อจะทำการตัดโค่น ที่หลัง ภายหลังจากการสำรวจและตีตราไม้เสร็จได้ไม่นานชาวบ้านก็ได้ข่าวว่า ป่าบริเวณบ้านท่าหิน โงมถูกตัดโค่นลง ต้นไม้ใหญ่จำนวนมากถูกตัดภายในเวลาเพียงชั่วอึดใจด้วยเลื่อยยนต์ที่ทันสมัย ในครั้งนี้เขาเลือกตัดเอาเฉพาะไม้ใหญ่ ต่อมา ปี พ.ศ. 2505 ทางกรมได้ประกาศให้ป่าบริเวณภูยอกซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของบ้านท่ามะไฟหวาน เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ในปี พ.ศ. 2507 จากป่าที่มีความสมบูรณ์และอยู่ห่างไกลผู้คนทำให้โจรผู้ร้ายในสมัยนั้นใช้เป็นที่พักพิงจากทางการ ส่วนมากมักจะมาจากท้องที่อำเภอชุมแพ ศรีบุญเรือง หนองเรือ ที่ได้ชื่อว่าเป็นเมืองนักเลงพากันหนีข้ามเขา เข้ามาหลบซ่อนตัวหนีการจับกุมของเจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่กลางดงซึ่งอยู่ในบริเวณบ้านท่ามะไฟหวานจึงทำให้ในหมู่บ้านมีทั้งพรานป่าที่ขึ้นมาล่าสัตว์ และเสือที่เป็นคน เข้ามาสร้างบ้านเรือนเพื่อหาอยู่หากินเข้าป่าล่าสัตว์ ทำให้ท่ามะไฟหวานมีผู้คนเข้ามาอาศัยอยู่ประมาณ 20 ครัวเรือน โดยเป็นคุ่มหนึ่งที่ขึ้นกับบ้านหนองขาม การตั้งบ้านเรือนในยุคแรกจะสร้างเป็นกระท่อมหลังเล็กๆ ใช้อาศัยเพียงหลบแดดหลบฝน เก็บเสบียงและอาวุธที่ใช้ในการล่าสัตว์ โดยนำ ไม้จากในป่ามาสร้างเป็นที่พักอาศัย ในการตัดต้นไม้สำหรับกรสร้างที่พักจะเลือกตัดเฉพาะต้นไม้ที่มีขนาดพอดี ไม่เลือกตัดต้นไม้ที่มีขนาดเล็ก และต้นไม้ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำ เนื่องจากเชื่อว่าการตัดไม้ที่อยู่ริมน้ำจะทำให้น้ำขุ่น เป็นการรบกวนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ดูแลแม่น้ำ และที่สำคัญคือ ต้นไม้ที่อยู่ริมน้ำจะดูดซับน้ำไว้มาก เมื่อนำมาสร้างเป็นเสาบ้านจะทำให้ไม้ผุเร็ว (ไสว มะริโต, 2551 : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านที่ขึ้นมาอยู่บนภูแลนคาจะมากันครอบครัวละ 2-3 คน ส่วนการเดินทางติดต่อกับภายนอกชาวบ้านต้องเดินฝ่าป่าดงปีนลงหน้าผาสูงชันฝั่งอำเภอแก้งคร้อ ลงมาข้างล่าง ส่วนเรื่องสุขภาพร่างกายชาวบ้านไม่ค่อยเจ็บป่วยเป็นที่ที่ไข้ป่า ซึ่งเชื่อว่าจะเกิดจากการกระทำของผีที่คอยดูแลป่า ถ้าใครไปทำผิดกฎของป่าก็จะถูกลงโทษในรูปของการเจ็บป่วย ซึ่งชาวบ้านจะใช้การรักษาตามความเชื่อท้องถิ่นของตนเอง ในรูปของยาสมุนไพรและคาถาอาคม (ทวี กลิ่นกำปิง, 2551 : สัมภาษณ์)

ช่วงนี้การตัดต้นไม้บริเวณภูแลนคาได้เริ่มขยายวงกว้างออกไปเรื่อยๆ จนถึงบริเวณบ้านท่ามะไฟหวาน แต่ความอุดมสมบูรณ์และความงดงามตามธรรมชาติก็ยังคงหลงเหลืออยู่ ถึงแม้ต้นไม้ใหญ่จะถูกตัดโค่นลงไปจนเกือบหมด แต่บริเวณหน้าผายังไม่ได้ถูกตัดโค่นเพราะทางที่จะขึ้นหน้าผาไปตัดไม้ลำบากมาก บริษัทจึงเว้นเอาไว้ก่อน ชาวบ้านจึงได้พออาศัยเป็นที่หาอยู่หากิน การหากินของชาวบ้าน จะใช้ความรู้ที่มีติดตัวและสั่งสมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ในการสังเกต และเลียนแบบธรรมชาติ การเก็บพืช ผลไม้ ชนิดต่างๆ ในป่ามาทำกินเป็นอาหาร ใช้การ

สังเกตสัตว์ที่อาศัยอยู่ในป่า เช่น นก กระรอก กระแต ลิง ค่าง ฯลฯ ถ้าหากพืช ผัก ผลไม้ ชนิดใด สัตว์ป่ากินได้ย่อมแสดงให้เห็นว่าพืชเหล่านั้นไม่มีพิษ คนย่อมนำมากินได้เช่นกัน

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าบนภูแลนคายังทำให้มีเห็ดป่านานาชนิด เกิดขึ้นมากมายใน ป่าใหญ่ ซึ่งมีทั้งชนิดที่ไม่มีพิษสามารถนำมาประกอบอาหารได้ และเห็ดที่มีพิษ ที่อาจส่งผล ร้ายแรงถึงขั้นหมดสติ และเสียชีวิตในที่สุด การที่จะรู้ว่าเห็ดชนิดใดมีพิษ หรือไม่มีพิษในการ ปรุงอาหารชาวบ้านจะใช้เม็ดข้าวสาร โรยลงไปบนหม้อเพื่อทดสอบ ถ้าหากในหม้อนั้นมีเห็ดพิษ เม็ดข้าวที่ใส่ลงไปจะมีสีดำดำทันที

นอกจากนั้นแล้วชาวบ้านยังมีความรู้เกี่ยวกับความเป็น กรด ค่าง ของพืชชนิดต่างๆที่ ส่งผลต่อความสะอาดของเสื้อผ้า อลูมิเนียม เหล็ก เงิน โดยพืชที่มีความเป็นกรดจำพวก มะนาว มะกรูด มะขาม มะเฟือง หรือผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว สามารถนำมาทำความสะอาดภาชนะและ เครื่องเงินได้ รวมถึงใช้ในการทำความสะอาดร่างกาย และสระผมได้เช่นกัน ในส่วนของพืชที่มี ฤทธิ์เป็นด่าง จำพวก ต้นกล้วย หรือ ชี้เถ้าที่ได้จากการเผาไหม้ของถ่าน และ ไม้พิน สามารถกัด คราบสกปรกต่างๆได้เป็นอย่างดี ชาวบ้านจึงนิยมนำชี้เถ้ามาละลายน้ำ และนำไปใช้ซักเสื้อผ้า

ในการล่าสัตว์ชาวบ้านจะล่าเอาเฉพาะที่จะไปทำเป็นอาหาร จำพวก กวาง ละมั่ง ฟาน ไก่ป่า นก หนู เป็นต้น โดยชาวบ้านจะไม่ล่าหรือทำร้ายสัตว์ใหญ่ จำพวก ช้าง เสือ กระทิง หมูป่า เพราะถึงฆ่าได้ก็กินกันไม่หมด และเกรงกลัวในบารมีของปู่ดั่งยาดี้ ที่ยังมีการเล่าสืบต่อกัน มาถึงความศักดิ์สิทธิ์ และปาฏิหาริย์ที่ได้สำแดงให้เหล่าพรานป่าเห็นมาแล้ว อีกทั้งชาวบ้านยัง เชื่อในเรื่องของภูตผี เจ้าป่าเจ้าเขาที่คอยคุ้มครองดูแลขุนเขาแห่งนี้ และในปี พ.ศ. 2510 รัฐบาลก็ ได้ประกาศให้ผืนป่าภูแลนคาเป็นเขตหวงห้ามของภูผายกเป็นป่าสงวนแห่งชาติ

โดยสรุปจากช่วงเวลาการเริ่มก่อตั้งชุมชนท่ามะไฟหวาน ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2496- 2510 รูปแบบในการหาอยู่หากินของชาวบ้าน ในชุมชนท่ามะไฟหวาน เป็นระบบที่อาศัยพึ่งพา ธรรมชาติเป็นหลัก ป่าเป็นแหล่งรวบรวมปัจจัย 4 ทั้งอาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย มีการหาของป่า สัตว์ป่า และจับสัตว์น้ำในแหล่งน้ำตามธรรมชาติเป็นอาหาร โดยใช้ ประสบการณ์ เกี่ยวกับการสังเกตและทดสอบสิ่งต่างๆในธรรมชาติ เป็นความรู้ในการพึ่งพิง ธรรมชาติ นอกจากชุดความรู้ในการพึ่งพิงธรรมชาติแล้ว ชาวบ้านยังมีความคิด ความเชื่อ เกี่ยวกับเรื่องผี และอำนาจลึกลับที่อยู่เหนือธรรมชาติ ผีที่ชุมชนให้การนับถือ คือ ผีปู่ดั่ง ยาดี้ ผี เจ้าป่าเจ้าเขา และผีบรรพบุรุษ มีการทำพิธีกรรมในการเช่นไว้บูชาเพื่อเป็นที่พึ่งทางจิตใจ ซึ่ง ความเชื่อเกี่ยวกับผีนี้เป็นสิ่งที่ใช้ในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคน และธรรมชาติ ให้เกิด ความกลัวและเคารพต่อธรรมชาติ ใช้อย่างรู้คุณค่าไม่ทำลายธรรมชาติ เพื่อสนองต่อความ

ต้องการของตนเองจนมากเกินไป ทำให้ชาวบ้านและป่าอยู่ร่วมกัน ได้อย่างยาวนาน

ปัจจัยที่เข้ามากระทบให้เกิดการปรับเปลี่ยนภายในชุมชน จากการเปิดสัมปทานป่าบนเทือกเขาภูแลนคา โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 ได้มีบริษัทเอกชนเข้ามาตัดต้นไม้ใหญ่ในเขตพื้นที่ป่าภูแลนคา ทำให้ทรัพยากรต่างๆที่มีอยู่ในป่าเริ่มลดลง และในปี พ.ศ. 2510 รัฐบาลได้ประกาศให้พื้นที่ป่าภูแลนคาให้เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีการจัดระบบการเปิดป่า ปิดป่า เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ ส่งผลให้วิถีชีวิตเดิมในรูปแบบของการหาอยู่หากินตามธรรมชาติเริ่มปรับเปลี่ยนไปตามแรงกระทบจากภายนอก นำไปสู่รูปแบบในการดำรงชีวิตแบบใหม่ของชุมชนที่ยังคงมีการหาอยู่หากินตามธรรมชาติ และการทำอยู่ทำกิน เป็นการสร้างความรู้สึกใหม่ ของชุมชนเพื่อการดำรงชีพ

2. ระยะเวลาทำอยู่ ทำกิน ในช่วงปี พ.ศ. 2511 ถึง พ.ศ.2518

ภายหลังจากการที่พื้นที่ป่าภูแลนคาทางด้านทิศเหนือได้ถูกประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภูแลนคา ในปี พ.ศ. 2510 หน่วยงานของกรมป่าไม้ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ ว่าด้วยการคุ้มครองป่าสงวน เพื่อป้องกันการบุกรุกทำลายป่า (พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507) สำหรับการเข้าไปหาอยู่หากินในป่าสงวน ชาวบ้านต้องได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ มีการกำหนดช่วงเวลาในการเปิดป่า และปิดป่าเพื่ออนุรักษ์ต้นไม้ไว้ โดยช่วงของการปิดป่า คือเดือน สิงหาคม จนถึงเดือน ตุลาคม ของทุกปีโดยช่วงที่ปิดป่าห้ามไม่ให้ชาวบ้านขึ้นไปหาของป่าล่าสัตว์หรือตัดไม้ภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติหากผู้ใดฝ่าฝืนก็จะทำการจับกุม และทำการเปิดป่าในช่วง เดือนพฤศจิกายน ถึง เดือน กรกฎาคม ชาวบ้านสามารถที่จะเข้าป่าหาของป่าได้ตามปกติ แต่ห้ามทำการตัดไม้ และล่าสัตว์ การประกาศป่าสงวนแห่งชาติได้ขัดต่อวิถีการดำรงชีพของชุมชนทำให้การอยู่หากินเริ่มมีปัญหา ป่าเดิมที่เคยมีสัตว์น้อยใหญ่ได้ถูกตัด โคนทำลายลง ทำให้สัตว์ต้องหนีหายเข้าไปอยู่ในป่าลึก

ช่วงนี้ผู้คนเริ่มอพยพมากขึ้น ทั้งจากเพชรบูรณ์ พิจิตร ขอนแก่น โคราซ นับรวมกันก็ประมาณ 30-40 หลังคาเรือน แต่กระจัดกระจายกันอยู่ตามที่ทำกินของตัวเอง การทำอยู่ทำกินหลังจากการปิดป่าที่ทำได้ก็มีเพียงเก็บผักเก็บหญ้าจากป่าที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยจากการตัดไม้ได้บ้าง พื้นที่ป่าแถบนี้แม้จะ โคนตัดไม้ใหญ่ลงไปบ้างแล้วแต่ยังคงเหลือต้นไม้ขนาดกลางไว้อยู่ เดินไปทางไหนก็แทบจะไม่ได้เหยียบพื้นดิน ขอนไม้ขนาดใหญ่ที่ถูกตัดล้มกองทับกันรอการชักลากลงไปข้างล่าง ชาวบ้านได้เริ่มปรับตัวโดยเริ่มปลูกข้าวไร่ ปลูกพริก ปลูกทองเลียงสัตว์ไว้กินภายในครอบครัวและแบ่งปันแลกเปลี่ยนกันกับญาติพี่น้องที่อยู่ใกล้ชิดติดกัน ดินที่นี้ดีมากปลูกอะไรก็งาม เช่น พริก มะเขือ ปลูกทอง ฯลฯ เพราะใบไม้ที่ร่วงหล่นทับถมกัน

เกิดการนำเปื่อยย่อยสลายกลายเป็นปุ๋ยอยู่ในดิน ใครมีวัวมีควายอยู่บ้านล่างก็กวาดต้อนมันขึ้นมาเลี้ยงข้างบนหลังเขา เอาไว้ให้มันช่วยทำงานกับบรรพบุรุษของ (ชน สูดหอม, 2551: สัมภาษณ์)

ส่วนขั้นตอนในการปลูกข้าวไร่ของชาวบ้านจะปลูกช่วงก่อนฝนมา ประมาณเดือนพฤษภาคม ก่อนทำการปลูกหว่านเมล็ดอะไรก็ตามผู้เฒ่าผู้แก่ สอนไว้ว่าจะต้องทำพิธีเลี้ยงผีปู่ผีย่าก่อน บอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขา ให้ช่วยปกป้องดูแลพืชผล เป็นพิธีกรรมที่มีมาตั้งแต่อยู่ข้างล่าง แต่พอขึ้นมาอยู่บนภูก็ต้องบอกกล่าวเจ้าป่าเจ้าเขาด้วย และทำการไหว้ศาลปู่ดั่ง ย่าดี ที่เป็นผู้ปกป้องคุ้มครองอยู่บนหลังเขาแห่งนี้เสมอ ชาวบ้านมีพิธีกรรมในการเลี้ยงผี ช่วงเดือนพฤษภาคมหรือเดือนหก โดยเอาวันพุธแรกของเดือนเป็นวันดีในการทำพิธี จากนั้นจึงได้ลงมือปลูกพืชผลในการเพาะปลูกชาวบ้านอาศัยพื้นที่ว่างของขอนไม้ ขุดหลุมไม่ลึกมาก เว้นระยะห่างระหว่างหลุมประมาณหนึ่งก้าวเพื่อให้ข้าวแตกกอดี ถ้าหากระยะห่างระหว่างต้นข้าวอยู่ชิดกันเกินไปต้นข้าวแตกกอได้ไม่ดี จากนั้นนำเมล็ดพันธุ์ข้าวหยอดลงไปหลุมทันทีประมาณหุบมือ (5-10 เมล็ด) แล้วเอาดินกลบหลุม ปล่อยให้วัชโรให้ฝนตกมา ข้าวก็เจริญเติบโตตามธรรมชาติ พอหมดฤดูฝน ช่วงเดือนกันยายน ถึง ตุลาคม ก็สามารถทำการเก็บเกี่ยวข้าวไร่เอาไว้กินกันภายในครอบครัวมีข้าวกินตลอดทั้งปี เมื่อทำการเก็บเกี่ยวข้าวแล้วมีการแยกพันธุ์ข้าวเอาไว้ปลูกในปีถัดไปอีก (ชน สูดหอม, 2551: สัมภาษณ์)

เมื่อทำการเก็บไว้กินให้เพียงพอตลอดปีแล้ว มีการนำไปแลกเปลี่ยนแบ่งปัน ทั้งด้านผลผลิตและเมล็ดพันธุ์ การแลกเปลี่ยนแบ่งปันเริ่มจากในหมู่เครือญาติและกลุ่มเพื่อนบ้านที่อพยพมาจากพื้นที่เดียวกัน ยังไม่ค่อยมีการแลกเปลี่ยนข้ามกลุ่มพื้นที่วัฒนธรรม (บุญถม โพน, 2551 : สัมภาษณ์)

ในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์บางคนก็จะเอาข้าวเป็นกอมมามัดรวมกันแล้วเอาไปแขวนไว้ในซื่อ ในคานบนหลังคร้าว หรือเอาไปเก็บไว้ในยุ้งข้าวที่ทำขึ้นหลังเล็ก ๆ โดยปลูกให้ยู่ติดกับคร้าว เพราะกลัวว่าข้าวที่เก็บไว้ทั้งปีจะมีมด มีแมลงมากัดกินเสียหาย ซึ่งควันไฟจากการหุงหาอาหารจะช่วยไล่แมลงไม่ให้มันมากัดกินข้าวได้ เพราะแมงพวกนี้มันขิว (เหม็น, รุน) กลิ่นควันไฟ เราจะสังเกตได้ว่าเวลาเราผูกวัว ควาย ไว้ตอนกลางคืนเราจะต้องจุดไฟสุ่ม ไล่ยุงไล่แมลงให้มัน มันก็จะไม่เข้าใกล้มาตอม มากัด วัว ควายของเรา ป่าแถบนี้ยุง และแมลงต่างๆมีอยู่เยอะถ้าไม่ระวังอาจเป็นไข้ป่าตายเอาได้ สมัยนั้นยังไม่มีหมอ ไม่มีอนามัย รักษากันตามมี ตามเกิด ตามความรู้ของแต่ละคน บ้างก็เก็บสมุนไพรในป่ามารักษากันเองส่วนมากถ้าไม่เป็นไข้ป่า ป่วยธรรมดาภัยชาวบ้านไม่ค่อยเจ็บไข้ (บุญทอง ไมยวิสัย, 2552 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2512 มีกลุ่มพระพุทธรูปเดินทางขึ้นมาบนภู โคง์ โดยมีหลวงพ่อบุญธรรมอยู่ จำพรรษาเพียงรูปเดียวเพราะรู้สึกชอบธรรมชาติบนหลังเขา การที่มีหลวงพ่อกต่างถิ่นขึ้นมา จำพรรษาบนป่าหลังเขา ย่อมเป็นที่น่ายินดีของชาวบ้านที่ได้มีโอกาสทำบุญ มีที่พึ่งทางจิตใจ ประกอบกับอริยาศรัยอันงดงามของหลวงพ่อบุญธรรม ชาวบ้านกลุ่มหนึ่งจึงช่วยกันบริจาคผืน ดินที่จับจองแล้วสลับแลกเปลี่ยนกันเอง จนได้เป็นแปลงใหญ่ที่มีผืนป่าติดต่อกันผืนใหญ่ รวม เนื้อที่แล้วประมาณ 5000 ไร่ เพื่อสร้างวัดให้กับพระที่ขึ้นมาจำพรรษา

ในปี พ.ศ. 2514 บริษัทชัยภูมิทำไม้ก็ได้เข้าไปตัดป่าไม้ในเขตวัดป่าที่ชาวบ้านช่วยกัน บริจาค และในปีถัดมาก็เข้ามาทำการตัดไม้ในเขตวัดจากวัดป่าที่เคยมารื่น เต็มไปด้วยต้นไม้ ใหญ่และสัตว์ป่ามากมาย ไม่เหลือสภาพของวัดป่า หลวงพ่อเคยเล่าถึงความชุ่มชื้นแห่งป่าหลัง เขาในอดีตว่า ฤดูฝนเดือนสามต้องตากฝั่งแคดลมทุกวันเพราะเราจะขึ้นในข้ามวัน และสายน้ำ ลำปะทาวไม่เคยแห้งเป็นที่หล่อเลี้ยงทั้งมนุษย์และสรรพสัตว์บนป่าหลังเขา ฤดูร้อนไม่เคยร้อน เพราะเงาป่ายังหนา ฤดูหนาวก็ไม่หนาวจัดเหมือนพื้นที่ราบ ถึงฤดูฝนน้ำก็ไม่เคยท่วมและพายุก็ ไม่รุนแรงเพราะมีป่ารองรับก่อน ไม้ตะเคียนทองก็มีจำนวนมาก พงอ้อและกอหญ้าคากลับเป็น สิ่งหายาก เพราะไม่มี โอกาสเกิด ด้วยเหตุที่ผืนป่าปกแสงแดดไม่ถึงดิน แม้จะมีดินแต่พื้นล่างของ ป่าก็โปร่งทางเดินสะดวก ไฟป่าไม่เคยปรากฏ เพราะความร้อนไม่เคยตกถึงพื้นป่า ขณะเดียวกัน ความชุ่มชื้นก็ไม่เคยหมดไปจากพื้นป่าเช่นกัน

ในช่วงปีแรกที่หลวงพ่อบุญธรรมได้ขึ้นมาจำพรรษาอยู่บนเขา ได้ใช้เวลากับการ พุทธกิจ ตำรวจป่าไม้และสรรพสัตว์น้อยใหญ่ ทำความรู้จักมักคุ้นกับชาวบ้านและธรรมชาติทั้ง มวล หลวงพ่อเคยเดินทางไปถึงเขตแดนอำเภอวิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ จากการพุทธรูป ทำให้ หลวงพ่อรู้จักชาวบ้านบนหลังเขาแทบทุกบ้าน ซึ่งขณะนั้นบ้านท่ามะไฟหวานมีชาวบ้านอยู่ เพียง 30 กว่าหลังคาเรือน บ้านกุด ไร่มีเพียง 15 หลังคาเรือนเท่านั้น ทางขึ้นยังต้องเดินเท้าลัด เลาะป่านายจากดินเขาขึ้นมา ทางรอดยังไม่มีชาวบ้านในสมัยนั้นปลูกข้าวกินเป็นหลัก หลวงพ่อ เล่าว่า ผู้คนที่อพยพขึ้นไปบุกเบิกป่าหลังเขาในยุคต้นนั้น ไม่ใช่แต่อพยพเพราะแรงบีบบังคับทาง เศรษฐกิจอย่างเดียว แต่เป็นเพราะปัญหาส่วนตัวก็มี บางคนหนีคดีขึ้นมากลับเนื้อกลับตัวก็มี ลักษณะสังคมของชุมชนหลังเขาในยุคต้น ก็คล้ายกับชุมชนอดีตโจรใหญ่หนีจากสารทิศหนีภัย อาญามาพักพิง ผู้คนต่างเรียกขานกันว่าเป็นดงเลือด (เอกสารตำนานวัดป่าสุคะโต. มปป. : 12)

ในส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชาวบ้าน หลวงพ่อเล่าว่าถ้าเป็นคนโบราณ เวลาเขาทำไม้เขาเลือกเอาเฉพาะต้นขนาดใช้งานเท่านั้น และต้องแน่ใจว่าจะไม่ใหญ่เกินกำลัง ช้างจะชักลาก ต้องแน่ใจว่าเส้นทางชักลากจะเป็นจริง ได้ไม่มีอุปสรรค แต่เครื่องจักรไม่เคยมี

การเลือก ยี่งไม้ใหญ่ที่ขึ้นต้นอยู่ชายตลิ่งริมฝั่งน้ำนั้น คนโบราณไม่เคยแตะต้องเลย เพราะรู้ว่าเกินกำลังช่างจะดึงขึ้นจากตลิ่งสูง อีกสาเหตุหนึ่งก็คือความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่รักษาสายน้ำยังมีอยู่ การทำลายน้ำให้ชุ่มชื้นย่อมเป็นสิ่งต้องห้าม และนี่เป็นสาเหตุให้รักษาไม้ริมน้ำคู่กับตลิ่งไว้ตลอดมาับร้อยนับพันปี หลังเหตุการณ์โค่นป่าอย่างถูกกฎหมายในครั้งนั้นลำปะทาว ก็เปลี่ยนสีเมื่อไม่มีป่าต้นน้ำเหลือจับน้ำได้ ฤดูแล้งลำปะทาวก็เหือดแห้ง ฤดูแล้ง น้ำก็กัดเซาะตลิ่งพังทลายลง ลำน้ำที่เคยลึกและงดงามกลับตื้นเขิน เต็มไปด้วยดินทรายที่ถูกฝนชะลงจากผืนดินเบื้องบน ทุกวันนี้ลำปะทาวก็เป็นเพียงทางระบายน้ำสายหนึ่งในฤดูแล้ง ส่วนในฤดูแล้งสายน้ำก็แปรสภาพเป็นเพียงแอ่งน้ำเป็นหย่อมๆ ที่หยุดนิ่งและรอเวลาแห้งเหือด เมื่อลำปะทาวอันสมบูรณ์เปลี่ยนสี สิ่งหนึ่งที่กระทบถึงชาวบ้านอย่างรุนแรงก็คือปลาซึ่งเคยมีอุดมสมบูรณ์ก็ค่อยๆ หดหายไป กระทบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากทีเดียว (เอกสารตำนานวัดป่าสุคะโต. มปป. : 12)

ปีพ.ศ. 2516 หลังจากต้นไม้ใหญ่ถูกตัด โค่นออกจากพื้นที่ท่ามะไฟหวานจนหมดและได้ถูกลามไปยังภูสองชั้น และภูหยวก บริษัทชัยภูมิทำไม้ ก็ได้หมดสัญญาสัมปทานป่าบนภูแลนคา ได้หยุดตัดไม้ และทำการชักลากไม้ออกจากป่า ในปี พ.ศ. 2517 โดยทำการถากถางทางบนเขาให้สะดวกต่อการชักลากไม้ลงเขา เมื่อบริษัทชัยภูมิทำไม้ขนย้ายไม้ออกจากพื้นที่หลังเขา ผู้คนที่เคยขึ้นมารับจ้างกับบริษัท และคนที่เคยขึ้นมาเที่ยวหาของป่าล่าสัตว์ พอลงไปก็เล่าถึงความงามและความอุดมสมบูรณ์บนหลังเขาให้ญาติพี่น้องเพื่อนบ้านฟัง ทำให้ชาวบ้านจากทั่วทุกสารทิศในภาคอีสาน ทั้งจาก ขอนแก่น ร้อยเอ็ด สาคาม โคราช บุรีรัมย์ รวมทั้งจากเพชรบูรณ์ พิษณุโลก ลพบุรี อพยพโยกย้ายครอบครัวขึ้นมาบนหลังเขา เพื่อเสาะแสวงหาที่ทำกินใหม่ มีการจำแนกผู้คนที่อยู่อาศัยจากหลากหลายพื้นที่ ตามกลุ่มวัฒนธรรม คือ ลักษณะในการดำรงชีวิต ความคิด ความเชื่อ การแต่งกาย ภาษา สำเนียงในการพูด การตั้งบ้านเรือน ลักษณะในการทำเกษตร โดยบ้านท่ามะไฟหวานแบ่งออกเป็นกลุ่มวัฒนธรรมต่างๆ ดังนี้ (บัวชนก วชิรปริดา. 2544 : 47)

กลุ่มคนจากวัฒนธรรมโคราช คือผู้คนที่อพยพมาจาก โคราช บุรีรัมย์ สุรินทร์

กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว คือผู้คนที่อพยพมาจาก ชัยภูมิ ขอนแก่น ร้อยเอ็ด

มหาสารคาม กาฬสินธุ์

กลุ่มวัฒนธรรมภาคกลาง คือผู้คนที่อพยพมาจาก ลพบุรี สระบุรี นครปฐม ออยุธยา

นครสวรรค์

กลุ่มวัฒนธรรมภาคเหนือ คือผู้คนที่อพยพมาจาก เพชรบูรณ์ พิษณุโลก ลำพูน

กลุ่มวัฒนธรรมภาคใต้ คือผู้คนที่อพยพมาจาก ชุมพร สุราษฎร์ธานี

ผู้คนที่มาจากต่างที่ต่างวัฒนธรรมได้มาอยู่รวมกันภายในชุมชน การตั้งฐานบ้านเรือนส่วนมากจะอยู่เป็นกลุ่มทางวัฒนธรรม เมื่อขึ้นมาแล้วใครที่พอมีเงินก็จะซื้อที่ทางปลูกสร้างบ้านเรือนจากคนที่มาอยู่ก่อนแล้ว ขายเหมือนกันในราคาไม่กี่สิบก็ร้อยบาท บางคนเอาเหล่าชาวขวดเดียวแลกกับที่ดิน 10 ไร่ก็ได้ โดยการตั้งบ้านเรือนของผู้คนเริ่มเปลี่ยนจากการสร้างกระท่อมเพื่อคุ้มแดดคุ้มฝน ก็ปรับเปลี่ยนมาเป็นบ้านทรงสูงที่มีความมั่นคงแข็งแรงขึ้น ให้รองรับกับจำนวนประชากรในครอบครัวที่ขยายเพิ่มขึ้น (ไพโรจน์ วิจิตรจันทร์. 2551 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2518 ในยุคที่ความเจริญยังไม่ถึงชุมชน การรักษาพยาบาลเวลาเจ็บป่วยยังห่างไกลจากโรงพยาบาล การรักษาโรคภายในชุมชนยังใช้ระบบความเชื่อ และพิธีกรรมผสมผสานกับความรู้เรื่องสมุนไพรในการรักษา โดยชาวบ้านเชื่อว่าการเจ็บป่วยนั้นเกิดจากการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่ผู้ป่วยไปกระทำการล่วงเกิน หรือทำผิดต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ในชุมชนท่ามะไฟหวานจึงมีการรำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค โดยผู้ป่วยและผู้รำไปทำการรำต่อหน้ารูปเคารพของพญาแล และปู่ด้วงยาคี ซึ่งเป็นศิบรรพบุรุษที่ชาวชัยภูมิเคารพนับถือ และชาวบ้านท่ามะไฟหวานไม่ว่าจะอพยพโยกย้ายถิ่นฐานมาจากที่ใด หรือนับถือผีตนใดก็จะให้การเคารพนับถือพญาแลและปู่ด้วงยาคีเช่นเดียวกับชาวชัยภูมิเพราะถือว่าคนเป็นคนชัยภูมิเป็นลูกหลานพญาแล และปู่ด้วงยาคี นอกจากการรักษาตามความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ ชุมชนท่ามะไฟหวานยังมีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้านที่มีอยู่ภายในชุมชนอยู่นานาชนิด และมีผู้รู้เกี่ยวกับสมุนไพรคือ หลวงพ่อคำเขียน หรือหลวงพ่อ้วนของชาวบ้าน เพราะก่อนบวชหลวงพ่อก่อนเป็นหมอธรรมมาก่อน แต่หลังจากบวชหลวงพ่อก็รักษาโรคด้วยสมุนไพรเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ใช้คาถาอาคมแต่อย่างใด

พืชสมุนไพรที่ชาวบ้านนำมาใช้ในการรักษาโรค และอาการต่างๆที่เกิดขึ้นในร่างกาย มีหลักสำคัญของการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน เพื่อให้รู้ว่าสมุนไพรชนิดใด มีสรรพคุณอย่างไร จำเป็นต้องรู้รสของสมุนไพร เพราะรสของสมุนไพรจะแสดงสรรพคุณเอาไว้ รสของสมุนไพรแบ่งออกเป็น 9 รส คือ (ไสว มะธิโต. 2551 : สัมภาษณ์)

1. รสฝาด ชอบสมาน ใช้สมานแผล แก้บิด คุมธาตุ แก้ท้องเสีย
2. รสหวาน ชีบซาบไปตามเนื้อ ทำให้ร่างกายชุ่มชื้น บำรุงกำลัง แก้อ่อนเพลีย ทำให้ชุ่มคอ แก้ไอ
3. รสเมาเบื่อ แก้พิษ แก้พยาธิ แก้สัตว์กัดต่อย ขับพยาธิ แก้โรคผิวหนัง

4. รสขม แก้ทางโลหิตและดี แก้ไข้ เจ็บคอ ร้อนใน กระจายน้ำ เจริญอาหาร
5. รสเผ็ดร้อน แก้ลม บำรุงธาตุ ขับลมในกระเพาะอาหารและลำไส้ ช่วยย่อยอาหาร
6. รสมัน แก้เส้นเอ็น บำรุงเส้นเอ็น แก้ปวดเมื่อยร่างกาย แก้ไขพิการ แก้ปวดเข่า

ปวดข้อ

7. รสหอมเย็น ทำให้ชื่นใจ บำรุงหัวใจ ชูกำลัง แก้อ่อนเพลีย แก้ไข้ แก้ร้อนใน กระจายน้ำ

8. รสเค็ม ชีบซาบไปตามผิวหนัง รักษาโรคผิวหนัง รักษาเนื้อไม้ให้เน่า แก้ประดง ลมพิษ

9. รสเปรี้ยว กัดเสมหะ แก้เสมหะพิการ แก้ไอ ช่วยให้ระบายขับถ่ายเมือกมัน แก้เลือดออกตามไรฟัน ฟอกโลหิต ทำให้โลหิตไหลเวียนดีขึ้น

จากการจำแนกสรรพคุณของสมุนไพรด้วยรส ตัวอย่างของสมุนไพรบางชนิดที่ชาวบ้านนำมาใช้เป็นยารักษาอาการต่างๆ ดังนี้ (ไสว มะชิโต, 2551 : สัมภาษณ์)

ใบหมี่เป็น ไม้ยืนต้น ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปวงรีแกมขอบขนานหรือรูปไข่กลับ ปลายใบกลมหรือเรียวแหลม ผิวใบด้านบนเกลี้ยงเป็นมัน ด้านล่างมีขน ผลสดรูปทรงกลมเมื่อสุกสีม่วงเข้ม ส่วนที่ใช้ประโยชน์ทางยาของใบหมี่คือ ราก เปลือกต้น ใบ เมล็ด และยาง โดยรากแก้ไข้ ออกฝี แก้ปวดตามกล้ามเนื้อ เครือแก้ลมก้อนในท้อง แก้ฝี และแก้ริดสีดวงแตก เปลือกต้นใช้แก้ปวดมดลูก แก้คัน แก้อักเสบ แก้แสบตามผิวหนัง แก้บิด ใบใช้แก้ปวดมดลูก แก้ฝี แก้ปวดถอนพิษร้อน เมล็ดใช้ตำพอก แก้ปวดฝี แก้พิษอักเสบต่างๆ ยางใช้แก้บาดแผล แก้ฟกช้ำ

ใบย่านางเป็นสมุนไพรธาตุเย็น เหมาะสำหรับคนธาตุร้อน เคลือบแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ ปรับสมดุลของกรดในกระเพาะอาหาร (สุนันทา โรจน์เรืองโร, 2552 : สัมภาษณ์)

มะเฟือง ผลของมะเฟืองเป็นผลไม้ทรงกระสวย เมื่อหั่นแนวขวางได้เป็นรูปดาวห้าแฉก สรรพคุณแก้ร้อนใน ดับกระหาย ลดความร้อนภายในร่างกายถอนพิษก็ได้ รวมทั้งยังช่วยบรรเทาอาการนิ่วในทางเดินปัสสาวะ ใบมะเฟือง นำใบสดๆ มาตำ ทาเป็นยารักษาโรคอีสุกอีใส และกลากเกลื้อน นำมาต้มน้ำรับประทานเป็นยาถอนพิษไข้ เปลือกลำต้นมะเฟือง นำมาคั้นแก้อาการเมาเหล้า เมารถ แก้ไข้ ท้องร่วง (ไสว มะชิโต, 2552 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2518 ถึง พ.ศ. 2519 ชุมชนเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว บ้านท่ามะไฟหวานมีการตั้งบ้านเรือนเพิ่มขึ้นรวมประมาณ 60 กว่าครัวเรือน และการรวมตัวกันของผู้คนจากทั่วทุกสารทิศ ทำให้บ้านท่ามะไฟหวานมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ทั้งด้านภาษา การแต่งกาย

การกินอยู่ หรือลักษณะของการตั้งบ้านเรือน จะมีการตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันเป็นกลุ่มตามพื้นที่ที่ได้อพยพมา เช่น กลุ่มคนโคราชจะตั้งบ้านอยู่บริเวณคุ้มทิศตะวันตกของหมู่บ้าน สร้างยาวไปตามแนวลำน้ำคลองคำที่ไหลผ่านระหว่างบ้านท่ามะไฟหวานและป่าขุ่นในปัจจุบัน และมีบางส่วนที่ตั้งอยู่บริเวณคุ้มศาลากลางบ้านปะปนกับกลุ่มคนจากที่อื่น กลุ่มคนไทยลาว ทำการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่ในทุกคุ้มปะปนกับกลุ่มที่มาจากที่อื่นๆ และกลุ่มคนที่อพยพมาจากภาคเหนือและภาคกลาง จะตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณคุ้มศาลากลางบ้าน การอพยพเข้ามาของกลุ่มคนสามารถแสดงเป็นตารางการเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามกลุ่มวัฒนธรรมได้ดังนี้ (บัวกนก วชิรปริดา. 2544 : 67)

ตารางที่ 2 ตารางแสดงจำนวนครัวเรือนที่อพยพขึ้นมาจำแนกตามกลุ่มวัฒนธรรม

กลุ่มวัฒนธรรม	2505	2514	2517
ภาคกลาง	1	3	6
ภาคเหนือ	-	2	1
โคราช	2	7	8
ไทยลาว หรือ ไทยอีสาน	4	11	13
ภาคใต้	-	-	1

การที่บ้านท่ามะไฟหวานมีกลุ่มคนจากหลากหลายพื้นที่ หลากหลายวัฒนธรรมทำให้เกิดความขัดแย้งกันอยู่เป็นประจำ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของข้อพิพาทที่ทำกิน ทะเลาะวิวาทชกต่อยกัน ตั้งศาลเตี้ยยิงกันเอง จนได้ชื่อว่าเป็นดงเลือด แต่ก็ได้มีการมีของหลวงพ่อคำเขียน สุวัฒน์ โส ที่ช่วยไกล่เกลี่ยข้อพิพาท หรือความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในพื้นที่จนสามารถสงบลงได้ เพราะผู้คนให้ความเคารพและศรัทธาท่านมาก (ขวัญใจ ปัดทอง. 2551 : สัมภาษณ์)

ในช่วงปี พ.ศ. 2511 ถึง พ.ศ. 2518 สามารถสรุปได้ถึงลักษณะการเปลี่ยนแปลงและความรู้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชนได้ดังนี้ รูปแบบในการหาอยู่หากินเป็นระบบการพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก มีการทำการเกษตรเพื่อยังชีพ การปลูกข้าวไร่ โดยการหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าวไร่ไว้ในป่า โดยปลูกสำหรับการบริโภคตลอดทั้งปี มีการปลูกพืชผักหลากหลายชนิดมากขึ้น และเริ่มมีการเลี้ยงสัตว์ใหญ่เพื่อใช้แรงงาน และเลี้ยงสัตว์เล็กเพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนกรรมวิธีการผลิตมีการใช้แรงงานคน และแรงงานสัตว์ในการเกษตร ใช้ปุ๋ยที่ได้จากธรรมชาติในการบำรุงรักษาพืชพันธุ์ การเกษตรอาศัยน้ำฝนและแหล่งน้ำตามธรรมชาติ ความรู้ในการดำรงชีพ

ของชุมชนเป็นความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ และการเรียนรู้ผ่านเหตุการณ์ทาง ธรรมชาติและเพื่อนบ้าน จากต่างวัฒนธรรม โดยชุดความรู้ของชุมชนในยุคนี้ คือ การใช้ สมุนไพรในการรักษาโรค และอาการต่างๆของร่างกาย และความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูกที่ พัฒนาจากชุดความรู้เดิม ในการหาอยู่หากินตามธรรมชาติ มาสู่การทำอยู่ทำกินแบบพึ่งพิง ธรรมชาติ เช่นการเพาะปลูกข้าว หรือพืชผักชนิดต่างๆ ชาวบ้านเลือกพื้นที่ที่มีความสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูกโดยสังเกตจากการทับถมของใบไม้แห้งในบริเวณพื้นที่นั้น แล้วทำการ เพาะปลูกเพราะเชื่อว่าซากพืช ซากสัตว์เป็นปุ๋ยชั้นดีให้กับพืชที่เพาะปลูก และความรู้ที่ชาวบ้าน ใช้เป็นหลักยึดในการดำรงชีวิตและการอยู่ร่วมสังคมกันในชุมชน คือคะลำ หรือข้อห้ามที่ถือว่า เป็นกุศโลบายในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ที่มีมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

ปัจจัยที่เข้ามากระทบและทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้คนภายในชุมชน ในช่วงนี้มีการอพยพของผู้คนเพื่อหาที่ทำกินใหม่ และมุ่งแสวงหาพื้นที่ ที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ ชุมชนท่ามะไฟหวานมีผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรมมาอยู่ร่วมกัน วิถีชีวิตวัฒนธรรมของคน จากหลายท้องถิ่น ได้เข้ามาผสมผสานกัน มีการนำความคิดความเชื่อจากถิ่นเดิม มาปรับใช้ใน ท้องถิ่นใหม่ รูปแบบในการดำรงชีพเริ่มมีความแตกต่างจากเดิม จากการตัด ไม้ของบริษัทที่เริ่ม รุกเข้าไปในพื้นที่ซึ่งที่ไม่มีใครกล้าเข้าไป ทำให้ชาวบ้านผู้ที่มาอยู่ใหม่ตามรอยของนายทุนเข้าไป ปลูกยางจับจองพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น ความเชื่อและกฎเกณฑ์เดิมเกี่ยวกับผีเจ้าป่า ได้ลดความสำคัญ ลงสำหรับผู้มาใหม่จากต่างถิ่น ทำให้มีการตัดป่าทั้งต้นไม้ใหญ่และเล็ก ได้ถูกทำลายจนหมดสิ้น ต้นไม้ที่อยู่ชายฝั่งลำปะทาว ได้ถูกตัดเพื่อสนองต่อความต้องการของผู้คน เพื่อนำพื้นที่มาทำการ เพาะปลูกพืชไร่นำขึ้นมาจากถิ่นฐานเดิมของตนเอง ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านท่ามะไฟหวาน ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปอีกครั้งหนึ่ง

3. ระยะเวลาทำกิน ทำขาย ปี พ.ศ. 2519 ถึง 2527

การอพยพขึ้นมาจากผู้คนจากต่างถิ่นทำให้เกิดการผสมผสานกันทางวัฒนธรรม โดยกลุ่มคนที่ขึ้นมาบนหลังต่างก็มีความคิด ความเชื่อ รูปแบบในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกัน ตามวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่น

เมื่อชาวบ้านอพยพกันมากขึ้น การถากถางป่าเพื่อขยับขยายจับจองที่ทำกินก็มี เพิ่มขึ้น บ้างก็จับจองไว้รอญาติพี่น้องที่ตามขึ้นมาภายหลัง ต้นไม้ขนาดกลางก็ถูกตัด โคนเพื่อนำมาสร้างบ้านเรือนป่าไม้ก็ถูกเผาทำลายเพื่อทำเป็นไร่พื้นที่ป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง หลังจาก บุกรเบิกป่าเพื่อทำไร่ ชาวบ้านได้พากันปลูกข้าวฟ่าง ปลูกเตื่อย เพื่อนำไปขายให้กับพ่อค้าในเมือง ที่รับซื้อข้าวฟ่างกับลูกเตื่อยในราคา 1.50 บาท ต่อโกโลกรัม เมื่อการเดินทางเริ่มง่ายขึ้น ไม่ต้อง

ปีหน้าผาเช่นเดิม การนำผลผลิตไปขายชาวบ้านเดินลงเขาตามทางรถชนลากไม้ที่ขึ้นมาบนเขา โดยใช้เวลาเป็นวันในการเดินทางลงเขาเพราะหนทางยังลำบากมาก ในปีต่อมาชาวบ้านที่อพยพมาจากแถบอำเภอวิเชียรบุรี ได้นำพันธุ์ข้าวโพดขึ้นมาปลูกบนหลังเขา ส่งขายให้พ่อค้าในเมือง กิโลกรัมละ 2 บาท ชาวบ้านเห็นข้าวโพดมีราคาดีก็เริ่มปลูกข้าวโพดตามกัน ชาวบ้านใช้วิธีการขอแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์กับผลผลิตที่ตนเองมี ในช่วงแรกมีการแลกเปลี่ยนในหมู่เครือญาติหรือกลุ่มคนที่อพยพมาจากพื้นที่เดียวกัน แต่ต่อมากการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ และผลผลิตทางการเกษตรได้กระจายไปยังกลุ่มคนที่อยู่นอกเครือญาติและนอกกลุ่มวัฒนธรรมของตนเอง

ชาวบ้านทำการปลูกข้าวโพดเพื่อสร้างเป็นรายได้ ส่วนข้าวไร่ พริก ผัก ปลูกเอาไว้กิน ชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิถีการเกษตรจากการผลิตเพื่อยังชีพเป็นการผลิตเพื่อขายสร้างรายได้ ให้กับครอบครัว เนื่องจากภาระค่าใช้จ่ายที่มีเพิ่มขึ้น เช่น ค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวกับการศึกษาของบุตรหลาน ที่ต้องเข้าไปอยู่ในระบบโรงเรียน

ในปี พ.ศ. 2519 พ่อวิมล อภัยนอก อพยพมาจากทางอำเภอแก้งสนามนาง จังหวัด นครราชสีมา มาหาที่ทำกินใหม่ เนื่องจากอยู่ที่เดิมมันคอกอยาก ทำมาหากินลำบาก ดินไม่ค่อยดี น้ำท่าก็ไม่อุดมสมบูรณ์ พอดีกับที่ญาติพี่น้องที่มารับจ้างตัด ไม้กับบริษัทกลับไปเล่าให้ฟังถึงความอุดมสมบูรณ์ของภูแลนคา พอดีกับมันสำปะหลังมีราคาดีมาก โดยมีราคารับซื้อตั้งแต่ 60 สตางค์ ถึง 1 บาท ราคา 1 บาทในสมัยนั้นถือว่าแพงมากเงินมันมีค่ามากกว่าในปัจจุบันซื้อข้าวสารได้เป็นกิโล จากนั้นจึงพาครอบครัวอพยพขึ้นมาอยู่บนภูแลนคา บริเวณบ้านท่ามะไฟ มาอยู่แรกๆก็มาขอซื้อที่ดินต่อจากคนรู้จักที่มาจากโคราชแล้วขึ้นมาอยู่ก่อน กลุ่มคนที่อพยพมาจากโคราชนิยมทำไร่ปลูกมันสำปะหลัง เพราะได้ราคาดี หลังจากขุดมันสำปะหลังได้มีคน ขึ้นมารับผลผลิตถึงในไร่ ปลูกมันปีแรกได้ผลผลิตดีมากขายได้เงินกำไรดี จึงนำเงินมาซื้อที่ดิน เพื่อขยายพื้นที่การปลูกมันสำปะหลังเพิ่ม หลังจากการปลูกมันสำปะหลังได้ 2 ปี ชาวบ้านเห็นมันสำปะหลังมีราคาดีก็เริ่มจะหันมาทดลองปลูก มีเพื่อนบ้านมาขอซื้อท่อนพันธุ์เพื่อนำไป ทดลองปลูก โดยชาวบ้านจะแบ่งพื้นที่ในการเกษตรทำการปลูกข้าวไร่เอาไว้กิน ปลูกเดี่ยว ปลูก ข้าวฟ่าง ข้าวโพด และมันสำปะหลังเอาไว้ขายเป็นรายได้ (วิมล อภัยนอก.2551 : สัมภาษณ์)

การปลูกมันสำปะหลังของชาวบ้าน มีความเชื่อและพิธีกรรมในการเช่น ไหว้ผีไร่ผีนาก่อนทำการเพาะปลูกเมื่อเข้าสู่เดือน 6 เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยดูแลรักษาผลผลิต และช่วยให้การเพาะปลูกได้ผลผลิตที่สมบูรณ์ (ไสว มะริโต. 2551 : สัมภาษณ์)

การปลูกมันสำปะหลังของชาวบ้าน ใช้ความรู้ที่มีด้านการเกษตรที่มีอยู่และการเรียนรู้เพิ่มเติมนำมาประยุกต์ให้เข้ากับสภาพพื้นที่ ก่อนการปลูกทำการเตรียมท่อนพันธุ์ โดยท่อนพันธุ์

ที่จะใช้ในการปลูกต้องสดตัดไว้ไม่เกิน 3 วัน เพราะเวลาดูดตาที่อ่อนพันธุ์มันสำปะหลัง หากน้ำยางออกมาก ก็มีรากมันเป็นจำนวนมาก เมื่อรากมันสำปะหลังดูดซึมธาตุอาหารจากดินเพื่อนำไปสร้างหัวมัน ดังนั้นถ้ารากขยายมากหัวมันสำปะหลังก็ได้จำนวนมากตามไปด้วย จากนั้นทำการตัดท่อนพันธุ์ยาวประมาณ 3-4 ตา นำไปเสียบไว้ในแปลงทำการขุดหลุมแล้วเอาดินกลบปลูกให้เป็นแถวยาวเรียงกัน เว้นระยะห่างระหว่างต้นมันสำปะหลังประมาณหนึ่งวา ให้วัวควายสามารถผ่านได้ การปลูกมันสำปะหลังของชาวบ้านปลูกโดยไม่ใช้ปุ๋ยชนิดใด อาศัยเพียงธาตุอาหารที่มีอยู่ในพื้นดินที่ยังมีความสมบูรณ์อยู่มาก และอาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ พอต้นมันเกิดพุ่มใบประมาณเดือนที่ 3 ถึงเดือนที่ 4 หญ้าเริ่มขึ้นตามแปลงมันสำปะหลัง ชาวบ้านก็จะใช้วัว ควายไถกลบหญ้า หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่าการทำรูนมัน โดยทำการसानตะกร้อแล้วนำมาครอบปากวัว ควาย เพื่อป้องกันไม่ให้กัดกินยอดอ่อนของต้นมันสำปะหลัง จากนั้นทำการไถกลบหญ้าที่เกิดระหว่างร่องมันสำปะหลัง เพื่อควบคุมการเติบโตของวัชพืช และเป็นปุ๋ยบำรุงดินให้ต้นมัน การเอารูนมันส่วนมากทำเพียงครั้งเดียวเพราะหญ้าไม่เยอะ แต่ถ้าหากภายในแปลงมีหญ้าขึ้นเยอะก็ทำซ้ำอีกในเดือนถัดไป พอมันสำปะหลังเริ่มลงหัวแล้วก็ไม่ต้องเอารูนอีก ครบปีก็สามารถขุดได้ แรงงานในการทำไร่สมัยนั้นไม่ได้จ้าง แต่ใช้การอาศัยให้วัวควายมาช่วยกัน พอทำไร่เสร็จก็ไปต่อที่ไร่ของอีกคนหมุนเวียนกันจนครบทุกคน ซึ่งไร่แต่ละคนจะอยู่ติดๆกันไปไม่ไกลกันมาก ชาวบ้านบอกว่ามันสำปะหลังที่ปลูกครั้งแรกๆที่ปลูกให้หัวใหญ่ ปริมาณหัวต่อหนึ่งต้นได้เยอะ น้ำหนักของหัวมันต่อต้นเกือบ 20-30 กิโลกรัม เพราะดินมีธาตุอาหารที่เกิดจากการทับถมกันของซากพืชซากสัตว์ หากใครมีพื้นที่ปลูกมันในป่าที่ถูกถางใหม่ๆมีใบไม้เยอะต้นมันหัวมันสำปะหลังก็จะงามตามไปด้วย เพราะธาตุอาหารที่เกิดจากการทับถมของใบไม้มาเป็นเวลานานไปช่วยบำรุงต้นมันสำปะหลัง แต่เวลานำไปขายปริมาณแบ่งที่ได้มีน้อย เพราะหัวมันสำปะหลังสมบูรณ์ ชาวบ้านเรียกว่ามันพอน้ำพอยู่เกิน ไป น้ำในหัวมันสำปะหลังเลยเยอะกว่าแบ่ง อีกทั้งพันธุ์ที่ใช้ปลูกเป็นพันธุ์พื้นบ้าน ระยะเวลาชาวบ้านเลยเปลี่ยนมาใช้พันธุ์ส่งเสริม หรือพันธุ์เกษตรศาสตร์ ที่เกษตรอำเภอให้คำแนะนำแก่เกษตรกรผู้ปลูกมันสำปะหลัง (วิมล อภัยนอก, 2551 : สัมภาษณ์)

การที่ชาวบ้านมีพื้นที่ทางการเกษตรขยายออกไปจนเข้าสู่เขตป่าลึก เวลาไปทำไร่ก็ต้องหอบเอาลูกตัวเล็กๆเข้าป่าไปทำไร่ด้วย ทำให้เด็กบางคนที่ต้องตามพ่อ แม่ เข้าไปในป่าถูกใช้ป่า หรือเข้ามาเล่นงานจนเสียชีวิตไปก็มี ทำให้หลวงพ่อดำเขียน สุวัน โฉ ได้ยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ เพราะท่านคิดว่าการที่ชาวบ้านเป็นทุกข์จากการสูญเสียท่านควรมีส่วนช่วยให้พ้นจากทุกข์ หลวงพ่อดำจึงได้เรียกประชุมชาวบ้านเพื่อหาวิธีการช่วยเหลือชาวบ้านที่มีลูกเล็กๆ ไม่ให้

ต้องเข้าไปในป่าเสี่ยงกับการป่วยเป็นไข้ป่า โดยให้เด็กมาอยู่วัดกับพระ ท่านอาสาเลี้ยงดูให้ เมื่อประชุมกันท่านได้ให้ความคิดเห็น รวมถึงอธิบายเรื่องราวต่างๆจนชาวบ้านยอมให้ลูกมาอยู่วัด หลวงพ่อเป็นผู้ดูแลเอง และพระในวัดก็ช่วยกันรับผิดชอบ จึงเกิดเป็นศูนย์เด็กเล็กขึ้นที่วัดบ้านท่ามะไฟหวาน (จรัส บุตรศรีวงษ์. 2551 : สัมภาษณ์)

ในช่วงนี้ได้มีนักศึกษาปัญญาชนฝ่ายซ้าย หลบหนีการจับกุม กวาดล้างของรัฐบาล ส่วนหนึ่งได้เข้ามาหลบซ่อนตัวอยู่บนภูแลนคา และเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) หลบหนีมาตั้งฐานที่มั่นอยู่ในป่าไม่ไกลจากหมู่บ้าน เนื่องจากพื้นที่ในแถบนี้ยังห่างไกลความเจริญ ทางการก็เข้ามาดูแต่ไม่ถึง พ่อเฒ่า มะริโต ได้เล่าว่าในบางวันพรรคคอมมิวนิสต์จะเดินเข้ามาขอข้าวจากชาวบ้านในหมู่บ้านไปเป็นเสบียง เดินถือปืนเข้ามาในหมู่บ้าน ในช่วงแรกสร้างความหวาดกลัวให้ชาวบ้าน แต่ก็อดสงสารไม่ได้ อีกทั้งคนเหล่านี้ไม่ได้ทำร้ายชาวบ้าน บางครั้งได้เข้ามาเพื่อช่วยชาวบ้านทำไร่ เพื่อแลกกับอาหารก็มี จากเหตุการณ์ในครั้งนี้ได้ทำให้บ้านท่ามะไฟหวานถูกเพ่งเล็งจากทางราชการ เป็นพื้นที่สีแดง (กัมพล ปัดทอง. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2520 การปลูกข้าวไร่ในพื้นที่บ้านท่ามะไฟหวานได้เริ่มหายไป ชาวบ้านหันมาปลูกข้าวโพดและมันสำปะหลังกันมากขึ้น โดยนำพันธุ์ข้าวโพดมาจากกลุ่มชาวบ้านที่อพยพมาจาก วิเชียรบุรี จังหวัดเพชรบูรณ์ ภายหลังจากทำไร่ข้าวโพด ในพื้นที่ได้เกิดการแพร่หลายของหญ้าชนิดหนึ่งที่มีลักษณะใบแคบ เรียวยาว ลำต้นกลมมีข้อปล้องปลายแหลม เจริญเติบโตได้เร็วกว่าต้นข้าว ทำให้ข้าวเติบโตช้า ผลผลิตข้าวลดลง ชาวบ้านจึงเรียกหญ้าชนิดนี้ว่า หญ้าคอมมิวนิสต์ หรือ หญ้าข้าวรก จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ หญ้าคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นในช่วงที่หมู่บ้านมีคอมมิวนิสต์เข้ามา มาพร้อมกับเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด (ทองใบ ไมย์วิสัย. 2551 : สัมภาษณ์) หลังจากที่หญ้าคอมมิวนิสต์ได้ระบาดในพื้นที่ ได้ส่งผลกระทบต่อปลูกข้าวไร่ ปริมาณผลผลิตที่ได้น้อยลง หญ้าโตเร็วกว่าต้นข้าวและแย่งอาหารไปหมด เมื่อข้าวไร่เกิดปัญหา ชาวบ้านบางคนจึงเลิกปลูกข้าวไร่ เปลี่ยนมาปลูกมันสำปะหลัง และข้าวโพดแทน

การปลูกมันสำปะหลังได้รับความนิยมมากขึ้น เพราะมันสำปะหลังสามารถสร้างรายได้และมีราคาสูงกว่าพืชไร่ชนิดอื่น อีกทั้งชาวบ้านเห็นเพื่อนบ้านที่ปลูกมันสำปะหลังมีฐานะดีขึ้น มีการปลูกบ้านหลังใหม่ ซื้อมอเตอร์ไซด์ มีเงินทองนำมาเล่นการพนัน ไพ่ ไฮโล จึงหันมาปลูกกันมากขึ้น โดยหวังว่าจะมีรายได้เพิ่มขึ้นเหมือนกับเพื่อนบ้าน (ขวัญใจ ปัดทอง. 2551 : สัมภาษณ์) อบายมุขเป็นเรื่องปกติและรุนแรงบนชุมชนหลังเขา หลวงพ่อท่านบุญธรรม และหลวงพ่อกำเขียน ท่านก็เป็นห่วงแต่ท่านไม่เคยไปเทศนาเล่นงานชาวบ้านในเรื่องอบายมุข

เลย เพียงแต่พบว่างานบ้านไหนนิมนต์ท่านแล้วเอาเหล้ายาและการพนันมากินมาเล่นให้เห็น
ครั้งต่อไปแม้นิมนต์ก็ไม่ไป ปล่อยให้เสียงานไปเลย วิธีนี้ได้ผลเพราะชาวบ้านกลัวกันมาก การ
ที่หลวงพ่อบุญไม่ยอมประนีประนอมกับอบายมุข แต่ขณะเดียวกันก็ไม่ไปปะทะโดยตรง เพียงแต่
สร้างเงื่อนไขให้ชาวบ้านต้องเลือกเอาระหว่างบุญกับเหล้ายา และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เลือกบุญ
เพราะความเชื่อและพื้นฐานของชาวบ้าน มีความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นทุนเดิมไม่
เฉพาะแต่เหล้ายาเท่านั้น กัญชาที่ชาวบ้านปลูกเอาไว้เสพบนหลังเขาก็ค่อยๆลดลงอย่างเห็นได้
ชัด (เอกสารตำนานวัดป่าสุคะโต. มปป. : 7)

การที่หลวงพ่อบุญเขียนเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คนในชุมชน ทำให้เกิดความ
หลากหลายทางวัฒนธรรม จากการอพยพของผู้คนที่มาจากหลากหลายพื้นที่ มีความแตกต่างกัน
ทางวัฒนธรรม ได้มาหลอมรวม ผสมผสานกันทางวัฒนธรรม การดำรงชีวิต จนทำให้กลายเป็น
คนบ้านท่ามะไฟหวานอย่างสมบูรณ์ ด้วยคำสอนและกิจกรรมต่างๆที่หลวงพ่อบุญเขียนเป็นผู้นำ
พาทำ พาปฏิบัติ เช่น การจัดตั้งศูนย์เด็กเล็ก การตั้งสหกรณ์ข้าว การร่วมปฏิบัติกิจกรรม
ทางศาสนา ล้วนเป็นสิ่งที่หลอมรวมชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน คำว่าเจ้ามาจากจังหวัดไหน เริ่ม
หายไปมีเพียงคำว่า “ซ้อยเป็นคนบ้านท่ามะไฟหวาน” (ไสว มะริโต. 2551 : สัมภาษณ์)

วัฒนธรรมในการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเริ่มขยายวงกว้างจากการแลกเปลี่ยนภายในกลุ่ม
เครือญาติ และกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันได้ขยายไปสู่การแบ่งปันภายในชุมชน หรือระหว่างกลุ่ม
วัฒนธรรม (บัวชนก วชิรปริดา. 2544 : 90) โดยรูปแบบในการแบ่งปันมีดังนี้ เมื่อชาวบ้านทำการ
ผลิตก็จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่เก็บไว้บริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่ 2 ส่วนที่นำมา
แบ่งปันญาติพี่น้อง และแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างกลุ่มภายในชุมชน เช่น กลุ่มวัฒนธรรมภาค
กลาง และโคราชจะทำการผลิตพืชไร่ พืชสวน ผลไม้ นำไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มวัฒนธรรมอื่น
กลุ่มวัฒนธรรมไทยลาว ที่ทำการผลิตข้าว หางของป่า และเลี้ยงสัตว์ กลุ่มภาคเหนือที่ทำการปลูก
ผักสวนครัวและพืชไร่ กลุ่มภาคใต้ที่ทำการประมง และแปรรูปอาหาร การแลกเปลี่ยนแบ่งปัน
ภายในชุมชน คือ ภูมิปัญญาอีกรูปแบบหนึ่งเป็นการรักษาระบบความสัมพันธ์และถนนอาหาร
สิ่งที่ตามมาคือระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่แน่นแฟ้นมากขึ้น แล้วยังเป็นวิธีการใน
การถนนอาหารสำหรับชุมชนที่ไม่มีวันหมด (ไสว มะริโต. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2521 หมู่บ้านท่ามะไฟหวานได้จัดตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างถูกต้องตาม
กฎหมายปกครองท้องที่ กระทรวงมหาดไทยในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2521 โดยมีนายเคน นาใจ
กล้า เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และเป็นหมู่บ้านหมู่ที่ 10 ของตำบลหนองขาม อำเภอแก้งคร้อ
จังหวัดชัยภูมิ (เคน นาใจกล้า. 2551 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2522 หลังจากปลูกมันสำปะหลังได้ไม่นาน ดินเริ่มเสื่อมสภาพลงทุกปี เตื่อยและข้าวฟ่าง เริ่มเกิดปัญหาผลผลิตที่ได้ไม่ดี บ้างเป็นค้อ ไม่ออกรวงก็มี ราคาเริ่มต่ำลงชาวบ้านเลยเลิกปลูกเตื่อยและข้าวฟ่าง แล้วเปลี่ยนพื้นที่มาปลูกข้าวโพดแทน ในระยะนี้การชักลากไม้ ออกจากป่าใกล้หมดพื้นที่ป่าเริ่มโล่งเตียน ทำให้ชาวบ้านเข้าไปจับจองพื้นที่ทำไร่มันสำปะหลัง ไร่ข้าวโพด ชาวบ้านบางคนที่มีที่ดินอยู่ติดลำปะทาว ที่เป็นที่ราบลุ่มก็พากันทำนาดำ ปลูกข้าวเหนียวเอาไว้กินแทนการปลูกข้าวไร่ ชาวบ้านใช้ควายไถคร่องให้เป็นคู่คันทนา แล้วทำการระบายน้ำเข้าที่นา ก่อนการลงนาชาวบ้านจะทำพิธีเลี้ยงผีตาแฮก หรือการเลี้ยงผีไร่ ผีนา และผีบรรพบุรุษเพื่อให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ โดยการเลี้ยงผีจะทำในช่วงเดือนหก หลังจากการบวงสรวงปู่ดวงยาคี จากนั้นจึงทำการปักดำข้าว แรงงานที่ใช้ในการเพาะปลูกจนถึงการเก็บเกี่ยวเป็นแรงงานภายในครัวเรือน และความร่วมมือร่วมใจของญาติพี่น้องภายในสายตระกูลมาช่วยกันเอาแรง เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จก็จะแบ่งผลผลิตที่ได้ให้ตามสมควรเพื่อตอบแทนในน้ำใจ การปลูกข้าวนาปีชาวบ้านปลูกเพื่อเก็บไว้บริโภคภายในครอบครัว ถ้าหากได้ผลผลิตเป็นจำนวนมากจึงนำไปขาย พอหมดหน้านาเก็บเกี่ยวเสร็จชาวบ้านจะรีบไปกลบตอซังข้าวให้มันเป็นปุ๋ยในปีต่อไป หรือบางคนปลูกถั่วลิสงเพื่อเอาลงไปขายในตัวอำเภอ พอเก็บเกี่ยวถั่วลิสงเสร็จทำการไปกลบดินให้เน่าเปื่อยเป็นปุ๋ยนาข้าว (ยน สูดหอม. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2523 บริษัทชัยภูมิทำไม้ได้ทำการขนย้ายไม้ออกจากพื้นที่หลังเขาภูแลนคา จนหมด และได้มีองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ออป.) ขึ้นมาบนภูแลนคาเข้ามาดูแลจัดการพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมจากการตัด โคนของบริษัทเอกชนทำการปลูกป่าทดแทน โดยเป็นไม้ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้ยูคาลิปตัส ไม้สัก ภายในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติภูแลนคา ต่อมาได้มีหน่วยงานจากทางการเข้ามาอีก คือ กองอำนวยการรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (กรป.กลาง) ขึ้นมาบนหลังเขาเพื่อทำการปราบปรามและป้องกันคอมมิวนิสต์ ไม้ให้เข้ามาแทรกซึมในพื้นที่ โดยทำความเข้าใจชี้แจงกับชาวบ้านไม่ให้เข้าไปเป็นแนวร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และได้จัดสร้างถนนลูกรังขึ้นเขาจากฝั่งอำเภอแก้งคร้อ ขึ้นมาทางบ้านโป่งข้างถึงบ้านท่ามะไฟหวาน เพื่อให้เกิดความสะดวกต่อการขึ้นมาของหน่วยงานราชการในการตรวจตราและดูแลพื้นที่ (กัมพล ปัดทอง. 2551 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2525 ถึง พ.ศ. 2526 ภายหลังจากการขนย้ายไม้ออกไปจนหมด และมีการสร้างถนนลูกรังขึ้นเขาเพื่อให้สะดวกต่อการขนย้าย ไม้ของบริษัทชัยภูมิทำไม้ การติดต่อระหว่างชาวบ้านและคนภายนอกมีมากขึ้น ในปี พ.ศ. 2528 ได้มีพ่อค้าจากข้างล่างได้ขี้นรถบรรทุกปู้ยเคมี ขึ้นมาขายบนหลังเขา แนะนำให้ชาวบ้านใช้ปุ๋ยสูตร 16-20-0 นำไปใช้ในไร่มัน

ลำปะหลังเพื่อเพิ่มผลผลิตมันสำปะหลังให้มากขึ้น ระยะแรกชาวบ้านส่วนมากยังคิดว่าที่ทำอยู่
ได้เงินพออยู่พอกิน แต่ก็มีชาวบ้านพากันลงชื่อไปใช้คนละกระสอบสองกระสอบ ตกราคา
กระสอบละ 200-300 บาท หลังจากที่เพื่อนบ้านนำไปทดลองใช้ดู ปรากฏว่ามันลำปะหลังงาม
กว่าปีก่อนๆ มาก เหมือนตอนที่ขึ้นมาอยู่บนภูเขาใหม่ๆ และในปีถัดมาธนาคารเพื่อการเกษตรและ
สหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ก็ได้ขึ้นมาบนพื้นที่ภูแลนคาและนำปุ๋ยเคมีมาให้ชาวบ้านใช้ โดย
บอกว่าเป็นนโยบายส่งเสริมการเกษตรของทางรัฐบาล เพื่อให้เกษตรกรปลูกพืชผลทางเกษตร
ให้ได้ผลผลิตจำนวนมากขึ้นเมื่อใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตร ถ้าหากชาวบ้านคนใดสนใจก็สมัครเป็น
สมาชิก ธกส. แล้วก็เอาปุ๋ยไปใช้ก่อนหลังจากนั้นพอเก็บเกี่ยวเสร็จค่อยนำเงินที่ได้จากการขาย
ผลผลิตไปจ่ายค่าปุ๋ย พอชาวบ้านเห็นเป็นเจ้านายมาจากในเมืองก็เชื่อว่าสิ่งที่ เจ้านายบอกควรจะ
ทำตาม ทำชาวบ้านเกือบทั้งหมู่บ้าน สมัครเป็นสมาชิก ธกส. และเอาปุ๋ยมาใช้ก่อน หลังจากนั้น
ปุ๋ยเคมีไปใส่ในในพืชไร่แล้วปรากฏว่าให้ผลผลิตดีมากขายได้ราคาดี ฐานะเริ่มดีขึ้น ชาวบ้าน
เลยพากันตากถางทำลายป่าที่กำลังจะฟื้นตัวจากการถูกรุกรานของบริษัทเอกชน ทำให้ต้นไม้
หลงเหลืออยู่บ้างถูกตัด โคนล้มหมด เพราะต้องการขยายพื้นที่ปลูกมัน พืชผักต่างๆ ที่ชาวบ้านเคย
ปลูกไว้กินก็ถูกลดบทบาทลง หันไปให้ความสำคัญกับการปลูกมันสำปะหลังแทน (ไพโรจน์
วิจิตรจันทร์, 2551 : สัมภาษณ์)

โดยสรุปการเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชนท่ามะไฟหวานในช่วงปี พ.ศ. 2519 ถึง พ.ศ. 2528
มีการพัฒนาและปรับตัวจากในยุคการทำอยู่ทำกิน ที่มีกรพึ่งพิงธรรมชาติรูปแบบของการ
เพาะปลูกเน้นการกินอยู่แลกเปลี่ยนภายในครัวเรือน และชุมชน แต่เมื่อสถานการณ์ภายใน
ชุมชนถูกระทบจากการหลั่งไหลเข้ามาของวัฒนธรรมจากภายนอก รูปแบบในการทำอยู่ทำกิน
เริ่มหมดไป โดยมีสาเหตุมาจากพื้นที่ที่ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว การเพิ่มขึ้นของประชากรที่มี
ความแตกต่างกันทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ทำให้คนในชุมชนเริ่มปรับเปลี่ยนลักษณะการ
ดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาป่า มาเป็นการสร้างพื้นที่ของตนเอง โดยการจับจองพื้นที่ป่าที่ถูกตัด โคน
ในการเพาะปลูก โดยมันสำปะหลังและข้าวโพดมีบทบาทสำคัญในวิถีของชุมชน

ความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมของผู้คนภายในชุมชนได้ถูกทำให้ผสมผสานหลอม
รวมให้เป็นหนึ่งเดียวกันได้ โดยใช้ความรู้ในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนภายใน
สังคม โดยมีหลวงพ่อดำเขียน สุวัฒน์ โธ เป็นผู้นำและใช้หลักคิด หลักธรรมทางศาสนาเป็น
เครื่องมือในการหลอมรวมชาวบ้านในชุมชน จนนำไปสู่การเกื้อกูลแบ่งปันภายในชุมชนทั้งใน
ด้านของผลผลิต เมล็ดพันธุ์ รูปแบบ เทคนิค วิธีการ และวิถีชีวิตในด้านต่างๆที่มีการถ่ายทอด
แลกเปลี่ยนกันทางสังคมภายในชุมชน ผ่านการร่วมมือร่วมใจ ลงแรงช่วยเหลือกันทั้งงานบุญ

ประเพณี และการทำเกษตร ทำให้ความรู้ต่างๆของแต่ละวัฒนธรรมถูกนำมาผสมผสานกัน จนเกิดเป็นชุดความรู้ทางการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวานขึ้นมาอีกหนึ่งชุด เช่น ความรู้ในการบำรุงดินที่มีการผสมผสานความรู้ระหว่างความรู้เดิมและความรู้จากวัฒนธรรมใหม่ จนนำไปสู่การบำรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมักกับมูลสัตว์ ใบไม้สด ใบไม้แห้ง เป็นต้นในการบำรุงดิน

ความรู้ความเชื่อของชุมชนผีและสิ่งเหนือธรรมชาติ ยังคงมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตผู้คน ทั้งในมิติด้านสังคม วัฒนธรรมและเศรษฐกิจ โดยพัฒนารูปแบบจากการเช่นไหว้ นำไปสู่ประเพณีและพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับการเกษตร เช่น การทำบุญเบิกบ้าน หรือบุญช่าอะที่จัดทำกันทุกปีเมื่อเข้าสู่ฤดูกาลผลิต เพื่อขอให้ผีที่ปกปักรักษาชุมชนช่วยปิดป่าสิ่งชั่วร้ายออกไป และนำโชคดีมาสู่ชุมชน หรือการทำบุญประเพณี บุญบั้งไฟ เป็นการขอฟ้าฝนเพื่อให้ผลผลิตทางการเกษตรอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อต่างๆเหล่านี้ได้พัฒนาไปสู่ประเพณีและพิธีกรรมที่ถือว่าเป็นชุดความรู้ที่ชุมชนสร้างขึ้น หลังจากการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตในช่วงเวลาของการหาอยู่หากินสู่การทำอยู่ทำกิน ภายหลังจากปรับเปลี่ยนรูปแบบวิถีชีวิตมาเป็นการทำอยู่ทำกิน ได้มีปัจจัยที่เข้ามากระทบให้ชุมชนเกิดการปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตอีก ซึ่งการเข้ามาของหน่วยงานรัฐจากภาคส่วนต่างๆที่เข้ามาป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์บนพื้นที่หลัง มีการสร้างถนนเพื่อให้เกิดความสะดวกในการเดินทางของหน่วยงานราชการ ได้นำเอาความเจริญในด้านต่างๆเข้ามาในชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ระบบการสื่อสาร สื่อโทรทัศน์ วิทยุ ได้เข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านได้มีโอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆที่เข้ามา เกิดความต้องการและค่าใช้จ่ายตามมา ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบในการดำรงชีวิตจากการทำอยู่ทำกิน การแลกเปลี่ยนแบ่งปันในชุมชน ไปสู่การสร้างรายได้ เพื่อตอบสนองความต้องการในการใช้จ่ายกับสิ่งใหม่ที่เข้ามาในชีวิต และจากการที่มีหน่วยงานราชการเข้ามาบนหลังเขาเพื่อส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลที่มุ่งเน้นให้ภาคชนบทไทยมีการพัฒนารูปแบบการผลิตทางภาคเกษตร เพื่อตอบสนองต่อระบบอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ มุ่งส่งเสริมให้มีการปลูกพืชเศรษฐกิจ มันสำปะหลัง ปอ อ้อย ข้าวโพด โดยมีแรงจูงใจคือราคาของพืชเศรษฐกิจที่มีราคาสูงขึ้น ทำให้ชาวบ้านสนใจและเริ่มปลูกกันอย่างจริงจังเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ทำให้วิถีชุมชนท่ามะไฟหวาน ได้ถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งหนึ่งเข้าสู่ช่วงระยะการทำขายซื้อกิน

4. ระยะการทำขาย ซื้อกิน ในช่วงปี พ.ศ. 2529 –2549

ในปี พ.ศ. 2529 การตัดไม้ทำลายป่าของชาวบ้านเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ได้ขยายออกไปเป็นวงกว้าง ทำให้พื้นที่หลังเขาไม่เหลือต้นไม้ใหญ่ให้อาศัยหลบแดดได้เลย ภูเขาที่เคยสวยงามกลับกลายเป็นภูเขาหัวโล้นในเวลาไม่กี่ปี ไม่เหลือผืนป่าไว้คอยดูดซับน้ำ ผืนดินที่

เคยชุ่มเย็นกลับร้อนระอุเวลาเข้าหน้าแล้ง ฝนที่เคยตกตลอดทั้งปี ก็ไม่ตกต้องตามฤดูกาล น้ำจากลำปะทาวที่เคยไหลตลอดปีก็เริ่มแห้งขอด ชาวบ้านที่ทำนาโดยอาศัยน้ำจากลำปะทาว ก็เริ่มลดพื้นที่ทำนาลง แล้วใช้พื้นที่ปลูกมันสำปะหลังแทน เพราะมันสำปะหลังมีราคาดีและปลูกง่าย ยิ่งใช้ปุ๋ยเคมีมันสำปะหลังก็ยิ่งงาม (แสวง อีนอก. 2551 : สัมภาษณ์)

ในช่วงนี้ได้มีโรงงานน้ำตาลมิตรผลมาตั้งที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ ไม่ห่างจากภูแล่นคามมากนัก ทางโรงงานก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรของโรงงานขึ้นมาหาชาวบ้านบนหลังเขาเพื่อชักชวนให้ชาวบ้านปลูกอ้อยโรงงานที่เป็นพืชเศรษฐกิจตัวใหม่ โดยมีชาวบ้านที่สนใจอยากทดลองปลูกไม่กี่ครอบครัว การปลูกอ้อยทางโรงงานจะออกทุนให้ ทั้งปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงและท่อนพันธุ์ เกษตรกรจะรับผิดชอบแค่เพียงค่าแรงงาน และค่าขนส่งไปโรงงาน เมื่อชาวบ้านทดลองปลูกอ้อยอยู่ในปีนั้นฝนบนภูแล่นคายังคืออยู่ เมื่อใส่ปุ๋ยเคมีระยะแรกอ้อยให้ผลผลิตดี ได้ถึงไร่ละประมาณ 10-15 ตัน ราคาอ้อยจะตกประมาณตันละ 300-400 บาท ต่อต้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตส่งเข้าโรงงานน้ำตาลแล้ว ทางโรงงานจะทำการหักค่าต้นทุนที่ทางโรงงานให้เอามาใช้ก่อน ปุ๋ยกระสอบละ 250 บาท โดยเฉลี่ยพื้นที่ในการปลูกอ้อย 10 ไร่ ใส่ปุ๋ยเคมีประมาณ 5 กระสอบ คิดเป็นเงินประมาณ 1,250 บาท ค่าท่อนพันธุ์ประมาณ 2,000 บาท ค่ายาฉีดพ่นกันหนอนกันแมลงประมาณ 1,000 บาท รวมแล้วโรงงานจะหักเงินประมาณ 4,000-5,000 บาท ชาวบ้านจะเหลือเงินประมาณ 40,000 กว่าบาท ยังไม่ได้หักค่าขนส่ง ค่าจ้างแรงงาน แต่ชาวบ้านบางคนก็ไม่ได้คิดในส่วนนี้ คิดเพียงว่าเงินที่เหลือจากทางโรงงานหักแล้วเป็นกำไรที่ได้มา พอเห็นเพื่อนบ้านปลูกอ้อยแล้วได้เงินเยอะ ชาวบ้านที่กำลังเจอกับปัญหาราคามันสำปะหลังลดลงจากเดิม ราคา กิโลละ 1 บาท เหลือประมาณ 80 สต. ก็เลยหันมาลองปลูกอ้อยควบคู่กับมันสำปะหลัง (กัมพล ปัดทอง. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2530 ป่าแถบท่ามะไฟหวานขึ้น ไปบ้านกุดโจ่ง ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ ออกไปจนถึงบ้านซำสีทอง ตำบลซำสีทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ ไม่เห็นป่าไม้แล้ว มีแต่ป่ามันสำปะหลัง และป่าอ้อยเต็มไปหมด เหมือนกับที่เขาพูดกัน มันมาป่าหมด อ้อยมาป่าแตก (ไพโรจน์ วิจิตรจันทร์. 2551 : สัมภาษณ์)

ปี พ.ศ. 2531 รถไถนาเดินตามคันแรกได้เข้ามาในหมู่บ้าน คนที่ทำไร่อ้อยเมื่อได้เงินจากการขายอ้อยในปีแรก ก็มีต้องการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก จึงนำเงินที่ได้จากการขายอ้อยไปซื้อรถไถมาช่วยในการเกษตรแทนแรงงานสัตว์ เพื่อความสะดวกและทำได้เร็วกว่า เมื่อเพื่อนบ้านเห็นว่าใช้รถไถมันสะดวกรวดเร็ว และยังทำได้หลายไร่ ชาวบ้านจึงพากันไปซื้อรถไถจากข้างล่างขึ้นมาใช้ตามกัน บางคนไม่มีเงินทุนมากพอ ก็ไปกู้ยืมมาจาก ธกส. เพื่อนำมาซื้อรถไถ

หรือบางคนที่ไม่มียุทธศาสตร์ก็ทำการเช่าเหมารถไถของเพื่อนบ้านแทน พื้นที่การปลูกพืชไร่ของชุมชนขยายวงกว้างออกไปทำให้ผลผลิตที่ได้ก็เพิ่มขึ้นอีกเป็นเท่าตัว แต่การขนส่งผลผลิตทางการเกษตรของชุมชนก็ยังคงมีปัญหา แม้ว่าถนนขึ้นลง ระหว่างหลังเขากับตัวอำเภอจะเป็นลูกรัง แต่ถ้าในช่วงที่ฝนตกการเดินทางลำบากมากต้องใช้เวลาเป็นวันกว่าจะลงจากเขาได้ พืชผลที่จะนำไปขายก็ได้รับความเสียหาย ผู้นำหมู่บ้านจากหลายหมู่บ้านที่อยู่บนหลังเขาจึงได้รวมตัวกันเข้ากรุงเทพฯ เพื่อไปเรียกร้องให้รัฐบาลสร้างถนนช่วยสร้างถนนลาดยางขึ้นเขา เมื่อตัวแทนฝ่ายรัฐรับเรื่องในปีถัดมาจึงมีการสร้างถนนลาดยางขึ้นเขาภูแลนคาแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2536 (เวทีคีนข้อมูลชุมชน. 29 ธ.ค. 2551)

ภายหลังจากที่มีถนนลาดยางตัดผ่านระหว่างทางขึ้นภูแลนคาและเชื่อมต่ออำเภอแก่งศรีภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ความเจริญได้หลังไหลเข้ามาในชุมชนอย่างรวดเร็ว ชุมชนเริ่มมีไฟฟ้า ประปา ทิว วิทยุ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆอีกมากมาย ทำให้ชาวบ้านต่างมีความต้องการที่อยากจะมีสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ ซึ่งมันเป็นเหมือนเครื่องบ่งบอกถึงฐานะ ความเจริญ และความทันสมัยที่ปรากฏขึ้นในชุมชน ชาวบ้านต่างพยายามเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรให้ได้มากขึ้น ในรูปแบบของการขายพื้นที่การเพาะปลูก การบำรุงและเร่งผลผลิตด้วยสารเคมี ปุ๋ยเคมี เพื่อที่จะได้มีเงินใช้จ่ายในด้านวัตถุต่างๆเหล่านี้ (แสวง อีอนอก. 2551 : สัมภาษณ์) ชาวบ้านบางคนส่งลูกหลานเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือต่างประเทศ เพื่อไปขายแรงงาน และส่งเงินมาให้ทางบ้านเพื่อใช้เป็นต้นทุนในการลงทุนทำการเกษตร หรือนำไปใช้หนี้สินที่ได้ยืมมาลงทุนเพาะปลูก เมื่อกลับมายังหมู่บ้านผู้คนเหล่านี้ก็นำความเจริญ ความศิวิไลซ์ในเมืองหลวงกลับมาพร้อมกัน บางคนได้เงินมาเอะนำกลับไปปลูกบ้านใหม่หลังใหญ่กว่าเดิม หรือนำไปซื้อรถบรรทุกหกล้อให้ครอบครัวใช้ขนส่งสินค้าทางการเกษตรเป็นต้น ในการไปขายแรงงานในเมืองหลวง หรือต่างประเทศนั้น ส่วนใหญ่จะนิยมส่งลูกหลานไปตามกันตามสายเครือญาติ (กัมพล ปัดทอง. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2536 ภายหลังจากที่มีถนนลาดยางตัดขึ้นเขาทำให้การเดินทางติดต่อกับภายนอกมีความสะดวกมากขึ้น หน่วยงานของภาครัฐ เช่น เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ได้เข้ามามีบทบาทในชุมชนเพิ่มมากขึ้น มีการนำความรู้เกี่ยวกับการเกษตรแผนใหม่ วิทยาการเทคโนโลยีใหม่ๆมาแนะนำให้ความรู้กับชุมชน โดยมีการจัดอบรม ให้ทุนสนับสนุน และการจัดตั้งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมตามนโยบายของหน่วยงาน ความรู้เดิม และวิถีชุมชนถูกทำให้กลายเป็นสิ่งล้าหลัง ความรู้และเทคโนโลยีสมัยใหม่เป็นเครื่องชี้วัดความเจริญทางด้านวัตถุของผู้คนในชุมชน ทำให้ชาวบ้านต้องแสวงหาและนิยมวัตถุเพิ่มมากขึ้น เพื่อบอก

ถึงความมีฐานะของตนเอง (สุทิน ขอนเต็ง, 2551 : สัมภาษณ์)

จากความจริงที่ไหลเข้ามาในชุมชน ทำให้ชาวบ้านมีความต้องการรายได้เพิ่ม เพื่อนำมาซื้ออุปกรณ์ที่ทันสมัยให้อำนวยความสะดวกกับตนเอง ทำให้ชาวบ้านเร่งเพิ่มจำนวนการผลิตมันสำปะหลังและอ้อยมากขึ้น ชาวบ้านเลิกใช้แรงงาน สัตว์ที่ช่วยในการเกษตรแบบเดิม นำเทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาช่วยในการเกษตร มีการนำรถไถ รถเกเรด เครื่องสูบน้ำเข้ามาใช้ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ชาวบ้านบางคนจะต้องเช่าหรือจ้างวานผู้ที่มีอยู่ในชุมชน ถ้าหากใครมีเงินลงทุนก็จะซื้อมาใช้เองหากใครไม่มีก็ต้องเช่าผู้อื่น รูปแบบการเกษตรที่ใช้เทคโนโลยี และความรู้ใหม่เข้ามาใช้ในการเกษตร การเพาะปลูก มันสำปะหลัง อ้อย ข้าวโพด ชาวบ้านจะทำการไถพรวนดินเพื่อการเพาะปลูกจะทำถึง 3 ครั้ง มีการ ไถตะเพื่อปรับพื้นที่ ไถคราดเพื่อกำจัดหญ้าและวัชพืช และไถยกร่อง หลังจากนั้นจะมีการใส่ปุ๋ยเคมีถึง 3 ครั้ง เพื่อเร่งใบ เร่งหัวของพืชให้มีความสมบูรณ์มากขึ้น จนกว่าจะได้เก็บเกี่ยวผลผลิต และมีการฉีดพ่นสารเคมี อย่างเช่น ฉีดยาคุมหญ้าหลังจากไถยกร่องเสร็จ และก่อนปลูกพืช ทำการฉีดยาฆ่าหญ้าอีกครั้งเมื่อวัชพืชเริ่ม โตเกินกว่าจะควบคุมได้ ส่วนการปลูกอ้อยจะต้องเพิ่มการฉีดยาฆ่าแมลงอีกครั้งเพื่อกำจัดและควบคุมไม่ให้แมลงมารบกวนพืชไร่ของตน การปลูกพืชแบบใหม่นี้ชาวบ้านจะต้องใช้แรงงานคนในการผลิตเป็นจำนวนมาก เนื่องจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกที่มีจำนวนมากขึ้น การเกษตรรูปแบบเดิมชาวบ้านมีที่ดินทำกินคนละ 5-10 ไร่ แต่การผลิตแบบใหม่ชาวบ้านเพิ่มพื้นที่ทางการเกษตรมากถึง 20-50 ไร่ ต่อครอบครัว จากที่เคยใช้แรงงานในครัวเรือน และในกลุ่มเครือญาติของตนก็มีการจ้างแรงงานจากคนในชุมชนเพิ่มขึ้นเพราะจะทำให้ไม่ทันรอบการผลิต และการเก็บเกี่ยวเพื่อนำผลผลิตไปขายและนำเงินมาชำระหนี้ที่กู้ยืมมาลงทุน (ไพโรจน์ วิจิตรจันทร์, 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2540 เกิดวิกฤตเศรษฐกิจในประเทศไทย ได้ส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าทางการเกษตรตกต่ำ และราคาปัจจัยการผลิตทางการเกษตร ได้เพิ่มสูงขึ้น จากเดิมปุ๋ยเคมีมีราคากระสอบละ 250-300 บาท ราคาปุ๋ยเคมีได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นกระสอบละ 500 กว่าบาท ประกอบกับดินที่ชาวบ้านใช้เพาะปลูกได้เริ่มเสื่อมสภาพดินแข็ง หน้าดินไม่เสียไม่มีธาตุอาหารเพียงพอสำหรับพืช ยิ่งชาวบ้านต้องการเพิ่มปริมาณผลผลิตให้ได้มากขึ้น จำเป็นต้องใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณที่เพิ่มขึ้นเช่นเดียวกัน ราคาปุ๋ยเคมีที่เพิ่มขึ้นและความต้องการใช้ปุ๋ยที่มากขึ้นเรื่อยๆทำให้ค่าใช้จ่ายในต้นทุนการเกษตรของชาวบ้านได้เพิ่มสูงขึ้นเช่นเดียวกัน ได้มีการกู้ยืมเงินทุนจากแหล่งทุนต่างๆเพื่อนำมาลงทุนเพิ่ม (ไพโรจน์ วิจิตรจันทร์, 2551 : สัมภาษณ์)

การเกษตรในรูปแบบใหม่ ได้ส่งผลให้เกิดความเสียหายต่อระบบนิเวศน์และ

ธรรมชาติอย่างร้ายแรง พื้นดินที่เคยอุดมสมบูรณ์ เริ่มเสื่อมสภาพดินเริ่มเสื่อมสภาพ เป็นดินแข็ง ไม่มีธาตุอาหารจากการเร่งใส่ปุ๋ยเคมี แหล่งน้ำตามธรรมชาติ เช่น ลำปะทาว ห้วยน้อย ห้วยคำ มีการปนเปื้อนของสารเคมี ในบางปีเมื่อถึงฤดูแล้งน้ำในลำปะทาวแห้งขอด ชาวบ้านที่ใช้น้ำในลำปะทาว ห้วยคำ และห้วยน้อย ได้รับผลกระทบบางคนเกิดอาการคันจากการแพ้สารเคมีที่ปนเปื้อนอยู่ในน้ำ สัตว์น้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์เริ่มลดน้อยลง ชาวบ้านใช้น้ำจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติในการเกษตร และทำน้ำประปาของหมู่บ้านด้วย อีกทั้งการเกษตรในรูปแบบใหม่นี้ได้ส่งผลกระทบต่อป่าไม้บนภูแลนคา ที่มีมืออยู่อย่างสมบูรณ์ได้ถูกบุกรุกทำลายในรอบแรกจากการสัมปทานป่าให้บริษัทเอกชน และซ้ำร้ายเมื่อป่าไม้จะเริ่มฟื้นตัวได้ชาวบ้านก็เข้าไปทำลายต่อ เพราะต้องการขยายพื้นที่ในการทำเกษตร ทำให้ป่าไม้บนภูแลนคาลดลงอย่างรวดเร็ว และกลายเป็นภูเขาหัวโล้นในเวลาไม่นานนัก ซึ่งถ้าหากมองจากจุดชมวิวมอหินขาวจะเห็นได้ชัดเจนว่าต้นไม้บนภูแลนคามีเพียงน้อยนิด และถูกแทนที่ด้วยที่โล่งสำหรับปลูกมันสำปะหลังและอ้อย เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน (ฉัตรชัย โรจน์เรืองโร. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2543 หลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ พระนักพัฒนาแห่งเทือกเขาภูแลนคา ที่ชาวบ้านท่ามะไฟหวานให้ความเคารพศรัทธา เป็นผู้นำทางศาสนาของคนในชุมชนได้สังเกตเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนและเทือกเขาภูแลนคาที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ถ้าหากไม่ได้รับการแก้ไข ภูแลนคาอาจจะมีสภาพไม่ต่างจากทะเลทราย จึงได้มีดำริให้จัดทำโครงการธรรมยาตราเพื่อฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติบริเวณลุ่มน้ำลำปะทาว เพื่อให้ชุมชน โดยรอบลำปะทาวตระหนักถึงปัญหา และหันมาให้ความร่วมมือในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น บริเวณลุ่มน้ำลำปะทาวและบนเทือกเขาภูแลนคา โดยมีกิจกรรม คือ การเดินเท้าด้วยความสงบ ผีจิตภาวนาให้เกิดความเมตตา การเดินเท้าธรรงค์ไปตามหมู่บ้านที่อยู่โดยรอบลุ่มน้ำลำปะทาวและบนเทือกเขาภูแลนคา 8 วัน 7 คืน ในช่วงกลางวันมีการจัดกิจกรรมตรวจเสาะหาสารพิษที่ปนเปื้อนและมีการสาธิตการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ ในช่วงกลางคืนมีการแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมบนภูแลนคา โดยหลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ และพระอาจารย์ไพศาล วิสาโล เพื่อให้ชาวบ้านเห็นคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ สรรพสิ่งมีชีวิตน้อยใหญ่ บนเทือกเขาภูแลนคาและลำปะทาว ในปีแรกของการจัดกิจกรรมชาวบ้านส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยเข้าใจและเห็นความสำคัญของโครงการที่เกิดขึ้นเท่าใดนัก แต่ชาวบ้านตั้งใจกับการที่มีพระจากหลายๆที่มาร่วมกันเดินธรรมยาตรา มายังหมู่บ้านถือว่าเป็นการทำบุญใหญ่ของชาวบ้าน ส่วนกิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นชาวบ้านให้ความสำคัญไม่มากเท่ากับการทำบุญ ซึ่งคณะจัดงานบางส่วนก็ได้เกิดความรู้สึกท้อแท้ กับการที่ชาวบ้านไม่ให้ความสนใจ แต่หลวงพ่อคำเขียนกล่าวว่า “ถึงโครงการ

ล้ม แต่คนไม่ล้ม แม้บางภารกิจล้มเหลว แต่หลวงพ่อก็ไม่เคยล้มเลิกความใฝ่ที่ผู้คนบนหลังเขายังหลงคิด และตกอยู่ในความทุกข์” โครงการธรรมชาติจึงได้มีการจัดขึ้นในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี (สุนันทา โรจน์เรืองโร. 2551 : สัมภาษณ์)

ในปี พ.ศ. 2544 ชาวบ้านเริ่มหันมาปลูกพืชสวน ไม้ผล ไม้ยืนต้นชนิดต่างๆ ควบคู่ไปกับการทำไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย จากการปรับตัวที่ราคาพืชผลทางการเกษตรในช่วงที่เกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ปี พ.ศ. 2540 และจากนโยบายส่งเสริมการเกษตรที่ทางเกษตรอำเภอขึ้นมาส่งเสริมให้ปลูกพืชผสมผสาน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ในปี พ.ศ. 2545 ถึง พ.ศ. 2546 ได้มีนายทุนจากภาคใต้ และภาคกลางขึ้นมาซื้อที่ดินบนเทือกเขาภูแลนคา ในราคาสูงไร่ละประมาณ 3 หมื่น ถึง 5 หมื่นบาท แล้วทำการจ้างแรงงานคนปลูกอ้อย เพื่อส่งขายโรงงานและในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการปลูกยางพาราในพื้นที่ของนายทุน บางรายเมื่อต้นยางพาราเจริญเติบโตได้ประมาณ 2 ถึง 3 ปี ก็ทำการประกาศขายที่ดินพร้อมต้นยางพาราในราคาหลายล้านบาท และในปีเดียวกันนี้เองชาวบ้านหนองกะโถว ตำบลท่าหินโงม ได้มีการปลูกยางพาราในพื้นที่ จากแนวโน้มนายพารามีราคาสูงขึ้น ชาวบ้านท่ามะไฟหวานจึงไปขอพันธุ์กล้ายางพารามาปลูกในหมู่บ้าน การปลูกยางพาราสามารถกรีดยางได้ในปีที่ 6 และ 7 แนวคิดในการปลูกยางพาราของชาวบ้านท่ามะไฟหวาน คิดว่าการปลูกยางพาราเป็นการออมเงินอีกทางเพราะยางพาราเป็นพืชที่สร้างรายได้ในระยะยาว ต่างจากพืชไรชนิดอื่นที่ชาวบ้านปลูก (สุทิน ขอนเต็ง. 2552 : สัมภาษณ์)

การตัดไม้ทำลายป่าทำให้ฝนบนหลังเขาที่เคยตกตามฤดูกาล กลับไม่ตกตามเดิม แหล่งน้ำตามธรรมชาติแห้งขอดในฤดูแล้งไม่เพียงพอสำหรับการเพาะปลูก พื้นดินขาดความชุ่มชื้นอ้อยที่ปลูกได้ผลผลิตไม่ดี และเกิดโรคพืช เป็น โรคใบขาว (เพลี้ย) หนอนกอ อีกทั้งการปลูกอ้อยต้องใช้แรงงานคน และปัจจัยการผลิตเป็นจำนวนมาก ทั้งปุ๋ยเคมี สารเคมีต่างๆ เพื่อเร่งผลผลิต และปัจจัยการผลิตเหล่านี้มีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ หลังจากการเก็บเกี่ยวอ้อยเพื่อนำไปส่งโรงงานแล้วหักต้นทุนในการผลิตอ้อย ชาวบ้านได้กำไรน้อยมาก หรือบางรายขาดทุนก็มี ทำให้ชาวบ้านหลายรายลดพื้นที่ปลูกอ้อยลง และหันไปปลูกยางพาราแทน (สมควร วงศ์นารัตน์. 2551 : สัมภาษณ์)

ภายหลังจากการที่ชาวบ้านลดพื้นที่ในการปลูกอ้อย และเพิ่มพื้นที่ในการปลูกยางพารา ควบคู่กับการปลูกมันสำปะหลัง โดยชาวบ้านมีรูปแบบในการปลูกยางพารา คือ นำพันธุ์กล้ายางพาราที่เตรียมไว้ ลงไปปลูกในแปลงที่ทำการไถคร่องไว้แล้ว แล้วเตรียมหลุมปลูกขนาด 50 x 50 x 50 เซนติเมตร ทำการขุดหลุมปลูกตากดินทิ้งไว้ 10 ถึง 15 วัน แล้วใส่ปุ๋ยรอง

กันหลุม ระยะปลูกระหว่างต้น 2.50 เมตร ระหว่างแถว ประมาณ 5 ถึง 7 เมตร เพื่อให้รากของ ต้นยางพาราขยายเต็มที่ในการดูดซึมธาตุอาหารและนำไปสร้างน้ำยาง จากนั้นชาวบ้านจะปลูก พืชแซมยางพารา เช่น ปลูกข้าวโพด มันสำปะหลัง และถั่ว ระหว่างแถวของต้นยางพาราเป็น การจัดการพื้นที่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และสร้างรายได้จากผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มอีกทาง ซึ่งรูปแบบนี้สามารถควบคุมการเติบโตของวัชพืชให้กับต้นยางพาราได้ หลังจากเก็บเกี่ยวพืช แซมยางแล้วชาวบ้านจะไถกลบซากพืช เพื่อเป็นปุ๋ยบำรุงดินให้กับต้นยาง การปลูกพืชแซมยาง ชาวบ้านจะปลูกในช่วงที่เริ่มทำการปลูกต้นยางพารา จนถึงอายุยางพาราได้ประมาณ 3 ปี ก็จะ หยุดปลูกพืชแซมยางเนื่องจากต้นยางกำลังขยายรากเพื่อสร้างน้ำยางต่อไป (วิมล อภัยนอก, 2552 : สัมภาษณ์)

กล่าวโดยสรุปประการทำขาย ซ้อกิน ในปี พ.ศ. 2529 ถึง พ.ศ. 2549 รูปแบบใน การเกษตรของชุมชนเป็นการเกษตรเพื่อขาย และนำเงิน ไปซื้อกินจากภายนอก มีการพึ่งพา เทคโนโลยีทางการเกษตร ทั้งเครื่องจักรแทนแรงงานสัตว์ มีการจ้างแรงงานในราคาสูง ใช้ ปุ๋ยเคมี สารเคมีในการเร่งผลผลิต และกำจัดศัตรูพืช การเพิ่มพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นไป อย่างรวดเร็ว กระบวนการในการเกษตรเริ่มตั้งแต่การเตรียมดิน ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวต้องใช้ เงินทุนในการดำเนินการ ความรู้เดิมในชุมชนถูกแทนที่ด้วยความรู้วิชาการสมัยใหม่ จาก หน่วยงานของรัฐและสื่อต่างๆ แรงงานในชุมชนที่เคยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน กลับถูกแทนที่ ด้วยค่าจ้าง ค่าตอบแทนเป็นแรงงานในระบบการเกษตร แทนการช่วยเหลือกัน พิธีกรรม เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อในเรื่องผียังคงมีอยู่ แต่รูปแบบและวิธีการกลับ ไม่สมบูรณ์ดังเดิม เพราะชาวบ้านให้เวลากับกระบวนการในภาคเกษตรมากกว่าความสัมพันธ์ หรือระบบความเชื่อ เดิม แต่ยังคงมีความเคารพในเรื่องผีและเชื่อมโยงกับระบบการเกษตรในชุมชน พุทธศาสนา ยังคงเป็นศูนย์รวมจิตใจ และหลอมรวมให้ผู้คนในชุมชนเป็นหนึ่งเดียวกัน โดยยังมีหลวงพ่อดำ เขียน เป็นผู้นำทางศาสนาภายในชุมชน ผ่านกิจกรรมธรรมยาตราที่เป็นความรู้ภูมิปัญญาในการ จัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในด้านของการอนุรักษ์และฟื้นฟูธรรมชาติที่ เสื่อมโทรมจากการทำลายของมนุษย์ ระบบการเกษตรและวิถีชีวิตได้พัฒนาจากระบบเดิมเข้าสู่ ระบบใหม่โดยชุมชนมีการสร้างชุดความรู้ หรือภูมิปัญญาชุมชนเพื่อให้สอดคล้องกับบริบท ชุมชนที่เปลี่ยนไป ความรู้เดิมในเรื่องของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติ ชุมชน ได้ถูกกระแทกจากความเจริญทางด้านวัตถุที่หลังไหลเข้ามาพร้อมกับถนนลาดยางที่ตัด ผ่านทางขึ้นเขา การเร่งผลผลิตพืชเศรษฐกิจออกสู่ตลาดทำให้ความสัมพันธ์ถูกตีค่าเป็นเงิน และ ค่าแรงที่ต้องได้รับตอบแทน แต่ชุมชนมีการใช้ความรู้ในการจัดการ โดยผ่านความสัมพันธ์ทาง

เครือญาติที่มีการเอาแรงกัน แลกเปลี่ยนหมุนเวียนผ่านกลุ่มเครือญาติเพื่อทดแทนการจ้างแรงงานที่มีราคาแพง เพราะปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบภายในชุมชนให้เกิดการปรับเปลี่ยนทางด้านความคิดความเชื่อ ในระบบการผลิตใหม่ที่ยึดติดอยู่กับการให้มูลค่า การตีค่าราคาของรูปแบบการเกษตรเป็นเงิน และทุกอย่างคือต้นทุนและกำไร วิถีชีวิตของชุมชนขึ้นอยู่กับระบบตลาด เมื่อเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจระบบตลาดเริ่มปรับเปลี่ยน ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ราคาของผลผลิตตกต่ำถูกกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง และภาระค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้น เป็นสิ่งที่เข้ามากระทบให้ชาวบ้านเริ่มขยับและมรแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต เพื่อนำไปสู่ความพอเพียง

5. ระยะตระหนัก และปรับเปลี่ยน ปี พ.ศ. 2549- ปัจจุบัน

ปี พ.ศ. 2549 โครงการธรรมยาตรายังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่องทุกปี ถึงแม้ผลที่ได้มุ่งหมายไม่เกิดขึ้น ในทันทีทันใด แต่ผลในระยะยาวที่เรื่องราวของการอนุรักษ์ธรรมชาติและ การฟื้นคืนวิถีพอเพียงค่อยๆ ซึมซับเข้าไปในความคิดและวิถีของชุมชน ผ่านการจัดกิจกรรม รณรงค์ พระธรรมเทศนา บทสนทนาระหว่างเครือญาติและเพื่อนบ้านในชุมชน และการแลกเปลี่ยนกับบุคคลภายนอกที่เข้ามาเรียนรู้และเข้าร่วมกิจกรรม ที่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเข้ามาทุกปี ชาวบ้านบางส่วนในชุมชนท่ามะไฟหวาน ได้เข้าร่วมกิจกรรมของโครงการธรรมยาตรา เนื่องจากการตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้น และส่งผลกระทบต่อระบบการเกษตรในชุมชน โดยคนกลุ่มนี้คือคนที่ประสบปัญหาโดยตรงทั้งทางด้านสุขภาพที่มีโรคแทรกซ้อน สืบเนื่องมาจากการใช้และสัมผัสสารเคมีมาเป็นระยะเวลานาน เช่น แม่ยน สุดหอม พ่อไสว มะชิโต ที่มีปัญหาเกี่ยวกับระบบหายใจ และร่างกายอ่อนเพลีย ไม่มีเรี่ยวแรง มีการขาดกล้ามเนื้อ และเคยตรวจพบสารพิษในเลือดในระดับ ไม่ปลอดภัย ทำให้เกิดความกลัว และวิตกกังวลกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับร่างกายของตัวเอง จึงเข้าร่วมเรียนรู้กับโครงการธรรมยาตรา (ไสว มะชิโต, 2551 : สัมภาษณ์)

นอกจากปัญหาทางด้านสุขภาพแล้ว ปัญหาหนี้สิน ที่เกิดจากการกู้ยืมเงินมาลงทุนในการเกษตร เพราะต้องการเงินลงทุนเพิ่มขึ้นด้วยหวังว่าปริมาณผลผลิตและรายได้ที่ตามมากจะมากขึ้นตามไปด้วย แต่ราคาผลผลิตกลับไม่ได้เป็นไปอย่างที่ชาวบ้านคาดหวังไว้ เมื่อถึงฤดูกาลเก็บเกี่ยวและนำผลผลิตไปขายให้กับโรงงานน้ำตาล หรือลานรับซื้อมันสำปะหลัง กลับถูกกดราคา มีการหักค่าสิ่งปลอมปน เช่น ความชื้น ปริมาณแป้ง น้ำหนักดิน น้ำหนักกรด โดยราคารับซื้อส่วนมากพ่อค้า นายทุน เป็นผู้กำหนดราคา เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองเงินที่คาดหวังว่าจะได้นำเอาไปใช้หนี้แหล่งทุนที่กู้ยืมมา กลับได้เงินไม่พอสำหรับการใช้หนี้

จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าแหล่งทุนที่ชาวบ้านไปกู้ยืมมาลงทุนอันดับหนึ่ง คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) บางรายเป็นหนี้ขั้นต่ำอยู่ที่ 35,000 บาท บางรายกู้ยืมสูงสุดถึง 100,000 บาท แต่ส่วนมากจำนวนเงินของชาวบ้านที่ต้องใช้ ธกส. ต่อปี เฉลี่ยปีละ 50,000 บาท และส่วนที่เหลือคือการกู้ยืมจากนายทุน หรือกู้ยืมจากกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาท และญาติพี่น้อง เป็นต้น (จรัส บุตรศรีวงศ์, 2552 : สัมภาษณ์)

ปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมที่นับวันเสื่อมโทรม และทวีความรุนแรงมากขึ้น ป่าไม้ถูกตัดทำลายเพื่อนำพื้นที่มาทำการเกษตร ส่งผลต่อระบบนิเวศบนภูแลนคา ฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำในแหล่งน้ำตามธรรมชาติที่เคยสมบูรณ์กลับแห้งขอดในฤดูแล้ง พื้นดินในการเพาะปลูกเสื่อมสภาพลงไปมาก ชาวบ้านทำมะพร้าวหวานกลุ่มที่เคยเข้าร่วมกิจกรรมชมรมยาดรามา โดย คุณฉัตรชัย โรจน์เรืองโร ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการทำโครงการชมรมยาดรามา ร่วมกับ พ่อไสว มะริโต พ่อไพโรจน์ วิจิตรจันทร์ แม่ยน สุดหอม ชักชวนญาติพี่น้องมาร่วมกันหาทางออกในการแก้ปัญหาต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น โดยการทำปุ๋ยชีวภาพเพื่อใช้เอง จากการสัมภาษณ์แกนนำกลุ่ม คือ พ่อไสว มะริโต และ พ่อไพโรจน์ วิจิตรจันทร์ ถึงที่มาในการก่อเกิดเป็นกลุ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาเพื่อการพัฒนาชุมชน หรือ กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ มีจุดเริ่มมาจากระบบการเกษตรของชุมชนที่ใช้ปุ๋ยเคมีในปริมาณที่มากเกินไปทำให้ดินเสื่อมสภาพ แล้วราคาปุ๋ยเคมีที่สูงขึ้นเรื่อยๆ โดยไม่มีเพดานราคาสินค้า จากเดิมกระสอบละ 500 ถึง 700 บาท ในปี พ.ศ. 2549 ถึง พ.ศ. 2551 ราคาปุ๋ยได้เพิ่มสูงขึ้นเป็นเท่าตัวถึงกระสอบละ 1,000 ถึง 1,500 บาท ชาวบ้านบางคนเริ่มหันไปซื้อปุ๋ยอินทรีย์จากพ่อค้ามาใช้แทนปุ๋ยเคมี โดยชาวบ้านเริ่มซื้อปุ๋ยอินทรีย์ใช้ในปี พ.ศ. 2549 ในราคากระสอบละ 150 บาท และในปีถัดมาปุ๋ยอินทรีย์จากโรงงานได้ปรับราคาเพิ่มขึ้นเป็นกระสอบละ 300 บาท จึงได้คิดทบทวนว่าปุ๋ยอินทรีย์ที่ซื้อจากโรงงานมีแนวโน้มที่จะขึ้นราคาไปเรื่อยๆ ถ้าความต้องการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ของชาวบ้านยังคงมีความต้องการอย่างต่อเนื่อง ก็กลับมาเป็นวงจรเดิมๆเหมือนปุ๋ยเคมีที่ชาวบ้านไม่สามารถกำหนดราคาได้เอง (ไสว มะริโต, 2551 : สัมภาษณ์)

พ่อไพโรจน์ ได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานในฐานะที่เป็นหมอดินอาสาประจำตำบล ถึงการทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ ที่จังหวัดสกลนคร แล้วเกิดแนวคิดที่ชาวบ้านในหมู่บ้านสามารถทำใช้เองได้ จึงร่วมกันกับแกนนำในหมู่บ้านชักชวนญาติพี่น้อง ลูกหลาน พ่อดองแม่ดอง มารวมกลุ่มกันเพื่อระดมเงินทุนในการทำปุ๋ยใช้เอง พ่อไพโรจน์ ได้หารือกับแกนนำชุมชน เช่น สมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มารวมกลุ่มกัน และ คุณฉัตรชัย ได้ประสานไปยังกลุ่มชาวบ้านที่เคยเข้าร่วมกิจกรรม โครงการชมรมยาดรามา รวมกลุ่มเพื่อทำปุ๋ยใช้เองในชุมชน มี

ชาวบ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มปุ๋ยในช่วงก่อตั้ง 26 คน จากสมาชิกชุมชนทั้ง 4 หมู่บ้าน (ไพโรจน์ วิจิตรจันทร์, 2552 : สัมภาษณ์)

โดยชาวบ้านที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มปุ๋ย ส่วนหนึ่งมาจากคนที่เห็นปัญหาทั้งทางด้านต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นปัญหาสภาพแวดล้อม และปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นกับตนเอง จึงเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม ชาวบ้านบางส่วนที่เข้าเป็นสมาชิกกลุ่มปุ๋ยเพราะต้องการได้ปุ๋ยราคาถูกไปใช้ในการเกษตร จึงเข้ามาร่วมกิจกรรมเรียนรู้วิธีการเทคนิคต่างๆ ในการทำปุ๋ยเพื่อนำกลับไปทำเองที่บ้าน จากนั้นชาวบ้านได้มีการระดมเงิน เพื่อเป็นทุนในการจัดตั้งกลุ่มและจัดหาวัสดุในการทำปุ๋ยคนละ 500 บาท มีการแต่งตั้งคณะกรรมการบริหารงานกลุ่มที่ผ่านการลงความเห็นของสมาชิก โดยการเสนอชื่อและยกมือโหวต ซึ่งประธานกลุ่มปุ๋ยคือ พ่อวิมล อภัยนอก เลขานุการกลุ่มคือ คุณฉัตรชัย โรจน์เรืองโร เภรบุญคือ พ่อไพโรจน์ วิจิตรจันทร์ การทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มได้มีการหารือเกี่ยวกับวัตถุดิบที่ใช้ในการทำปุ๋ย นำเอาความรู้ของแต่ละคนมาแลกเปลี่ยนร่วมกัน และนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ในการทำปุ๋ย มีส่วนผสมดังนี้

วัตถุดิบในการทำปุ๋ยของกลุ่ม

1. ใบไม้สด (ปุ๋ยพืชสด) ถ้าเป็นพืชตระกูลถั่วยิ่งดี	2 ถุงปุ๋ย
2. ใบ ไม้แห้งทั่วไป	2 ถุงปุ๋ย
3. มูลสัตว์	2 ถุงปุ๋ย
4. แกลบดิบ	1 ถุงปุ๋ย
5. แกลบดำ	1 ถุงปุ๋ย
6. ดินดี	1 ถุงปุ๋ย
7. รำละเอียด	10 กิโลกรัม
8. กากน้ำตาล	
9. น้ำหมักชีวภาพ (จุลินทรีย์)	

ขั้นตอนการทำ

- นำใบไม้สดรองพื้นก่อน กระจายเป็นรูปทรงกลมเกลี่ยบาง ๆ
- นำใบ ไม้แห้ง ทับใบไม้สด มูลสัตว์ แกลบดำ แกลบดิบ นำดินดี รำละเอียด

มากองรวมกัน

- เมื่อเสร็จขั้นตอนที่ 2 ใช้น้ำเปล่า 10 ลิตร ต่อน้ำหมักชีวภาพ 2 ช้อนโต๊ะ และกากน้ำตาล 2 ช้อนโต๊ะ รดลงไปให้ทั่วกองวัตถุดิบ ประมาณ 6 ถึง 8 บัวรดน้ำ (ขึ้นอยู่กับความชื้นของวัตถุดิบ)

4. เคล้าวัตถุดิบให้ทั่ว ให้มีความชื้นพอหมาด ๆ คือไม่แฉะเกินไปและไม่แห้งเกินไป โดยพิจารณาจากเอาวัตถุดิบมาบีบที่มือ ถ้าน้ำไม่ไหลเล็ดลอกจากมือ และวัตถุดิบจับตัวเป็นก้อน ถือว่าความชื้นเหมาะสมแล้ว

5. กรอกวัตถุดิบที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ใส่ถุงปุ๋ยโดยไม่ให้แน่นเกินไป เก็บไว้ในที่ร่มห้ามโดนแดด ประมาณ 10-15 วัน ถ้าปุ๋ยหมักในถุงไม่มีความร้อนแล้ว ถือว่าเป็นปุ๋ยที่สมบูรณ์ พร้อมใช้งานได้ทันที ถ้ากองปุ๋ยยังร้อนอยู่ย่นำไปใช้โดยเด็ดขาด เพราะจะทำให้ต้นไม้ที่เราปลูกจะตายได้ (ฉัตรชัย โรจน์เรืองโร. 2552 : สัมภาษณ์)

ชาวบ้านใช้เวลา 2 วัน ในการทำปุ๋ย วันแรกมีการรวมตัวกันเพื่อไปหาวัตถุดิบ ทำการแบ่งหน้าที่กันตามความสะดวกของสมาชิก วันที่ 2 มารวมตัวกันอีกครั้งเพื่อนำวัตถุดิบที่ได้มาผสมปุ๋ย หลังจากทำปุ๋ยเสร็จสมาชิกจะได้ปุ๋ยกลับบ้านเฉลี่ยคนละ 25 กระสอบ หรือประมาณ 1 ตัน สมาชิกจะซื้อคืนในราคากระสอบละ 25 บาท เงินที่สมาชิกซื้อปุ๋ยคืนทางกลุ่มจะทำบัญชีไว้และนำไปใช้จ่ายในการจัดหาวัตถุดิบ เพื่อนำมาทำปุ๋ยในรอบต่อไป (ฉัตรชัย โรจน์เรืองโร. 2552 : สัมภาษณ์)

ในระยะแรกของการจัดตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพ ได้รับแรงกดดันจากชาวบ้านในชุมชนพอสมควร เนื่องจากชุมชนท่ามะไฟหวานเคยมีการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ และกลุ่มแม่บ้านมาก่อน แล้วเกิดปัญหาการบริหารงาน การทำกิจกรรมต่างๆไม่มีความต่อเนื่องยกตัวอย่าง กลุ่มแม่บ้านได้รับการสนับสนุนให้มีการจัดทำกิจกรรมตามนโยบายของหน่วยงานพัฒนาชุมชน หรือ องค์การบริหารส่วนตำบล เช่น มีการจัดอบรมการทำดอกไม้ประดิษฐ์จากถุงนอน การอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการทำขนมประเภทต่างๆ หลังจากหน่วยงานที่เข้ามาอบรมเสร็จโครงการแล้ว ชาวบ้านไม่มีการดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง (จุฑาทกรณ์ วงษ์ใหญ่. 2551 : สัมภาษณ์)

ดังนั้นในการตั้งกลุ่มปุ๋ยชีวภาพภายในชุมชน จึงถูกมองว่าจะสามารถดำเนินการได้อย่างต่อเนื่องหรือไม่ แล้วกลุ่มจะเกิดปัญหาในการบริหารงานทางการเงินหรือไม่ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนที่อยากเข้าร่วมยังคงรอดูท่าที หรือผลการดำเนินงานของกลุ่มก่อนจึงตัดสินใจเข้าร่วม แต่ทางกลุ่มก็ไม่ได้ทอดทิ้งหรือหมดกำลังใจ กลับเป็นแรงผลักดันให้กลุ่มพยายามขับเคลื่อนต่อไป เพราะสมาชิกและแกนนำมีความร่วมมือร่วมใจในการทำงาน และแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น และระบบความสัมพันธ์ในกลุ่มก็เป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ การรวมกลุ่มระดมแรงงานในการทำปุ๋ยบางคนก็จะมาช่วยกันทั้งครอบครัว ผู้ชายจะช่วยกันลงแรง ผู้หญิงคอยอำนวยความสะดวก เป็นระบบความสัมพันธ์ที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามแบบอย่าง

ของบรรพบุรุษ ในปัจจุบันกลุ่มปู่ชีวกาพมีสมาชิกรวมทั้งสิ้น 30 คน ดังนี้ (ไสว มะริโต. 2552 : สัมภาษณ์)

ตารางที่ 3 รายชื่อสมาชิกกลุ่มปู่ชีวกาพชุมชนท่ามะไฟหวาน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	นายวิมล อภัยนอก	ประธานกลุ่มปู่	
2	นายบุญถม โพโน	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 11	
3	นายไพโรจน์ วิจิตรจันทร์	ற்றுญிக	เลขานายก องค์การ บริหารส่วนตำบล
4	นายแสวง อีนอก	กรรมการ	สมาชิก องค์การบริหาร ส่วนตำบลหมู่ที่ 11
5	นายสมาน คำโฮง		
6	นายสุทิน ขอนเต็ง		
7	นายสายหยุด สงค์อุบล		
8	นายตี๋มหลอด พิมสอน		
9	นายจรัส บุตรศรีวงศ์		
10	นายนิยม เสนผาบ		
11	นายอินทร์ปิ่น โหนดโรสงค์		
12	นางศรีแพร หนองม่วง		
13	นายกัมพล ปัดกอง	กรรมการ	
14	นางทองเพชร ขอนเต็ง		
15	นางขวัญใจ ปัดกอง		
16	นายสายันต์ สุดหอม		
17	นายไสว มะริโต		ปราชญ์ชุมชน
18	นายฉัตรชัย โรจน์เรืองไร	เลขานุการกลุ่ม	
19	นายสำรว พานิล	กรรมการ	
20	นายวิโรจน์ คำกอง	กรรมการ	

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
21	นายจ้อย พิมสอน		
22	นายสว่าง มัยวิสัย		
23	นายทองใบ ไมย์วิสัย		
24	นายบุญหลาย พงษ์ขวาน้อย		
25	นางบัวแพง บุตรศรีวงศ์		
26	นายเจด็จ ผลาพรหม		
27	นายเรวัตร์ บุตรศรีวงศ์		
28	นางยนต์ สุดหอม		
29	นางทองจันทร์ กาบปิน		

จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มปุ๋ยฯ เกี่ยวกับสาเหตุที่ตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มปุ๋ยชีวภาพตัวอย่างเช่น แม่ยน สุดหอม ที่เล่าให้ทีมวิจัยฟังว่า เมื่อก่อนแม่ยนมีการทำเกษตรปลูกข้าวไร่ ข้าวนาปีพันธุ์พื้นบ้าน เช่น หอมมะลิ ข้าวเจ้าแดง และปลูกผักสวนครัวเพื่อกินและเก็บไปขายในหมู่บ้าน อาศัยปุ๋ยจากธรรมชาติ แต่ระยะหลังมันลำบากมีราคาสูง และเพื่อนบ้านนิยมปลูกกันมากจึงเปลี่ยนมาปลูกตามเพื่อนบ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 ในช่วงแรกให้ผลผลิตและรายได้ดี แต่ปลูกได้ปีที่ 5 และ ปีที่ 6 ก็เริ่มให้ผลผลิตน้อยลง จึงหันไปใช้ปุ๋ยเคมีตามคำชักชวนของเพื่อนบ้าน ประกอบกับมีหน่วยงานของภาครัฐ เช่น ธกส. และเกษตรอำเภอ ขึ้นมาส่งเสริมให้ใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งผลผลิตมันสำปะหลัง และอ้อย ที่ถือเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ภายในชุมชน นอกจากการใช้ปุ๋ยเคมีแล้วยังมีการใช้สารเคมีเพื่อทำการฉีดพ่นไล่แมลง และป้องกันโรคให้กับอ้อย มีการฉีดยาคุม และยาฆ่าหญ้าก่อนการเพาะปลูก ซึ่งวิธีการเกษตรของแม่เป็นแบบนี้มาตลอดระยะเวลาเกือบ 10 ปี พอปีพ.ศ. 2545 เริ่มมีความผิดปกติเกิดขึ้นกับร่างกายจากที่เคยแข็งแรงทำงานกลางแจ้งได้ทั้งวัน กลับมีอาการเหนื่อยอ่อนล้า ไม่มีกำลัง บางวันแทบจะยกแขนไม่ขึ้น โดยไม่ทราบสาเหตุ ต่อมาได้มีโอกาสเข้าร่วมโครงการชมรมตราที่จัดขึ้นที่วัดภูเขาทอง ตามคำชักชวนของญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านที่ไปเข้าร่วมกิจกรรมมาก่อน แล้วได้มีการตรวจหาสารพิษในเลือด ผลตรวจพบว่ามีสารพิษในเลือดในระดับไม่ปลอดภัย จึงรู้ถึงสาเหตุที่ทำให้ร่างกายอ่อนล้า ไม่มีแรง ทำให้เกิดความตกใจ และกลัวว่าตัวเองจะเป็นอะไรไปเสียก่อน จึงได้หันมาทำปุ๋ยหมักใช้เองในครัวเรือน นำไปใส่ในสวนผัก ในนาข้าว แต่ปริมาณที่ทำยังได้น้อยอยู่เพราะแรงงานในครัวเรือนมีน้อย ไม่สามารถทำได้ในปริมาณที่มาก อีกอย่างที่

บ้านทำไร่มันสำปะหลัง 10 ไร่ ต้องใส่ปุ๋ยในปริมาณที่มาก จึงต้องซื้อปุ๋ยเคมี หรือปุ๋ยอินทรีย์จาก โรงงานมาใช้ควบคู่กัน พอมีกลุ่มปุ๋ยขึ้นในชุมชนจึงสนใจอยากจะเข้าร่วมเพราะเชื่อว่าการ รวมกลุ่มและช่วยกันทำงาน ทำให้เราสามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์ได้ในปริมาณที่เยอะ และเพียงพอ ต่อความต้องการ (ชน สุคหอม, 2551 : สัมภาษณ์)

เช่นเดียวกับพ่อทองใบ ไมยวิสัย ที่เล่าถึงการตัดสินใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มปุ๋ย เนื่องจากที่บ้านอยู่กันเพียงตาบยาย 2 คน ไม่มีเรี่ยวแรงไปทำไร่มันเหมือนกับคนอื่น มีแรง เพียงแค่ปลูกข้าวไว้กิน ปลูกพริก ข้าวโพด พักทอง ไร่กินไว้ขาย แล้วปุ๋ยมีราคาแพงมากไม่มี เงินทุนมากมายพอที่ไปซื้อมาใส่พืชผักได้ แล้วไม่อยากจะกู้ยืมมาลงทุนให้เป็นหนี้สินเหมือน ก่อน มีเท่าไรก็กินเท่านั้น ถึงใส่ปุ๋ยเคมีได้มันก็ไม่งาม ไม่อร่อยเหมือนปลูกแบบธรรมชาติ (ทองใบ ไมยวิสัย, 2552 : สัมภาษณ์) สมาชิกบางคนเริ่มกลับมาปลูกข้าวพันธุ์พื้นบ้านที่เหมาะสม กับสภาพภูมิประเทศบนภูเขา หรือข้าวไร่ไว้กินเอง โดยใช้ปุ๋ยชีวภาพ มีการปลูกผักปลอด สารพิษขายตามบ้าน ซึ่งปุ๋ยที่ใช้มาจากการทำปุ๋ยหมักเองภายในครัวเรือน และปุ๋ยชีวภาพที่ทำ ร่วมกับกลุ่ม การใช้น้ำหมักชีวภาพหยดไปตามแปลงนาแทนการใช้ปุ๋ยเคมี ซึ่งได้ลดจำนวน ปุ๋ยเคมีลงไปได้มาก

โดยสรุปลักษณะการเปลี่ยนแปลง ในระยะระยะตระหนัก และปรับเปลี่ยน ปี พ.ศ. 2549 ถึง ปัจจุบันมีรูปแบบการเกษตรเป็นการพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก และการพึ่งพา ปัจจัยการผลิตบางด้านภายในชุมชน การเกษตรในชุมชนเป็นการทำเพื่อขายสร้างรายได้เป็น หลัก มีการทำทั้งพืชไร่ พืชสวน การปลูกไม้ผล ในการสร้างรายได้เพิ่มและเป็นการปลูกพืช หมุนเวียน และมีการปลูกข้าว และพืชผักเอาไว้กิน ปัจจัยที่ใช้ในการเกษตร เช่น การใช้ปุ๋ยเคมี ผสมไปกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพที่ซื้อจากพ่อค้า และการทำใช้เองในชุมชน เริ่มมีการ รวมกลุ่มช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านแรงงาน ในรูปแบบการเอาแรงกันภายในกลุ่มและให้ ค่าตอบแทนเพื่อเป็นการสร้างกำลังใจ

จากการเข้ามาของความเจริญทางด้านวิทยาการและเทคโนโลยีใหม่ ทำให้ชุมชนต้อง พึ่งพิงกลไกทางการตลาดที่ผูกขาด เกษตรกร ไม่มีอำนาจในการต่อรองราคาสินค้าทาง การเกษตร ทำให้ถูกนายทุนกดราคา ปัจจัยการผลิตมีราคาสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และ สภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลง วิถีชุมชนได้ปรับเปลี่ยนรวมไปถึงองค์ความรู้ด้านต่างๆ ได้ถูก เปลี่ยนเปลี่ยนให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบัน เกิดการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมเก่าและ วัฒนธรรมใหม่จากภายนอกที่เข้ามาสู่ชุมชน ทำให้มีการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ผสมผสาน ระหว่างความรู้เดิมและความรู้ใหม่เข้าด้วยกัน โดยมีการรวมกลุ่มภายในชุมชนเพื่อนำความรู้ที่มี

อยู่มาปรับใช้ และพัฒนาต่อยอดให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและบริบทชุมชน ซึ่งความรู้ที่ได้ นำมาใช้มีการพัฒนาต่อยอดมาจากชุดความรู้ของ โครงการธรรมาตรา ที่เน้นการจัดการ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม และมุ่งเน้นให้ชุมชนมีวิถีที่พอเพียง ไม่มุ่งการผลิตที่ เกินกำลัง เกินความพอดีของชุมชน ชุดความรู้ใหม่ที่ชุมชนสร้างขึ้นจึงตอบสนองความต้องการ และปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น เช่น ความรู้ในการบำรุงดิน ได้ถูกนำมาพัฒนา ต่อยอดสร้างเป็นความรู้ในการทำปุ๋ยหมักชีวภาพของชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตรทดแทนปุ๋ยเคมี

ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรชุมชนท่ามะไฟหวาน

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม การจัดเวทีชาวบ้าน และการทำปฏิทินฤดูกาลผลิต การทำ พังวัฒนธรรมชุมชน ทำให้ได้ข้อค้นพบเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรของชุมชนและ นำมาสรุปวิเคราะห์ข้อมูล

โดยได้จำแนกลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชนท่ามะไฟหวานออกเป็น 3 ลักษณะ 1) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะ ของภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัย 4 การบริหารจัดการทรัพยากร ตลอดจน การประกอบอาชีพที่อาศัยธรรมชาติ 2) ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนในสังคมจะแสดง ออกมาในลักษณะของจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการภาษาและ วรรณกรรมตลอดจนสื่อต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน 3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของความผูกพัน กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา และความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น (ศูนย์ศึกษาภูมิปัญญาอีสาน-ล้านช้าง, 2549 : 9)

1. ภูมิปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม

1.1 ภูมิปัญญาในการจัดการทางการเกษตร

1.1.1 การทำเกษตรผสมผสาน จากกระบวนการศึกษาและค้นหาภูมิปัญญา ของชุมชน พบว่าการจัดการระบบการผลิตทางการเกษตรของชุมชน คือ การทำเกษตร ผสมผสาน ที่มีได้มุ่งเน้นแต่ผลิตพืชเชิงเดี่ยวแต่เพียงอย่างเดียว ชุมชนมีการจัดการพื้นที่ทางการ เกษตรด้วยการปลูกหลายอย่างในพื้นที่ เช่น ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกผัก ผลไม้ การทำนา และ เลี้ยงสัตว์ ภายในพื้นที่เดียวกัน หรือภายในแปลงปลูกยางพารา ทำการปลูกพืชแซมยาง เช่น มัน

ลำปะหลัง ข้าวโพด และถั่ว ระหว่างแถวของต้นยางพารา เป็นระบบการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรของชุมชนบนฐานทรัพยากรภายในชุมชน ลดการใช้ทรัพยากรจากภายนอกให้น้อยลง โดยมีการปรับประยุกต์ใช้ความรู้ต่างๆ ในการจัดการระบบการเกษตร นำไปสู่การพึ่งตนเองในระยะยาว (เวทีคั่นข้อมูลชุมชน. 2551)

รูปแบบในการจัดการพื้นที่ทางการเกษตรที่เห็นเด่นชัดในชุมชน คือ การใช้ที่ดินให้เกิดความคุ้มค่า คังตัวอย่างของ แม่บุญชู สงค์อุบล ที่แบ่งพื้นที่ 5 ไร่ ปลูกผัก และผลไม้ นานาชนิด เช่น น้อยหน่า ลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง มะไฟหวาน มะขามหวาน และในขณะเดียวกันก็ทำการปลูกพืชคลุมดินจำพวกพืชตระกูลถั่วที่สามารถสร้างรายได้จากการเก็บผลผลิตไปขายได้ หลังจากนั้นทำการไถกลบให้เป็นปุ๋ยกับธรรมชาติให้กับต้นไม้ใหญ่ (บุญชู สงค์อุบล. 2552 : สัมภาษณ์)

หรือ แม่ยน สุดหอม ที่จัดการพื้นที่ 20 ไร่ โดยทำการปลูกข้าว ในพื้นที่ 5 ไร่ ปลูกมันสำปะหลังในพื้นที่ 10 ไร่ ปลูกไม้ผล เช่น มะม่วง มะไฟ น้อยหน่า ลิ้นจี่ ลำไย และปลูกผักสวนครัวในพื้นที่เล็กข้างแปลงนา ในพื้นที่นาของแม่ยนเป็นทางน้ำไหลผ่าน เพื่อป้องกันไม่ให้ลูกคันทาพังทลาย ได้ทำการปลูกไม้ยืนต้นบริเวณโดยรอบ และปลูกต้นหม่อนในลูกคันทาเพื่อลดแรงปะทะของน้ำที่ไหลผ่าน แม่ยน นำเศษพืช ผัก ผลไม้ภายในไร่มา โดยผสมกับมูลสัตว์ที่เลี้ยงไว้ คือ วัว และไก่ แล้วนำไปหมัก เช่น ใบตอง ใบกระถิน ใบจี้เหล็ก มาผสมกันทำเป็นปุ๋ยหมัก นำหมักชีวภาพเพื่อนำไปใช้กับพืชชนิดต่างๆ ที่ปลูกภายในไร่ นา เป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยใช้ความรู้ภูมิปัญญาในการจัดการ (ยน สุดหอม. 2552 : สัมภาษณ์)

1.1.2 การทำเกษตรอินทรีย์ จากการศึกษาวิจัยพบว่านอกจากการทำเกษตรผสมผสานแล้ว ชุมชนยังมีการทำการเกษตรในรูปแบบของเกษตรอินทรีย์ ที่นำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ และการปรับใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ให้เหมาะสม เช่น การลดการใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตร โดยการใช้ปุ๋ยชีวภาพทดแทนการใช้ปุ๋ยเคมี มีการรวมกลุ่มกันทำปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้ จากการที่ชุมชนทำมะไฟหวานเป็นชุมชนที่อยู่หลังเขา จึงมีฐานทรัพยากรทางธรรมชาติภายในชุมชนจึงยังมีอยู่และนำมาใช้ประโยชน์ และปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับพื้นที่ โดยรูปแบบของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับการทำเกษตรอินทรีย์ของชุมชนทำมะไฟหวาน ได้แก่

1) การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ ผู้คนในชุมชน เมื่อเริ่มมีการอพยพขึ้นมาตั้งถิ่นฐานอยู่บนหลังเขาภูแลนคา ได้มีการทำเกษตรกรรมในการยังชีพ เช่น การปลูกเดี่ยว ปลูก

ข้าวโพด ข้าวไร่ ข้าวฟ่าง การเดินทางติดต่อกับภายนอกมีความลำบาก เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยว ผลผลิต ชาวบ้านทำการตัดเมล็ดพันธุ์เพื่อเก็บไว้ทำการผลิตในฤดูกาลหน้า และนำไปแลกเปลี่ยนพันธุ์กับญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน เพื่อนำมาขยายพันธุ์ต่อ การตัดเมล็ดพันธุ์ และเก็บรักษามะล็ดพันธุ์เพื่อทำการเพาะปลูกในปีต่อไป จึงต้องใช้ความรู้ท้องถิ่นที่เกิดจากการสังเกตและเลียนแบบธรรมชาติ โดยชาวบ้านนำเมล็ดพันธุ์ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดภายในแปลง แล้วปล่อยให้ไม่เก็บเกี่ยวปล่อยให้พืชชนิดนั้นออกดอก หรือให้ผลจนสุกเต็มที่ซึ่งทำการเก็บเกี่ยว จากนั้นนำไปตากให้แห้งหลังแล้วนำมาร้อยด้วยตอกไม้ไผ่แขวนไว้ในครัว หรือใกล้เตาไฟ เพื่อให้เมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้โดนควันไฟ เป็นการใช้ควันไฟจากไม้ฟืน และถ่านที่ใช้ในการประกอบอาหาร ทำการไล่แมลง จำพวก มอด ไร มด เป็นต้น ที่ชอบมากัดกิน ทำลายและแทะเมล็ดพันธุ์ แต่ถ้าหากแมลงเหล่านั้นได้กลิ่นควันไฟแมลงเหล่านี้ ก็ไม่มากัดกินเมล็ดพันธุ์ที่เก็บไว้ โดยชาวบ้านเชื่อว่าในควันไฟมีสารบางชนิดสามารถไล่แมลงได้ ความรู้ที่ชาวบ้านสังเกตจากเวลาไล่มดหรือแมลงแก่จุดได้ หรือจุดไฟให้เกิดควันแมลงเหล่านี้ก็จะหายไป ดังนั้นวิธีการเก็บรักษามะล็ดพันธุ์ด้วยการรมควัน ทำให้ได้เมล็ดพันธุ์ที่จะใช้เพาะปลูกมีความสมบูรณ์และเหมาะกับการเพาะปลูกในพื้นที่ (บุญทอง ไมย์วิสัย, 2551 : สัมภาษณ์)

แต่ในปัจจุบันวิถีชีวิตชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไป เทคโนโลยีเข้ามามีอิทธิพลกับวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชนมากขึ้น การประกอบอาหารที่เคยใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ก็ได้ปรับเปลี่ยนมาเป็นเตาถ่าน และเตาแก๊สซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่าการใช้ฟืน จึงทำให้การใช้ฟืนเริ่มหายไป ดังนั้นการเก็บเมล็ดพันธุ์โดยวิธีการแบบเดิมได้จึงมีให้เห็นไม่มากนัก ประกอบกับการติดต่อกับภายนอกมีความสะดวกมากขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมซื้อยาฆ่าแมลง มาคลุกเมล็ดพันธุ์ หรือการซื้อเมล็ดพันธุ์จากบริษัทแทนการเก็บพันธุ์แบบเดิม

2) การบำรุงดิน ชาวบ้านใช้การสังเกตระบบนิเวศน์ในป่าบนภูแลนคาที่มีความสมบูรณ์จากการทับถมกันของซากพืช ซากสัตว์เน่าเปื่อยย่อยสลายเป็นอินทรีย์วัตถุให้กับพืช โดยรูปแบบวิธีการในการบำรุงดินของชุมชนมีดังนี้

การบำรุงดินโดยใช้ใบไม้แห้ง ชาวบ้านเชื่อว่าใบไม้แห้งเป็นปุ๋ยอย่างดีสำหรับพืช นำมาผ่านกระบวนการย่อยสลายทางธรรมชาติ โดยการนำมาเป็นส่วนผสมในทำปุ๋ยหมัก หรือ ทำปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ โดยอินทรีย์วัตถุที่อยู่ภายในปุ๋ยจะทำให้ดินมีความสมบูรณ์ ความรู้เกี่ยวกับการใช้ใบไม้แห้งเป็นส่วนผสมของปุ๋ยอินทรีย์ ชาวบ้านได้จากการสังเกตธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ที่ในอดีตพื้นที่ท่ามะไฟหวานเป็นพื้นที่ป่าสมบูรณ์ และมีการตัดไม้ทำให้เกิดการทับถมของใบไม้แห้งจากต้นไม้ที่โค่นตัด เมื่อชาวบ้านนำพันธุ์ผัก เมล็ดข้าวไร่ไปหยอด

พืชผัก และข้าวก็เจริญเติบโตเร็วและให้ผลผลิตเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นเพราะความสมบูรณ์ของดินและธาตุอาหารจากใบไม้ที่ทับถมกันทำให้พืชผลมีความสมบูรณ์ (กัมพล ปัดทอง, 2552 : สัมภาษณ์)

การไถกลบตอซังข้าว การไถกลบตอซังข้าว หรือพืชไร่ที่มีอยู่ภายในไร่นาภายหลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต โดยทำในระหว่างการเตรียมพื้นที่เพาะปลูก ขณะที่ดินมีความชื้น ทำให้ตอซังข้าวเนื่อยเร็ว เพราะเกิดกระบวนการย่อยสลายในดินกลายเป็นแหล่งของอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารพืช ทำให้ดินมีความร่วนซุย อุ้มน้ำได้ดี ซึ่งความรู้เกี่ยวกับการบำรุงดินด้วยการไถกลบตอซังข้าว ชาวบ้านใช้วิธีการสังเกตระบบนิเวศภายในพื้นที่นาของตนเอง จากการปล่อยให้ตอซังข้าวเน่าเปื่อยย่อยสลายตามธรรมชาติ ในปีต่อมาดินก็จะมีสีดำและร่วนซุย และการเรียนรู้จากภายนอกที่มีเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรมาให้ความรู้เกี่ยวกับการไถกลบ ตอซังข้าวเพื่อให้เกิดอินทรีย์วัตถุในดิน (วิโรจน์ คำทอง, 2551 : สัมภาษณ์)

การบำรุงดินและควบคุมวัชพืช ในการปลูกมันสำปะหลังชาวบ้านต้องเจอกับปัญหาการกำจัดหญ้าที่ขึ้นมารบกวนมันสำปะหลัง ในระยะแรกของการปลูกมันสำปะหลังมีวัชพืชขึ้นรบกวนมาก โดยเฉพาะในช่วง 2-3 เดือนแรก เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่มันสำปะหลังกำลังลงหัว หลังจาก 4 เดือนไปแล้วมันสำปะหลังจะขยายขนาดหัวให้มีขนาดใหญ่ขึ้น โดยในระยะนี้ชาวบ้านจะต้องดูแลไม่ให้วัชพืชขึ้นมารบกวนมันสำปะหลัง ถ้าหากมีวัชพืชขึ้นมารบกวนแล้วผลผลิตลดลงหัวมันสำปะหลังไม่โตเต็มที่ ชาวบ้านมีวิธีการกำจัดวัชพืช นอกจากการตัด การถอน อีกวิธี คือ การไถทำร่นหญ้าที่ใช้แรงงานวัว-ควาย เข้าไปไถในร่องมัน ใช้ตะกร้อครอบปาก วัว ควายไว้ไม่ให้ไปกัดกินยอดมันมันสำปะหลัง แล้วทำการไถกลบวัชพืชที่ขึ้นภายในแปลงมันสำปะหลัง วิธีการนี้ต้องทำในระยะเดือนแรกหลังจากการปลูกมันสำปะหลังและทำซ้ำอีก 2-3 ครั้ง จนกว่าพุ่มใบของต้นมันสำปะหลังจะชิดกัน ทำให้ควบคุมการเติบโตของวัชพืชได้เป็นอย่างดี และยังช่วยเพิ่มปุ๋ยให้กับดิน ความรู้เกี่ยวกับการไถกลบเพื่อทำร่นมันสำปะหลังเป็นความรู้ที่ชาวบ้านได้จากการสังเกตธรรมชาติและทดลองจนเกิดเป็นความรู้ในการควบคุมการเติบโตของวัชพืชภายในแปลงมันสำปะหลัง (ไพโรจน์ วิจิตรจันทร์, 2551 : สัมภาษณ์)

ในปัจจุบันความรู้ในเรื่องการทำร่นมันโดยใช้วัว ควายได้หายไปจากชุมชน มีสาเหตุมาจากการเข้ามาของเทคโนโลยี ที่เริ่มจากการใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงดินและต้นมันสำปะหลัง ทำให้วัชพืชเจริญเติบโตพร้อมกับต้นมัน อีกทั้งรูปแบบการปลูกมันสำปะหลังของชาวบ้านได้ปรับเปลี่ยนจากการปลูกห่างกันในระยะประมาณ 1 เมตร x 80 เซนติเมตร หรือ 1x1 เมตร เป็น

การปลูกในระยะที่ชิดกันมากขึ้น เพื่อเพิ่มจำนวนผลผลิตการปลูกต้นมันสำปะหลัง และต้องการได้ผลผลิตที่มากขึ้น ทำให้ไม่สามารถใช้วัว ควาย เข้าไปไถกลบวัชพืชในร่องมันได้ และการใช้เครื่องจักรในการไถแทนแรงงานวัว ควาย ทำให้หับทบาทและความสำคัญของสัตว์เหล่านี้ ที่มีต่อระบบการเกษตรลดน้อยลง และถูกขายไปในที่สุด ทำให้การทำรุ่นหญ้ามันสำปะหลังแบบเดิม หายไปจากชุมชน (ชน สุคหอม. 2551 : สัมภาษณ์)

2. ภูมิปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับมนุษย์

ชุมชนท่ามะไฟหวานมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ระบบความสัมพันธ์ ภายในชุมชนท่ามะไฟหวาน เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติในวัฒนธรรมเดิม และมีการเชื่อมความสัมพันธ์ข้ามวัฒนธรรมภายในชุมชน โดยการแต่งงาน ทำให้ความสัมพันธ์ทางเครือญาติมีการเชื่อมโยงทั้ง 2 ฝ่าย และกิจกรรมทางศาสนาที่มีหลวงพ่อคำเขียน สุวัฒน์ โณ เป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้การศรัทธา ได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของคนต่างวัฒนธรรมให้เกิดความรัก ความสามัคคีกันจนเกิดเป็นภูมิปัญญาในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนขึ้น โดยมีรูปแบบดังนี้

2.1 การแลกเปลี่ยนแบ่งปัน การช่วยเหลือเกื้อกูล การที่ชุมชนท่ามะไฟหวานเป็น ศูนย์รวมของผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม รูปแบบการผลิต การดำรงชีพมีความแตกต่างกัน ตามลักษณะพื้นฐานของถิ่นเดิมที่อพยพมา กลุ่มต่างๆ ในชุมชนทำการผลิตตามความถนัด และความรู้เดิมที่มี ทำให้ชุมชนท่ามะไฟหวานมีรูปแบบการผลิตที่หลากหลาย ทั้งพืชสวน พืชไร่ ไม้ผล การหาของป่า และจับสัตว์น้ำ หลังจากการเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวบ้านทำการแบ่งผลผลิตที่ได้มาออกเป็น 3 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง ส่วนที่ผลิตได้แล้วเก็บไว้ให้เพียงพอจากการบริโภค ส่วนที่สอง นำไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มที่ทำการผลิตพืชผลชนิดอื่นๆ และส่วนที่สาม นำไปขายเป็น รายได้ในครัวเรือน

การผลิตในกลุ่มต่างๆมีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันข้ามกลุ่ม เช่น กลุ่มคนโคราช และคนภาคกลาง ทำการผลิตพืชไร่ ไม้ผล และพืชสวน นำผลผลิตที่ได้ไปแลกเปลี่ยนกับกลุ่มอื่นๆ เช่นกลุ่มคนไทย อีสาน ทำการหาของป่า เลี้ยงสัตว์ ทำนา และกลุ่มภาคเหนือที่ทำการผลิตพืชไร่ และผักสวนครัว ส่วนกลุ่มภาคใต้ทำการจับสัตว์น้ำ การแปรรูปอาหารจากสัตว์น้ำ ดังคำกล่าวที่ว่า พริกบ้านเหนือเกลือบ้านใต้ นอกจากการแบ่งปันผลผลิต ชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ ดินพันธุ์ของพืชชนิดต่างๆ และความรู้เทคนิค วิธีการในการผลิตที่รูปแบบต่างกันของคนในแต่ละกลุ่ม (ไสว มะริโต. 2552 : สัมภาษณ์)

ระบบการแลกเปลี่ยนแบ่งปันภายในชุมชนท่ามะไฟหวาน นับว่าเป็นภูมิปัญญา

ในการถนอมอาหารที่ไม่มีวันหมด เพราะการแลกเปลี่ยนแบ่งปันเป็นการจัดการทรัพยากร ภายในชุมชนให้มีความยั่งยืน และเป็นมรดกตกทอดไปสู่รุ่นลูกรุ่นหลาน

2.2 การจัดการแรงงานภายในชุมชน จากการศึกษาวิจัยทำให้พบว่า ในชุมชน มีภูมิปัญญาเรื่องของการจัดการแรงงาน ในรูปแบบการอาศัยความสัมพันธ์ทางเครือญาติ แทนการจ้างแรงงานจากภายนอก เป็นการลงแรงช่วยเหลือกัน หรือเรียกว่าการเอาแรงกัน มีค่าตอบแทนให้เหมือนกับการจ้างแรงงานทั่วไปแต่ถูกกว่าการจ้างงานจากภายนอก โดย ค่าตอบแทนนั้นถือเป็นกำลังใจในการทำงาน ทำให้ชุมชนลดค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการจ้างแรงงาน ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรที่ชาวบ้านต้องรับภาระต้นทุนที่สูง โดยการจัดการแรงงาน ในรูปแบบนี้อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ภายในชุมชน

2.2.1 ฐานระบบความสัมพันธ์ของเครือญาติ ความสัมพันธ์สายตระกูล หรือความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องที่วางอยู่บนพื้นฐานของความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์โดยผลัดกันเป็นผู้ให้และผู้รับ ได้ถูกนำมาจัดการในรูปแบบ ของการช่วยเหลือกันเรื่องแรงงานภายในชุมชน ในเรื่องการผลิตทางการเกษตรงานบุญ ประเพณี ต่างๆ ที่กลุ่มคนจะมีการช่วยเหลือกัน โดยในชุมชนท่ามะโพงหวานจะมีสายตระกูล ใหญ่อยู่หลายตระกูลด้วยกัน และมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันระหว่างตระกูลโดยความเกี่ยว ดองกันทางการแต่งงานของลูกหลาน ความเป็นพี่น้องจึงได้ขยายเป็นตระกูลใหญ่ จากการศึกษา พบว่ามีการนับญาติจากการเกี่ยวดองทางการแต่งงานกันด้วย โดยในระบบความสัมพันธ์ทาง เครือญาตินี้จะมีผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาวุโสในสายตระกูลเป็นจุดศูนย์กลางความสัมพันธ์ เช่น พ่อโสภา มะริโต พ่อทองใบ ไมย์วิสัย พ่อเคน นาใจกล้า สมาชิกในสายตระกูลให้การเคารพนับถือ และ เชื้อฟุ้งผู้เฒ่าผู้แก่ ภายในสายตระกูล มีการอาศัยไหว้วานกันในการทำไร่ทำนา นอกจากการไหว้วานกันภายในกลุ่มเครือญาติแล้ว จะมีการมานอกกล่าวผู้ใหญ่ในสายตระกูลของคนเพื่อให้รับรู้ และในบางครั้งผู้อาวุโสจะออกปากไหว้วานลูกหลานให้ไปช่วยเอาแรงกันอีกทาง ด้วยเหตุนี้จึง ทำให้ระบบความสัมพันธ์แบบ เครือญาติช่วยเอื้อต่อการจัดการทางการเกษตร ได้เป็นอย่างดี นอกเหนือจากการลงแรงช่วยเหลือกันภายในภาคการเกษตรแล้ว ยังนำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ และถ่ายทอดภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เพราะการรวมกลุ่มกันภายในเครือญาติจะมีการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ระหว่างกันในรูปแบบต่างๆ เช่น การบอกกล่าว การซักถาม การทดลองปฏิบัติร่วมกัน

2.2.2 ฐานระบบความสัมพันธ์ของกลุ่ม และเพื่อนบ้าน จากข้อค้นพบใน การวิจัย พบว่าการรวมกลุ่มภายในชุมชนท่ามะโพงหวาน เป็นการรวมตัวจากคนที่มีความ ต้องการแก้ปัญหาเดียวกัน คือปัญหาด้านการเกษตรที่ต้นทุนการผลิตสูง ชาวบ้านไม่สามารถ

พึ่งพาตนเองได้ ชาวบ้านจึงมีความต้องการที่จะฟื้นฟูระบบการพึ่งพาตนเองทางการเกษตรให้กลับคืนมาเหมือนเดิม โดยอาศัยกลุ่มวัยชีวภาพเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อการพึ่งตนเอง และกลุ่มวัยชีวภาพเมื่อศึกษาข้อมูลลึกลงไป เบื้องหลังแนวคิดในการรวมกลุ่มพบว่า การก่อกำเนิดของกลุ่มวัยชีวภาพนั้นมาจากระบบความสัมพันธ์ทางสายตระกูลภายในชุมชน ที่มีผู้อาวุโสในสายตระกูลเป็นผู้ยึดโยงให้เกิดการรวมตัวของคนในตระกูลใหญ่ในชุมชนมารวมกันเพื่อก่อตั้งกลุ่ม โดยกลุ่มเครือญาตินี้จะมีระบบของการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกันในด้านต่างๆ และยังแผ่ไปยังตระกูลอื่นหรือพี่น้องที่เกี่ยวข้องกันด้วยการแต่งงาน และเพื่อนบ้านที่มีความใกล้ชิดกัน จึงทำให้เกิดการรวมตัวเป็นกลุ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาเพื่อพัฒนาชุมชน ที่หาแนวทางการพึ่งตนเองโดยการฟื้นฟูภูมิปัญญาเดิม นำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน กิจกรรมของกลุ่มโดยหลักแล้วคือ การทำบุญอินทรีชีวภาพเพื่อใช้ในการเกษตร เป็นการทำกิจกรรมที่ช่วยเหลือและลงแรงกันทำบุญ โดยไม่มีการคิดค่าตอบแทนเป็นค่าจ้าง หรือค่าแรง และใครมีอาหารอะไรก็จะนำมาแบ่งปันกินด้วยกัน

3. ภูมิปัญญาการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อเป็นเรื่องธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์ ความเชื่อเกิดจากผลกระทบ จากประสาทสัมผัส โดยมีทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ดังเช่นความคิดความเชื่อของผู้คนในชุมชนท่ามะไฟหวาน ที่มีความคิด ความเชื่อ เป็นพื้นฐานก่อให้เกิดการกระทำในสิ่งต่างๆ ทั้งด้านบวกและด้านลบ ซึ่งทำให้เกิดความเชื่อมั่น เป็นพลังในการสร้างสรรค์และแสวงหาความรู้ในสิ่งใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้คน และก่อให้เกิดความสามัคคี

จากการศึกษาของ บัวกนก วชิรปริดา (2544 : 89) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี ความคิดความเชื่อ ของชุมชนท่ามะไฟหวาน และได้แบ่งความเชื่อของชุมชนออกเป็น 2 ประเภท คือ ความเชื่อหลักเกี่ยวกับพุทธศาสนา และความเชื่อรอง เกี่ยวกับความเชื่อทางไสยศาสตร์ เชื่อในเรื่องผี สิ่งลี้ลับที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

3.1 ความเชื่อทางพุทธศาสนา ในชุมชนท่ามะไฟหวานเป็นสังคมชาวพุทธแบบชนบทไทยทั่วไป ที่เชื่อและยึดมั่นในหลักคำสอนทางศาสนา ในการดำรงชีวิต มีพิธีกรรมเป็นส่วนประกอบของศาสนา ซึ่งชาวบ้านเชื่อในเรื่องของเวรกรรม บาป บุญ คุณ โทษ และเชื่อว่าชาติภพหน้ามืออยู่จริง จึงเกิดพิธีกรรมต่างๆขึ้น ซึ่งความคิด ความเชื่อมีลักษณะเป็นนามธรรม จับต้องไม่ได้ ส่วนพิธีกรรมเป็นสิ่งที่ทำให้ความเชื่อเป็นรูปธรรมมากขึ้น ความเชื่อและศรัทธาในพุทธศาสนาของชุมชน ที่มีผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรมมาอยู่รวมกัน และหลอมรวมเป็น

หนึ่งเดียวกัน มีความผูกพัน ความสามัคคี โดยเกิดจากการที่มีศูนย์รวมทางด้านจิตใจอยู่ที่ หลวงพ่อคำเขียน สุวณฺโณ หรือ หลวงพ่ออ้วน แห่งบ้านท่ามะไฟหวาน ที่เป็นผู้นำทางจิตใจของชุมชน หลวงพ่อใช้กิจกรรมที่สอดคล้องหลักธรรมคำสอน ทางพุทธศาสนาเข้าไปเพื่อให้ชาวบ้านได้ซึมซับ และยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิต กิจกรรมต่างๆที่หลวงพ่อดำเนินการที่บ้าน เช่น การบวชต้นไม้ การทำผ้าป่าต้นไม้ การปลูกป่า การตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนเด็กกรรณก เพื่อสร้างจิตสำนึกในการรู้จักบาปบุญ ไม่ทำลายชีวิตอื่น และรู้จักการอนุรักษ์ธรรมชาติ ชมรมผักพื้นบ้าน ที่ทำการการปลูกผักปลอดสารพิษ เป็นการใช้หลักธรรมนำกิจกรรม (สุนันทา โรจน์เรืองโร. 2551 : สัมภาษณ์)

3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ เชื่อในเรื่องผี และสิ่งเหนือธรรมชาติ ชาวบ้านท่ามะไฟหวาน มีผู้คนจากหลากหลายกลุ่มวัฒนธรรมที่ต่างมีความคิด ความเชื่อที่ติดตัวมาจากถิ่นเดิม แต่เมื่อมาอยู่รวมกลุ่มกันภายในชุมชนบนหลังเขา มีศาสนาเป็นตัวเชื่อมร้อยให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ทำให้ความคิด ความเชื่อที่เป็นเอกลักษณ์จากถิ่นเดิม ได้ถูกปรับให้เข้ากับสภาพพื้นที่ในถิ่นใหม่ และมีความเคารพในสิ่งเดียวกันเกี่ยวกับผี คือ การเคารพในผีปู่ดวง ย่าดี ผีเจ้าป่า เจ้าเขา ที่ปกป้องดูแลผืนป่า และผู้คนบนหลังให้มีความสงบร่มเย็น โดยความเชื่อและความเคารพถูกถ่ายทอดโดยการบอกกล่าว และพิธีกรรมที่ทำให้เกิดความกลัว และเคารพยำเกรงต่อบารมี อธิษฐาน ปาฏิหาริย์ ที่เคยเกิดขึ้น ทำให้ผู้คนเกิดความกลัวและไม่กระทำการที่เป็นการกระทำลบหลู่ดูหมิ่น นำไปสู่การเกิดพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพ มีการเช่นไหว้บวงสรวงรูปเคารพที่ได้สร้างขึ้น (ไสว มะริโต. 2552 : สัมภาษณ์)

ความเชื่อที่ติดตัวของผู้คนจากหลากหลายวัฒนธรรม คือการเชื่อในเรื่องผี โดยมีทั้ง ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีตาแฮก ผีฟ้า ผีแดน เป็นความเชื่อที่เกิดจากความเกรงกลัวในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ จนทำให้เกิดเป็นพิธีกรรมในการกราบไหว้บูชา และพัฒนาไปสู่ประเพณีที่ต้องสืบทอดและปฏิบัติสืบทอดกัน เพื่อแสดงออกถึงความกตัญญู ความเคารพยำเกรงต่อบรรพบุรุษและผีที่คอยปกป้องดูแล และอำนวยความสะดวกให้กับผู้คน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับการกระทำของสิ่งที่มีอำนาจเร้นลับ เช่น การเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุเป็นการกระทำของผีที่คนป่วยได้ไปกระทำความผิด หรือไปลบหลู่ดูหมิ่น กระทำในสิ่งที่ไม่บังควร วิธีการรักษาจะใช้ความเชื่อทางไสยศาสตร์ มีการล่าผีฟ้า และรักษาด้วยยาสมุนไพรพื้นบ้าน หรือความเชื่อเกี่ยวกับผีแดน ที่ทำให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล มีประเพณีการแห่นางแมว หรือการทำบุญบั้งไฟ เพื่อบูชาและขอฟ้าขอฝนจากผีแดน รวมถึง ผีตาแฮก ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองผลผลิต และบันดาลให้พืชพันธุ์ธัญญาหารในไร่นามีความสมบูรณ์ การแสดงความเคารพ

แสดงออกในรูปแบบของการเช่นไหว้ด้วยเกล้าไหว้ ไก่ตัว ก่อนทำการเพาะปลูกในปีนั้นๆ (ไสว มະธิต. 2552 : สัมภาษณ์)

การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองด้านการเกษตรของชุมชนท่ามะไฟหวาน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้เข้าไปหนุนเสริมกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและการหาค้นหาภูมิปัญญา เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการหาแนวทางการแก้ปัญหา และนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนได้อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิจัยท้องถิ่นในการส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของชุมชนดังนี้

1. การกระตุ้นให้ชุมชนตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยใช้กระบวนการในการค้นหาและกำหนดโจทย์ในการวิจัย เพื่อสร้างให้ชุมชนตระหนักและเห็นความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้น เนื่องจากปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนทางด้านการเกษตร เช่น การใช้สารเคมีในการเกษตร ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น ได้เชื่อมโยงไปถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมนอกเขตชุมชนและผลกระทบที่เกิดขึ้นได้ย้อนกลับมายังชุมชน การกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางวิถีคิด และแนวปฏิบัติโดยมีกระบวนการดังนี้

1.1 กระบวนการค้นหาและกำหนดโจทย์วิจัย เป็นกระบวนการที่เป็นจุดเริ่มต้นของงานวิจัยชุมชนที่ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือ ในการกระตุ้นชุมชน โดยมีกิจกรรมดังนี้

1.1.1 ร่วมค้นหาปัญหาในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนปัญหาที่มีอยู่ภายในชุมชน โดยผู้วิจัยใช้การจัดเวทีสนทนากลุ่มย่อยภายในชุมชน กลุ่มเป้าหมายคือ แกนนำในชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน กิจกรรมนี้ผู้วิจัยใช้การตั้งคำถาม เพื่อกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูล และระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหา โดยเลือกปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขเป็นอันดับแรก คือ ปัญหาทางด้านการเกษตร เช่น ราคาของปัจจัยการผลิต (ปุ๋ยเคมี, ยาฆ่าหญ้า, น้ำมัน, ค่าจ้างแรงงาน) ที่แพงขึ้น ทำให้ชาวบ้านต้องลงทุนเพิ่มขึ้นแต่ผลผลิตได้เท่าเดิมและถูกพ่อค้าคนกลางกดราคาผลผลิต และจากการที่ชุมชนไม่สามารถกำหนดราคาปัจจัยการผลิตได้เอง ต้องพึ่งพาภายนอกทำให้เกิดการกู้ยืมเป็นหนี้สิน และปัญหาสภาพแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าที่ถูกทำลายจากสารเคมีและการรุกรานของชาวบ้าน เพื่อทำการขยายพื้นที่ทางการเกษตร โดยชาวบ้านมองว่าปัญหาทั้งหมดมีความเชื่อมโยงกัน ถ้าหากชุมชน

ไม่พึงพาทภายนอกมากเกินไปปัญหาเหล่านี้อาจจะเบาบางลง

1.1.2 การกำหนดโจทย์วิจัยร่วมกัน เป็นการร่วมกันระหว่างนักศึกษา และชุมชนในการกำหนดประเด็นในการวิจัย และค้นหาทีมวิจัยร่วมภายในชุมชนเพื่อทำการ ขับเคลื่อนและพัฒนา โครงการวิจัยฯ ผู้วิจัยใช้การจัดประชุมเวทีชาวบ้าน มีผู้สนใจเข้าร่วม กิจกรรม 25 คน ทำการชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการฯ และทบทวนปัญหาของชุมชนจากการจัด เวทีการค้นหาปัญหา แล้วให้ชุมชนแลกเปลี่ยนถึงการหาแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อกำหนดเป็น ประเด็นในการวิจัย คือ การแก้ปัญหาทางการเกษตร ชุมชนจะต้องลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิต จากภายนอก หันกลับมาพึ่งตนเอง ลดการใช้ปุ๋ยเคมี รวมกลุ่มกันทำปุ๋ยอินทรีย์ โดยใช้ทรัพยากร ในชุมชนและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม จากประเด็นในการแลกเปลี่ยนจึงได้กำหนดเป็น โจทย์ใน การวิจัย คือ การปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำ ไปสู่การพึ่งตนเองด้านการเกษตรของชุมชนท่า มะไฟหวาน

ผลที่เกิดขึ้น จากการร่วมกันค้นหาปัญหาและกำหนดโจทย์ในการวิจัย ทำให้ชุมชน ได้แลกเปลี่ยนข้อมูลและระดมความคิดเห็น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ชุมชนเคยมองข้ามความสำคัญและ ไม่เคยพุดคุยถึงปัญหา เมื่อมีกระบวนการวิจัยเข้ามาทำให้เกิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน และแสดง ความคิดเห็นทำให้ได้รับรู้และตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และได้ผู้ร่วมกระบวนการวิจัยเป็น ทีมวิจัยหลัก 8 คน และทีมวิจัยรองที่เป็นสมาชิกกลุ่มปุ๋ยชีวภาพในชุมชน จำนวน 21 คน

2. การส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ปัญหา

หลังจากการกระตุ้นให้ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และเพื่อให้เกิด ความต่อเนื่องของกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยและทีมวิจัยจึงได้มีกระบวนการในการพัฒนา โครงการและกระบวนการในการเก็บข้อมูล เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการ แก้ปัญหาดังนี้

2.1 กระบวนการในพัฒนาโครงการ เป็นการหาแนวร่วมในชุมชนเพื่อ ขับเคลื่อนงานวิจัย เพื่อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วิเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการ แก้ปัญหาในชุมชน โดยมีกิจกรรมดังนี้

2.1.1 การประชุมทีมวิจัยและพัฒนาศักยภาพทีมวิจัย เป็นการจัด กิจกรรมเพื่อให้ทีมวิจัย ทั้ง 8 คน มีส่วนร่วมเพื่อวางแผนกิจกรรมและร่วมกันระดมความคิดเห็น ในการทำงาน โดยผู้วิจัยใช้การสนทนากลุ่มย่อย ประชุมสรุปผลและถอดบทเรียนในการทำ กิจกรรมทุกครั้ง เพื่อให้ทีมวิจัยเกิดการเรียนรู้ และวิเคราะห์เชื่อมโยงถึงปัญหา และแนวทาง แก้ไขปัญหาได้อย่างมีศักยภาพ และมีการส่งเสริมการเรียนรู้ ผ่านกิจกรรมเชิงวิชาการ กับ

หน่วยงานและองค์กรต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น การเข้าร่วมเวทีวิชาการ การเข้าร่วมโครงการชรรมนา มาตรการ การเข้าร่วมกิจกรรมคุณธรรมนำชีวิตกับชุมชนหินผาฟ้าน้ำในเครือข่ายสันติอศอก เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และสามารถนำกลับมาพัฒนาทีมและปรับใช้กับชุมชนได้

ผลที่เกิดขึ้น ทีมวิจัยมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมากขึ้น ทำให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการทำวิจัยท้องถิ่น โดยทีมวิจัยร่วมกันคิดและวิเคราะห์ เชื่อมโยงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น การวางแผนงานในการทำงานวิจัย การเป็นแกนนำในการปฏิบัติกรกับชุมชน และการสรุปบทเรียนที่ได้จากการทำงานวิจัย ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.1.2 การจัดเวทีชี้แจงกับชุมชน ผู้วิจัยใช้การจัดเวทีชาวบ้านกลุ่ม

เป้าหมายในการทำกิจกรรม คือ ชาวบ้านในชุมชนที่สนใจและตระหนักถึงปัญหา เป็นการจัดเวทีเพื่อนำเสนอปัญหาในชุมชน และการเชื่อมโยงการแก้ปัญหากับการวิจัยท้องถิ่น กระบวนการดำเนินงานและผลที่ชุมชนได้รับจากการกระบวนการวิจัย จากนั้นทีมวิจัยนำเสนอและระดมปัญหาด้านการเกษตรภายในชุมชน และเปิดให้ชุมชนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและระดมสมองในการหาแนวทางแก้ปัญหา

ผลที่เกิดขึ้น ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในแก้ปัญหามากขึ้น โดยร่วมกันคิดและวิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น จากนั้นร่วมกันระดมความคิดเห็นในการแก้ปัญหาซึ่งมีวิธีการที่หลากหลาย และร่วมกันวิเคราะห์ถึงวิธีการแก้ปัญหาที่ชุมชนสามารถทำได้จริง เช่น การเลิกใช้ปุ๋ยเคมี การใช้แรงงานภายในชุมชนไม่ต้องจ้างแรงงานจากภายนอก การทำปุ๋ยชีวภาพใช้เอง เป็นต้น

3. การเก็บข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยและทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการเก็บข้อมูลร่วมกับชุมชน มีการเก็บข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมาย แยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวบ้านทั่วไป และกลุ่มที่เป็นผู้รู้ หรือ ต้นแบบในการพึ่งตนเองที่มีอยู่ในชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและหาสาเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหา และการค้นหาภูมิปัญญาภายในชุมชน ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมภายในชุมชน ระดมและแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกับทีมวิจัยเพื่อให้เห็นเหตุ ปัจจัย และนำไปสู่การเห็นหนทางในการแก้ปัญหา เครื่องมือในการเก็บข้อมูลเพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนดังนี้

3.1 การจัดทำแผนที่ทรัพยากรชุมชน เป็นการใช้เครื่องมือในการจัดเวทีชี้แจงชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยและทีมวิจัยเป็นที่เล็งในการกระตุ้นให้เกิดการระดม และแลกเปลี่ยนความคิดเห็น โดยให้ชาวบ้านการมอภารวมของชุมชน ทำการสำรวจทรัพยากรภายในชุมชน แล้วนำมาวาดเป็นแผนที่ทรัพยากรชุมชน แสดงถึง

ความสัมพันธ์ภายในชุมชน ความสัมพันธ์ระบบนิเวศน์ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน และความสัมพันธ์ของคนและทรัพยากรภายในชุมชน ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเข้าใจวิถีชีวิต ระบบการผลิตของชุมชน และคุณค่าของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน เช่น แหล่งอาหาร แหล่งผลิตปุ๋ยจากธรรมชาติ เป็นต้น

ทำให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน ระหว่าง คนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ และเห็นวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชน ที่แยกออกเป็นหลายกลุ่มวัฒนธรรมตามการอพยพย้ายถิ่น

3.2 การจัดทำปฏิทินฤดูกาลผลิต ผู้วิจัยใช้เป็นเครื่องมือในการมีส่วนร่วมภายในเวทีชี้แจงชุมชน ให้ชาวบ้านได้ทบทวนและเรียนรู้ตนเอง ไปพร้อมกันกับทีมวิจัย ทำการแบ่งกลุ่มย่อยเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับวิถีการผลิตของชุมชน โดยการจัดทำกิจกรรมการผลิตในแต่ละเดือนออกมาเป็นแผนผัง ทำให้รู้ถึงช่วงเวลาในการประกอบอาชีพ และได้ข้อมูลเกี่ยวกับรูปแบบ วิธีการในการเกษตร ปัจจัยการผลิต การลงทุนเพื่อการเกษตร การกู้ยืม และช่วงเวลาที่ต้องจ่ายเงินกู้ จากนั้นให้ตัวแทนกลุ่มย่อยนำเสนอข้อมูล และร่วมกันแลกเปลี่ยนทำให้ชุมชนได้เห็นข้อมูล และตระหนักถึงปัญหาเกี่ยวกับการผลิตที่ชุมชนต้องพึ่งพาภายนอกนำไปสู่การพูดถึงทางออกและการแก้ไขปัญหาทางการเกษตรในกลุ่มที่กว้างขึ้น

3.3 การจัดทำผังวัฒนธรรมชุมชน ใช้การจัดเวทีชุมชนในการทำกิจกรรมเป็นการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรม ระบบความคิด ความเชื่อของชุมชนต่อสิ่งต่างๆ กิจกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรของชุมชน โดยชาวบ้านร่วมกันแลกเปลี่ยนถึงเรื่องราวความเป็นมาและจัดทำเป็นผังวิถีชีวิตวัฒนธรรมภายในชุมชน

จากกิจกรรมทำให้เห็นฐานแนวคิดเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ การเคารพนับถือผี ของชุมชน การทำพิธีกรรมต่างๆเป็นไปเพื่อความเป็นสิริมงคล สร้างขวัญและกำลังใจ และเชื่อมโยงไปสู่ระบบการผลิตให้กับชุมชน รวมถึงความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า โดยมีหลวงพ่อบ้านเขียน สุวัฒน์ เป็นศูนย์รวมจิตใจภายในชุมชน เป็นผู้นำทางความคิด ความเชื่อ การปกครองในชุมชน ทำให้ผู้คนต่างวัฒนธรรมสามารถอยู่ร่วมกันผสมผสานวัฒนธรรมได้อย่างกลมกลืน และลดปัญหาความขัดแย้งภายในชุมชน

3.4 การสัมภาษณ์รายบุคคล ใช้การสัมภาษณ์บุคคล ผู้วิจัยและทีมวิจัยร่วมกันสัมภาษณ์ มีการกำหนดประเด็นเนื้อหาในการสัมภาษณ์ไว้อย่างกว้างๆ แล้วใช้การเยี่ยมบ้านทานข้าวร่วมกัน เพื่อแลกเปลี่ยนพูดคุยกับกลุ่มเป้าหมาย เป็นการเก็บข้อมูลที่ไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึก และได้ใจชาวบ้าน โดยผู้วิจัยเลือกสัมภาษณ์บุคคลที่เป็นผู้รู้ และต้นแบบ

ในการทำเกษตรแบบพึ่งพาตนเองภายในชุมชน จำนวน 6 คน

3.5 การจัดสนทนากลุ่มย่อย เป็นการจัดเวทีเพื่อค้นหาข้อมูลกับกลุ่มเป้าหมายเกี่ยวกับรูปแบบการเกษตร แนวคิด ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และเป็นการจัดเวทีในการประชุมเตรียมทีมวิจัย วางเนื้อหาางานและกำหนดประเด็นการทำงาน รวมถึงการสรุปผลหลังจากการทำกิจกรรมทุกครั้ง การสนทนากลุ่มย่อยทำให้งานวิจัยได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและเป็นข้อมูลเชิงลึก ทำให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างชัดเจน และทีมวิจัยก็ได้มีส่วนร่วมในการทำงานทุกคน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เห็นถึงปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัดในการทำงาน และสิ่งที่ทีมวิจัยได้ในการจัดกิจกรรมในแต่ละครั้ง

3.6 การจัดเวทีชาวบ้าน เป็นการจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันกับคนในชุมชน มีการจัดเวทีค้นหาปัญหา เวทีชี้แจงชุมชน เวทีคืนข้อมูลชุมชน เวทีการหาแนวทางในการพึ่งตนเอง และเวทีสรุปผลการวิจัย โดยผู้วิจัยและทีมวิจัยนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน โดยเปิดให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนระดมความคิดเห็นร่วมกัน มีทีมวิจัยเป็นผู้กระตุ้นการมีส่วนร่วมและเปิดประเด็นในการแลกเปลี่ยน ทำให้ชาวบ้านเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการหาแนวทางแก้ปัญหา ได้มีส่วนร่วมในการทำงานวิจัย เห็นความสำคัญ และตระหนักถึงปัญหา ทำให้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยมากขึ้น

3.7 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการเก็บข้อมูลผ่านการสังเกตพฤติกรรมที่ผู้วิจัยใช้การฝังตัวในพื้นที่และร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดขึ้น รวมถึงการร่วมทำงานภายในไร่ของกลุ่มเป้าหมาย ตั้งแต่เริ่มเข้าทำงานในพื้นที่ เพื่อศึกษาถึงแนวคิด และวิธีการผลิต ทำให้ผู้วิจัยได้ใจของคนในชุมชน สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างราบรื่น

จากกระบวนการเก็บข้อมูลได้เน้นให้ชุมชนเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็น ทำให้ชุมชนความเข้าใจในวิถีชีวิต รู้จักตนเองและชุมชนมากขึ้น จากการแลกเปลี่ยนข้อมูลร่วมกัน อีกทั้งชุมชนได้เห็นข้อมูลเกี่ยวกับระบบการผลิตของชุมชน ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวิถีการผลิต และเป็นสาเหตุของปัญหาทางเกษตร ข้อมูลช่วงเวลาในการในการเพาะปลูก แหล่งทุนที่ชาวบ้านกู้ยืมมาลงทุน ปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีในการเกษตร รวมถึงความรู้ทางการเกษตรที่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชน วัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชน จนเกิดเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเกี่ยวกับภูมิปัญญาทางการเกษตร เช่น การเก็บและคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ การบำรุงดิน การทำร่นมัน การจัดการแรงงาน การจัดการพื้นที่ทางการเกษตร การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นต้น

4. การส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการหาแนวทางการแก้ปัญหา

4.1 กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บและค้นหาข้อมูลชุมชนแบบมีส่วนร่วม มาจัดการรวบรวมเป็นหมวดหมู่ โดยผู้วิจัยร่วมกับทีมวิจัยทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล ระดมความคิดเห็นร่วมกัน โดยใช้เครื่องมือในการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

4.1.1 การใช้เครื่องมือเส้นประวัติศาสตร์ชุมชน (Time Line) ที่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่เข้ามามีบทบาทในการเปลี่ยนแปลงวิถีชุมชน โดยแยกเป็นปัจจัยภายใน และภายนอก ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ทำให้ทีมวิจัยแบ่งพัฒนาการของชุมชนออกเป็น 5 ระยะตามลักษณะและวิธีการผลิตในแต่ละช่วงเวลา ดังนี้ 1) ระยะการหาอยู่หากิน 2) ระยะการทำอยู่หากิน 3) ระยะการทำกิน ทำขาย 4) ระยะการทำขาย ซื้อมากิน 5) ระยะการตระหนักและนำไปสู่การปรับเปลี่ยน

4.1.2 การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน (เวทีถิ่นข้อมูลชุมชน) ผู้วิจัยใช้การจัดเวทีชาวบ้านนำเสนอข้อมูลในรูปของแผนผังเส้นประวัติศาสตร์ชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันระดมความคิดเห็น และเติมเต็มข้อมูล ทำให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับปัจจัยและเงื่อนไขของปัญหาทางการเกษตร และนำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ภายในชุมชนในรูปของแผนผัง จากนั้นใช้การเชื่อมโยงข้อมูลให้ชุมชนเห็นถึงสาเหตุของปัญหา และนำไปสู่การวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตทางการเกษตร โดยเลือกวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตมันสำปะหลังที่พบว่ารูปแบบการปลูกมันสำปะหลังที่ต้องซื้อปัจจัยการผลิต หรือการพึ่งพาภายนอกขาดทุนไร่ละ 320 บาท และนำมาเปรียบเทียบกับรูปแบบการปลูกมันสำปะหลังแบบพึ่งพาตนเอง ได้กำไรไร่ละ 730 บาท (ข้อมูล ณ วันที่ 28 ธันวาคม 2551)

เมื่อนำเสนอข้อมูลเปรียบเทียบแล้วชาวบ้านเริ่มตระหนักถึงปัญหาที่เกิดจากการพึ่งพาภายนอก ผู้วิจัยจึงเชื่อมโยงมาสู่การหาแนวทางอุดหนุนโดยใช้กรอบแนวคิด ไหใหญ่ล้นไหน้อยบ่เต็ม ที่เปรียบชุมชนเป็นไหใบเล็กที่เต็มไม่เคยเต็มเพราะมีรูรั่ว ส่วนนายทุน พ่อค้าคนกลางเป็นไหใบใหญ่ ที่น้ำจากไหเล็กจะรั่วไปใส่ไหใหญ่ตลอดเวลา แล้วชวนชุมชนวิเคราะห์ถึงที่มาของ รูรั่ว และการหาทางอุดหนุน ซึ่งข้อสรุปจากเวทีคือการหันกลับมาพึ่งตนเอง พึ่งพากันในชุมชน ลดการพึ่งพาภายนอก และชุมชนร่วมกัน

4.2 การศึกษาดูงาน เพื่อส่งเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในการพึ่งตนเอง โดยผู้วิจัยและชุมชนร่วมกัน กำหนดประเด็นและเป้าหมายในการดูงาน จากนั้นทำการคัดเลือกพื้นที่ต้นแบบในการศึกษา โดยเลือกชุมชนศิระะอโศก จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งเป็น

ชุมชนบุญนิยมที่มีรูปแบบของการพึ่งตนเองทั้งด้านการเกษตร และปัจจัยสี่ และการปรับใช้เทคโนโลยีให้เหมาะสมกับพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านเกิดการเรียนรู้เพิ่มขึ้น และนำไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชน

ผลที่เกิดขึ้น จากกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อแก้ปัญหาทางการเกษตรภายในชุมชน ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน เกิดการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ถ่ายทอดความรู้ เทคนิค วิธีการต่างๆ ในการแก้ปัญหา มีการหยิบยกเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาใช้ในการแก้ปัญหา โดยชุมชนวิเคราะห์ว่าสาเหตุของปัญหาด้านการเกษตรที่เกิดขึ้นมาจากการที่ชุมชนพึ่งพาทักษะภายนอกมากเกินไป ทั้งในเรื่องปุ๋ย ยา สารเคมีต่างๆ เครื่องจักร การจ้างแรงงานภายนอก รวมถึงเมล็ดพันธุ์ ทำให้เกิดการกู้ยืมและเป็นหนี้แหล่งทุนต่างๆ ดังนั้นในการแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืนคือ การนำทรัพยากรต่างๆ ในชุมชน ทั้งความรู้ วัตถุดิบ ทรัพยากรทางธรรมชาติ การรวมกลุ่ม มาใช้ให้เกิดประโยชน์เป็นการพึ่งพาตนเอง ถ้าหากชุมชนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ปัญหาต่างๆ ก็จะเกิดขึ้น ไม่มีที่สิ้นสุด นำไปสู่การหาแนวทางในการพึ่งตนเองของชุมชนท่ามะไฟหวานได้ดังต่อไปนี้

5. กระบวนการหาแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเอง

จากการวิจัย ที่ได้มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชนทำให้ชุมชนเห็นความสำคัญและตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง โดยร่วมคิด วิเคราะห์ค้นหาปัญหาและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาและหาแนวทางในการพึ่งตนเอง ผู้วิจัยใช้การจัดเวทีชาวบ้าน ในการระดมความคิดเห็น และมีกรนำภูมิปัญญาท้องถิ่น และทรัพยากรภายในชุมชนมาใช้เป็นเครื่องมือในการออกแบบแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชนท่ามะไฟหวานดังนี้

5.1 การปรับใช้ภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งตนเองด้านการเกษตร

5.1.1 เกี่ยวกับปัจจัยการผลิต ชุมชนได้นำข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญา

ท้องถิ่นในชุมชนมาออกแบบและหาแนวทางพึ่งตนเองเกี่ยวกับปัจจัยการผลิต คือ

1) ด้านการจัดการแรงงาน ชุมชนได้วางแนวทางในการ

ปรับเปลี่ยนจากการจ้างแรงงานจากภายนอก เป็นการพึ่งพาอาศัยกัน โดยใช้ระบบความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ที่เป็นลักษณะเด่นในการจัดการแรงงานของชุมชนท่ามะไฟหวาน ซึ่งในสายตระกูลใหญ่จะมีการจัดการแรงงาน โดยใช้การลงแรงในกลุ่มญาติพี่น้อง และมีค่าตอบแทนให้เหมือนการจ้างงาน แต่ไม่ต้องให้ค่าตอบแทนเป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับแรงงานจากภายนอก

โดยมีการจับกลุ่มตามระบบความสัมพันธ์ทางเครือข่าย ออกเป็นกลุ่มเล็กๆ 4-5 ครัวเรือน เพราะการรวมกลุ่มขนาดเล็กจะทำให้การหมุนเวียนแรงงานเร็วกว่ากลุ่มที่มีขนาดใหญ่ และในแต่ละครัวเรือนจะได้แรงงาน 2 คน ขึ้นไป คือคู่สามี ภรรยา เพื่อแลกเปลี่ยนแรงงานในการผลิต โดยมีค่าตอบแทนให้รายละ 100-150 บาท ต่อวัน ส่วนเรื่องอาหารจะมีการนำไปรับประทานร่วมกัน โดยไม่ต้องให้เจ้าภาพยุ่งยากหรือสิ้นเปลือง แต่ส่วนใหญ่เจ้าภาพจะนำมาสมทบเพื่อสร้างกำลังใจภายในกลุ่ม จากนั้นก็จะมีการสลับหมุนเวียนแรงงาน ไปจนครบตามจำนวนของคนในกลุ่ม แนวทางในการพึ่งตนเองเกี่ยวกับการจัดการแรงงานนี้ ได้นำภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการแรงงานบนฐานความสัมพันธ์ทางเครือข่าย และกลุ่ม มาปรับใช้ให้เหมาะสม สถานการณ์ในปัจจุบันและข้อจำกัดของชุมชนที่มีการปลูกและเก็บเกี่ยวพร้อมๆกัน การรวมกลุ่มเอาแรงกันเป็นกลุ่มใหญ่จะทำให้คนที่อยู่ท้ายสุดเก็บเกี่ยวช้ากว่า ชุมชนจึงปรับการรวมกลุ่มเอาแรงกันมาเป็นกลุ่มย่อยแทนกลุ่มใหญ่

2) การทำปุ๋ยอินทรีย์ ชุมชนได้มีแนวทางในการลดการใช้ปุ๋ยเคมีในการผลิตโดยหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนปุ๋ยเคมีที่ต้องซื้อจากภายนอกชุมชน โดยรวมกลุ่มกันทำให้ได้เดือนละ 2 ครั้งเพื่อทำการกักดินไว้ใช้ในฤดูกาลผลิต การทำปุ๋ยของชุมชนมีการนำเอาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบำรุงดินด้วยการใช้ซากพืช เช่น ใบไม้สด ใบไม้แห้ง ฟืชตระกูลถั่วในการปรับ โครงสร้างดิน และการใช้มูลสัตว์ในการเพิ่มธาตุอาหารให้กับพืชมาเป็นส่วนผสมในการทำปุ๋ย และจากการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการศึกษาดูงาน และร่วมแลกเปลี่ยนกับภายนอก ชุมชนได้นำความรู้ใหม่ๆมาผสมผสานกับความรู้เดิมในเรื่องของสูตรปุ๋ยอินทรีย์ ที่ชุมชนทำอยู่ เนื่องจากสูตรปุ๋ยที่เป็นความรู้เดิมของชุมชนเน้นการปรับโครงสร้างดินให้มีความสมบูรณ์ จึงได้นำเอาความรู้เกี่ยวกับแร่ธาตุ และธาตุอาหารของพืช เช่น มูลไก่สด มูลไก่แห้ง มูลค่างควาและแร่ธาตุต่างๆ ที่ได้เรียนรู้มาปรับเพิ่มใส่ในสูตรปุ๋ยของชุมชน

5.1.2 เกี่ยวกับการจัดการระบบการเกษตร ชุมชนได้มีแนวทางในการพึ่งตนเองทางการเกษตร โดยการเลือกรูปแบบทางการเกษตร ที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนและพึ่งตนเองด้านการเกษตรอย่างแท้จริง โดยมีรูปแบบดังนี้

1) การทำเกษตรผสมผสาน โดยส่วนมากชุมชนจะเน้นการปลูกพืชไร่ไว้ขายสร้างรายได้เพียงอย่างเดียวแต่ไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้นจึงมีแนวทางในการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตภายในพื้นที่ทางการเกษตร เป็นเกษตรผสมผสาน มีการปลูกพืชหลากหลายชนิดภายในแปลง โดยปลูกพืชไร่ เช่น มันสำปะหลังไว้ขายเป็นรายได้หลัก ปลูกพืช

สวน เช่น ผัก ผลไม้ (มะไฟ น้อยหน่า ลำไย ลิ้นจี่ เงาะ มะม่วง) เป็นรายได้เสริม ปลูกยางพาราไว้เพื่อการออมเลี้ยงสัตว์ และทำนาโดยใช้พันธุ์ข้าวพื้นบ้านที่เหมาะสมกับพื้นที่ภูเขาเพื่อการบริโภค โดยใช้ภูมิปัญญาในการจัดการระบบการเกษตร และการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติ ให้เกิดการเกื้อกูลกันภายในแปลง เป็นการพึ่งตนเองทั้งทางด้านอาหาร รายได้หลัก รายได้เสริม และเกิดการออมภายในระบบการผลิต ซึ่งเป็นแนวทางที่จะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

2) การทำเกษตรอินทรีย์ เป็นการสร้างแนวทางในการลดการใช้สารเคมีในระบบการเกษตร ลดการพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอก และใช้ทรัพยากรภายในชุมชนในการจัดการการเกษตร โดยมีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์เพิ่มความสมบูรณ์ให้กับดินและพืช มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการปลูกมันสำปะหลังให้มีระยะห่างระหว่างต้นมันมากขึ้น และมีการบำรุงดินด้วยวิธีการ โถกกลบวัชพืช การปลูกถั่วลิสง หรือถั่วพรีาเพื่อควบคุมวัชพืชในแปลงแล้วไถกลบให้เป็นปุ๋ยบำรุงดิน เน้นการปลูกพืชหมุนเวียนภายในแปลง

3) ด้านการเก็บและแลกเปลี่ยนเมล็ดพันธุ์ ชุมชนมีแนวทางในการพึ่งตนเองทางด้านเมล็ดพันธุ์ทั้งพันธุ์ผัก พันธุ์ข้าว พันธุ์มันสำปะหลัง ทำการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์หรือต้นพันธุ์ที่มีความสมบูรณ์ที่สุดภายในแปลงแล้วนำมาเก็บไว้ใช้ในฤดูกาลผลิตหน้าเพื่อลดการนำเข้าจากภายนอก โดยมีการใช้ภูมิปัญญาเดิมในการเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ เช่น การเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ผัก ผลไม้ ขำบปีโดยใช้ควันไฟสำหรับบ้านที่ยังมีการใช้ถ่านหรือฟืนในการประกอบอาหารอยู่ หรือการใช้น้ำส้มควันไม้ที่สกัดได้จากการเผาถ่านเตาประหยัดพลังงาน 200 ลิตร มาใช้คลุมเมล็ดพันธุ์ หรือฉีดพ่น ส่วนท่อนพันธุ์มันสำปะหลัง ใช้การคัดต้นพันธุ์ที่สมบูรณ์ก่อนการปลูกจะนำไปแช่ในน้ำหมักชีวภาพ หรือกากน้ำตาลเพื่อให้ท่อนพันธุ์มีความสมบูรณ์ด้านทานโรค และให้ผลผลิตดี

ในการคัดเลือกหรือเก็บเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ได้หันมาปลูกข้าวพื้นบ้านไว้สำหรับบริโภค แทนข้าวพันธุ์ส่งเสริม หรือข้าว กข. เนื่องจากข้าวพันธุ์พื้นบ้านสามารถเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ได้นานกว่า และเหมาะสมสำหรับภูมินิเวศน์หลังเขา นอกจากนั้นชาวบ้านยังมีแนวทางในการแลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าวพื้นบ้านกันภายในกลุ่ม ชุมชน เพื่อให้เกิดความหลากหลายและรักษาพันธุ์ข้าวไว้ไม่ให้หายไป พันธุ์ข้าวที่ชาวบ้านนิยมปลูกกัน คือข้าวไร่ มีสายพันธุ์ด้วยกัน เช่น พญาถิ้ม เมือง ดอกพะยอม ข้าวจำแดง ข้าวหอมมะลิ เป็นต้น

5.1.3 การเพิ่มมูลค่าการผลิต โดยชุมชนได้มีแนวทางในการเพิ่มมูลค่าให้กับมันสำปะหลังจากการแปรรูปมันสำปะหลังสดที่มีราคาต่ำ ให้เป็นมันสำปะหลัง

ตากแห้ง ซึ่งมีราคาดีกว่าการขายหิวมันล่าปะหลังสด และราคารับซื้อจากพ่อค้าหน้าโรงงานมีราคาสูงกว่า

5.1.4 การรวมกลุ่ม และสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เป็นการรวมกลุ่มภายในชุมชนเพื่อร่วมกันในการทำปุ๋ยอินทรีย์ และผลิตของใช้ในครัวเรือน และช่วยเหลือกันทางด้านแรงงาน รวมถึงการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคนิค วิธีการ ทักษะในด้านต่างๆ และการให้กำลังใจกันในการทำงาน และนำไปสู่แนวทางในการรวมตัวเพื่อให้เกิดอำนาจต่อรองกับพ่อค้าคนกลางในการขายผลผลิตทางการเกษตร และควรมีการส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาศักยภาพภายในกลุ่มปุ๋ย ทั้งด้านการผลิต การบริหารจัดการ และการตลาด เพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองภายในกลุ่ม และเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน และประสานความรู้กับหน่วยงานภายนอกในการเข้ามาสนับสนุน หรือร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อพัฒนาศักยภาพและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

5.2 การปรับใช้ภูมิปัญญาในการพึ่งตนเองระดับครัวเรือน

นอกจากการพึ่งตนเองได้ทางการเกษตรแล้วชุมชนได้วางแนวทางในการพึ่งตนเองในระดับครอบครัว มีการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ เป็นการลดรายจ่ายภายในครอบครัว โดยมีกิจกรรมดังนี้

5.2.1 การทำแชมพูสระผม และน้ำยาเอนกประสงค์ โดยใช้วัตถุดิบที่หาได้จากชุมชน อาทิ สมุนไพร และผัก ผลไม้ ที่มีอยู่ในชุมชน โดยชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร คุณสมบัติและตัวยาที่มีอยู่ของสมุนไพรต่างๆ เช่น ผักบึงเมื่อนำมาเป็นส่วนผสมแชมพูจะทำให้ผมลื่น หัวง่าย ผักบึง จะทำให้ผมเรียบลื่น ดอกอัญชัญ จะทำให้ผมดกดำเงางาม บอระเพ็ด และมะกรูดช่วยในการป้องกันรังแค ทำให้หนังศีรษะสะอาด และใบหมี่ที่หาได้ทั่วไปในชุมชน มีฤทธิ์เย็นช่วยให้เกิดความรู้สึกสดชื่น มะเฟือง เป็นผลไม้ที่มีรสเปรี้ยว และมีอยู่มากในชุมชน สามารถนำมาทำเป็นน้ำยาเอนกประสงค์ ใช้ซักผ้า ล้างจานชาม เนื่องจากมะเฟือง คุณสมบัติที่ช่วยในการขจัดคราบ และน้ำค้าง จากจี๊ด่า่านที่นำมาผสมเป็นน้ำยาเอนกประสงค์ มีคุณสมบัติเป็นด่างช่วยในการทำความสะอาด จากความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร และผัก ผลไม้ต่างๆ ชุมชนได้นำมาทดลองทำเป็นน้ำยาเอนกประสงค์และแชมพู เพื่อใช้ในครัวเรือน ช่วยในการลดรายจ่ายได้อีกทาง และเกิดความภาคภูมิใจที่ทำได้ด้วยตนเอง

5.2.2 การเลี้ยงปลาโตเร็ว เป็นแนวทางในการสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับครอบครัวและชุมชน โดยในการเลี้ยงปลา ชุมชนเลือกปลาโตเร็ว เลี้ยงง่าย เช่น ปลาดุก ปลานิล ปลาดูบ ปลาตะเพียน ปลาไน เป็นต้น ให้อาหารจากธรรมชาติและอาหารที่ทำเอง โดย

ปรับใช้ความรู้จากการสังเกตธรรมชาติ มีการนำฟางข้าวมัดรวมกันไว้ตามขอบบ่อ หรือใช้มูลสัตว์โดยใส่ฟางข้าว แล้วนำไปทิ้งไว้ในบ่อเพื่อให้ปลามากินเป็นอาหาร เป็นการเลี้ยงแบบธรรมชาติ ซึ่งนำไปสู่การลดรายจ่ายด้านอาหาร และเพิ่มรายได้เมื่อปลาโตเต็มที่แล้วสามารถนำไปขายได้

5.2.3 การเผาถ่านแบบประหยัด โดยใช้ถัง 200 ลิตรในการเผาถ่าน และสกัดน้ำส้มควันไม้ที่ได้จากไอน้ำในการเผาถ่าน ไปใช้ทางการเกษตร เป็นการปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน โดยไม่สิ้นเปลืองทรัพยากร เพราะไม้ที่ใช้ในการเผาถ่านไม้จำเป็นต้องใช้ไม้ใหญ่ ใช้กิ่งไม้ ท่อนไม้เล็ก หรือไม้ไผ่ ไม้ยูคาลิปตัสมาเผา แทนการตัดไม้ใหญ่ ที่เป็นการทำลายทรัพยากร การปรับใช้ภูมิปัญญาจากการนำเอาน้ำส้มควันไม้ไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตร โดยใช้ความรู้เกี่ยวกับควันไฟที่สามารถไล่แมลงได้ จึงสกัดเอาควันที่ได้จากการเผาถ่านให้กลายเป็นหยดน้ำ หรือน้ำส้มควันไม้

6. กระบวนการทดลองและติดตามผล

จากแนวทางในการแก้ปัญหาที่ปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและนำไปสู่การพึ่งตนเองของชุมชนท่ามะพร้าว ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อทดลองปรับใช้แนวทางที่ได้วางไว้ โดยทำการเลือกลำดับตามความสำคัญ และระยะที่ใช้ในการทดลองให้เห็นผลที่ชัดเจนเนื่องจากระยะเวลาในการวิจัยมีจำกัด ซึ่งชุมชนเลือกทดลองปฏิบัติการในกิจกรรมต่างๆดังนี้

6.1 การทำปุ๋ยชีวภาพ โดยทำการทดลองปรับใช้สูตรปุ๋ยที่ได้ไปศึกษาดูงาน มาผสมกับปุ๋ยสูตรของชุมชน มีชาวบ้านเข้าร่วมกิจกรรม โดยที่มวิจัยได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมตามที่ได้แบ่งหน้าที่กันไว้ ชาวบ้านได้ปุ๋ยสูตรที่มีทั้งอินทรีย์วัตถุและแร่ธาตุเพื่อที่จะนำไปใช้ปรับปรุงโครงสร้างดินให้มีความสมบูรณ์และฟื้นคืนสภาพเดิม และช่วยในการให้อาหารบำรุงกับพืช โดยทุกคนที่เข้าร่วมกิจกรรมมีความเชื่อมั่นว่าปุ๋ยอินทรีย์ที่ชุมชนทำขึ้นมาจะให้ผลดีกว่าปุ๋ยเคมี

6.2 การทำน้ำยาเอนกประสงค์ โดยชาวบ้านได้ร่วมกันหาวัสดุ ซึ่งเป็นสมุนไพรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นส่วนประกอบ มีการแลกเปลี่ยนเทคนิคในการทำ ได้ชาวบ้านที่ทำได้เป็นประจำมาคอยให้คำแนะนำ และมีการนำความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่ช่วยในการกำจัดโรค ที่ได้รับจากการดูงานเข้ามาผสมผสานในการทำน้ำยาฯและแชมพู จากการทดลองทำกิจกรรมชาวบ้านเกิดการเรียนรู้ร่วมกันถึงเทคนิค วิธีการ และแลกเปลี่ยนถึงผลที่นำไปใช้ มีการเปรียบเทียบค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการซื้อจากภายนอก และสิ่งที่ทำขึ้นเอง เป็นการประหยัดค่าใช้จ่าย เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โดยกระบวนการกลุ่มเป็นตัวขับเคลื่อน เนื่องจากชาวบ้านบางคนไม่เคยเข้าร่วมกิจกรรม

กลุ่มหลังจากเข้าร่วมแล้วทำให้ได้รับความรู้เพื่อนำกลับไปใช้ในครอบครัวได้

6.3 การเผาถ่านแบบประหยัดทรัพยากร ชาวบ้านร่วมกันทดลองทำเตาเผาถ่านแบบประหยัด และรองเอน้ำส้มควันไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางการเกษตร โดยมีพี่เลี้ยงและวิทยากร คอยให้คำแนะนำในการปฏิบัติการ จากการทดลองได้ร่วมกันสรุปผลและวิเคราะห์ร่วมกัน โดยชาวบ้านได้รับความรู้ที่เป็นเทคโนโลยีพื้นฐานในรูปแบบใหม่ ที่เดิมชาวบ้านมีการเผาถ่านใช้กันอยู่แล้ว แต่ไม่มีการเก็บน้ำส้มควันไม้ที่เกิดจากการเผาถ่าน ประโยชน์ของน้ำส้มควันไม้ ที่สามารถไล่แมลงศัตรูพืชได้ เช่นเดียวกับภูมิปัญญาชาวบ้านที่ใช้ควันไฟในการไล่แมลง และเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์มีการตั้งเตาถาวรไว้เป็นส่วนกลางสำหรับผู้ที่สนใจที่จะนำมาเผาเอง

6.4 การทำแปลงทดลองปลูกมันสำปะหลัง เนื่องจากดินชาวบ้านใช้เพาะปลูกเสื่อมสภาพจากการใช้สารเคมีในปริมาณมากและต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน ผลผลิตที่ออกมาได้ปริมาณน้อย และหัวมันสำปะหลังมีขนาดเล็ก ชาวบ้านต้องการเพิ่มปริมาณผลผลิตให้ได้เยอะขึ้นชาวบ้านจึงนิยมปลูกมันสำปะหลังที่ระยะห่างระหว่างต้นมันที่ชิดกัน เป็นการประหยัดพื้นที่ หลังจากการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย จากการไปศึกษาดูงานได้มีการปรับเปลี่ยนวิธีคิดในการทำเกษตร โดยเริ่มจากการปลูกมันสำปะหลัง ที่ได้นำรูปแบบการปลูกมันสำปะหลังที่ได้เรียนรู้จากการดูงานมาปรับให้เข้ากับพื้นที่ โดยทีมวิจัยได้นำไปทดลองปลูกในไร่ของตนเองเพื่อปรับลดต้นทุนทางการผลิต รูปแบบที่นำมาทดลอง คือการปลูกในระยะห่างของต้นมันภายในแปลง 1x1 เมตร ปลูกแบบระยะห่าง 1x80 เมตร และการปลูกแบบควั่นตา (ปลูกมันคอนโค) ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ทำขึ้นภายในชุมชนในการบำรุงดิน และให้ธาตุอาหารกับต้นมัน โดยมีเป้าหมายในการทดลอง เพื่อลดต้นทุนในการผลิตและเชื่อว่าผลผลิตที่ได้ย่อมดีกว่าในรูปแบบเดิม เพราะปุ๋ยชีวภาพที่ใช้จะไปช่วยปรับโครงสร้างของดิน ทำให้มีดินมีความสมบูรณ์ขึ้น และมีธาตุอาหารที่ช่วยในการเจริญเติบโตของต้นมันสำปะหลัง และจากการทดลองทำให้ทีมวิจัยที่ได้ปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการผลิตในแบบเดิม เนื่องจากต้นมันสำปะหลังที่ปลูกมีการเจริญเติบโตและลำต้นใหญ่กว่าแบบเดิมมาก(เก็บข้อมูลในเดือนกรกฎาคม 2552 ต้นมันอายุ 3 เดือน)

6.5 การติดตามผลการทดลอง หลังจากดำเนินการทดลองตามแผนปฏิบัติการพึ่งตนเอง ผู้วิจัยและทีมวิจัยชุมชน ได้ร่วมกันเข้าไปติดตามผลการดำเนินงาน ตามแนวทางในการพึ่งตนเองภายในชุมชน พบว่าชุมชนมีการนำแนวทางในการพึ่งตนเองไปปรับใช้และได้ผลจริงตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ เช่น การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ทดแทนปุ๋ยเคมี ที่สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายในการผลิตจากปุ๋ยเคมีสูตร 15-15-15 กระสอบละ 1,380 บาท มีจำนวน 100 กิโลกรัม ในหนึ่งไร่ใช้

50 -100 กิโลกรัม ตามสภาพความสมบูรณ์ของดิน เมื่อเปลี่ยนมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ 1 กระสอบ มีประมาณ 40 - 50 กิโลกรัม มีต้นทุนเพียง 25 บาท เมื่อบวกค่าแรงงานต่างๆแล้วจะตกที่กระสอบละ 30 บาท ในหนึ่งไร่ใช้ 5-10 กระสอบ ประมาณ 200 -500 กิโลกรัม ต้นทุนอยู่ที่ประมาณ 150-300 บาท ต่อไร่ ชาวบ้านสามารถลดค่าใช้จ่ายได้ประมาณ 800-1000 บาท ต่อไร่ แล้วปุ๋ยอินทรีย์ยังช่วยทำให้สภาพดินที่ใช้ในการเพาะปลูกดีขึ้น และแนวทางอื่นๆที่ชาวบ้านนำไปทดลองปรับใช้กับครอบครัวและระบบการเกษตรของตนเอง ทำให้ช่วยลดการซื้อและจ้างงานจากภายนอก ชาวบ้านพึ่งตนเอง ได้มากขึ้นจากฐานความรู้และทรัพยากรของชุมชน

7. สรุปผลถอดบทเรียนจากการวิจัย

ผู้วิจัยใช้การจัดเวทีสนทนากลุ่ม โดยมีทางเจ้าหน้าที่จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เข้าไปช่วยจัดกระบวนการถอดบทเรียนของทีมวิจัยและชุมชน โดยสิ่งที่ชุมชนและทีมวิจัยได้รับจากงานวิจัย คือ การที่ได้มีพื้นที่ให้เรียนรู้ในเรื่องต่างๆที่เกี่ยวกับการเกษตร และการพึ่งตนเอง ได้เปิดมุมมองใหม่ๆ ทางความคิดทำให้ได้ปรับเปลี่ยนวิถีคิดและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตทางการเกษตร ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

ชุมชนเกิดการเรียนรู้ เกี่ยวกับวิธีการในการแก้ปัญหา โดยใช้กลุ่มเป็นพื้นที่ในการแลกเปลี่ยนปัญหาและการช่วยกันวิเคราะห์หาทางออก จากเดิมเมื่อเกิดปัญหาก็จะแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไม่ได้มีการวิเคราะห์ หรือวางแผนในระยะยาว เมื่อเกิดการรวมกลุ่มทำให้ได้ร่วมกันคิดและวิเคราะห์ และหาทางแก้ปัญหา รวมทั้งได้กำลังใจจากสมาชิกในกลุ่ม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านแรงงาน การเอาแรงแงกัน(ลงแรงช่วยกัน) ชุมชนมีส่วนร่วมในการทำงานด้านการเกษตรหรืองานบุญต่างๆ ภายในชุมชนมากขึ้น รวมถึงเป็นพื้นที่ในการถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญา เทคนิค วิธีการ ประสบการณ์ต่างๆ ในการแก้ปัญหาทางการเกษตร

ชุมชนเห็นคุณค่าและความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ภายในชุมชน มีความภาคภูมิใจในความรู้หรือผลผลิตที่ได้จากการปรับใช้ภูมิปัญญา เช่น ปุ๋ยชีวภาพ แคมพูสระผสม น้ำยาล้างจาน เป็นต้น ทำให้ชุมชนเกิดการตระหนักถึงการอนุรักษ์ และรักษาไว้ ทำให้เกิดการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนและสืบทอดภูมิปัญญาต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ให้หายไปเพราะว่าเป็นของดีที่มีในชุมชน

มีการสร้างเครือข่ายความร่วมมือภายในชุมชนท่ามะไฟหวาน และชุมชนใกล้เคียง ในการร่วมกันเรียนรู้แลกเปลี่ยนแนวคิด วิธีการในการพึ่งตนเอง โดยมีชุมชนอื่น เช่น บ้านกุดโจ่ง บ้านวังเข้ บ้านป่าขนุน มาร่วมเรียนรู้ดูงานภายในชุมชนท่ามะไฟหวานเกี่ยวกับแนวทางการพึ่งตนเองของชุมชน และหน่วยงานของท้องถิ่น องค์การบริหารส่วนตำบลท่ามะไฟหวาน โดย

นายก อบต. เข้ามาให้การสนับสนุนกลุ่มป๊อปปี้ในชุมชนท่ามะไฟหวาน ทางด้านเงินทุนเพื่อพัฒนากลุ่มป๊อปปี้ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของตำบลท่ามะไฟหวาน

ชุมชนได้มีการพัฒนาต่อยอดงานวิจัย โดยร่วมมือกันทำวิจัยท้องถิ่นขึ้นมาเป็นชุดโครงการอีกหนึ่งชุด ประเด็นในการทำวิจัยคือการต่อยอดกระบวนการเรียนรู้ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีคนในชุมชนเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยเพื่อขับเคลื่อนกระบวนการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และปฏิบัติการเพื่อการพึ่งตนเองที่เห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY